

Lunds universitet

Historiska institutionen

HIS 204

Seminarieledare: Kristian Gerner

Handledare: Kim Salomon

Uppsattsseminarium: 2006-10-23

”En fosterlandsälskande indian”

Nationalism och kolonial diskurs i svenska scoutrörelsen

Björn Lundberg

Innehållsförteckning

1.1 INLEDNING.....	3
1.2 SYFTE	5
1.3 PROBLEMFÖRMULERING	6
1.4 MATERIAL OCH METOD.....	7
1.4.1 Material och avgränsningar	7
1.4.2 Andra avgränsningar	10
1.5 TEORI	10
1.5.1 Diskursanalys.....	10
1.5.2 Konstruktionen av nationen	12
1.5.3 Identitet och subjekt.....	14
1.5.4 Nationalism som diskurs och ideologi	15
1.5.5 Att analysera "vi" och "de".....	16
1.5.6 Kolonial diskurs i Sverige och svensk postkolonialism.....	19
1.5.7 Postkolonialism, upplysning och vetenskapskritik.....	21
1.6 DISPOSITION	22
1.7 FORSKNINGSLÄGE	23
2.0 ANALYS.....	33
2.1 FRÅN RÖRELSENS BILDANDE TILL ANDRA VÄRLDSKRIGET.....	33
2.1.1 Den svenska scoutrörelsen och det nationella projektet	33
2.1.2 Sverige och Orientalismen	37
2.1.3 De Andra.....	39
2.1.4 "En fosterlandsälskande Indian"	45
2.1.5 Civilisationsprojektet och dess kritiker	51
2.1.6 Nation och etnicitet.....	54
2.1.7 Nationen och naturen.....	55
2.1.8 Sverige och omvärlden.....	57
2.2 SCOUTRÖRELSEN EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGET	60
2.2.1 Världskrigets slut	60
2.2.2 Indianen efter andra världskriget	60
2.2.3 Mötet med Orienten	61
2.2.4 Sveriges nya plats i en värld av nationer	62
2.2.5 Internationalism efter andra världskriget.....	65
2.2.6 "En näve ris": Diskursens fysiska disciplinering.....	68
2.2.7 Scoutrörelsens ideologiska positionering	68
2.2.8 Flaggandet av nationen	72
2.2.9 Nationen och naturen, del II.....	73
3.0 AVSLUTANDE DISKUSSION	76
3.1 SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	76
4.0 KÄLLFÖRTECKNING OCH LITTERATURLISTA	81
4.1 KÄLLOR:.....	81
4.2 LITTERATUR:	82

1.0 Inledning

1.1 Inledning

Den svenska scoutrörelsens arbete fortskrider idag lite i skymundan, långt ifrån medialt fokus och samhällsdebattens centrum. Riktigt så har det dock inte alltid varit. När Stockholm stod som värd för de olympiska spelen 1912, var den nystartade svenska scoutrörelsen aktiv i organisationen kring tävlingarna. På Djurgården organiserades ett stort scoutläger och på både Stadion och stadens gator syntes scouter. Därigenom blev rörelsen snabbt känd i Sverige.¹

Samarbetet mellan idrott och scouting var på många sätt logiskt. Inom det olympiska samfundet härskade idén om nationernas fredliga tävlan mellan varandra – det var på många sätt spelens verkliga syfte. Denna nationella eller nationalistiska idé (vi ska få anledning att återkomma till definitionen av dessa begrepp) vilade samtidigt på en internationalistisk grund: utan rivaler från andra länder kan inga tävlingar anordnas och därmed inte heller några möjliga nationella framgångar. Samma spänningsfält kan skönjas inom den tidiga scoutrörelsen.

År 1907 hade den dekorerade brittiske militären Robert Baden-Powell² anordnat ett läger för unga pojkar på Brownsea Island utmed den engelska sydkusten.³ Där prövade Baden-Powell de idéer han utarbetat för en ny fritidsrörelse för pojkar. Inspirationen kom från de erfarenheter han skaffat sig under mångårig militär tjänstgöring i det brittiska imperiet. Under Boerkriget hade han lett det framgångsrika försvaret av den belägrade staden Mafeking, vilket också gav honom hjälte-status i hemlandet. Under belägringen hade han tagit stadens pojkar till hjälp för att sköta olika enklare sysslor. Det var Baden-Powells absoluta övertygelse att pojkarna vuxit med ansvaret och att det gjort dem gott att få delta i försvaret av staden. Efter Boerkriget och hemkomsten till England hade Baden-Powell liksom många andra landsmän börjat oro sig över tillståndet i det brittiska imperiet. Om 40 000 sydafrikanska bönder kunde bjuda den brittiska militärmakten så intensivt motstånd, vad skulle då inte hända om den växande tyska militärmakten mobiliserades mot Storbritannien? Baden-Powells lösning var att skapa en rörelse där pojkar på fritiden tränades i färdigheter som skulle kunna komma imperiet till nytta, med en metodik inspirerad av spejartjänstgöring i imperiets gränsländer (därav namnet boy scouts).⁴

¹ Margareta Puke, *Scoutings historia*, Scoutförlaget 1982, s. 40.

² Egentligen Robert Stephenson Smythe Baden-Powell of Gilwell. I scoutsammanhang ofta kallad B-P, i denna uppsats använder jag det också vanligt förekommande Baden-Powell.

³ Den här på följande historiska redogörelsen bygger på dels Margareta Puke, *Scoutings historia*, Scoutförlaget 1982, s. 15–24 samt Michael Rosenthal, *The Character Factory: Baden-Powell and the Origins of the Boy Scout Movement*, London 1986, s. 1–6.

⁴ Rörelsen var från början tänkt att endast engagera pojkar. Vid en scoutsammankomst i London 1909 visade det sig dock att också många flickor intresserat sig för scouting. Baden-Powell lät då anpassa scoutprogrammet utifrån vad som ansågs mer passande för flickor. Se Puke, s. 36.

Lägret på Brownsea Island blev en framgång och Baden-Powell satte sig ner och började formulera sina tankar kring en scoutrörelse i boken *Scouting for Boys*.⁵ I *Scouting for Boys* är nationen och dess tillstånd ett centralt tema:

Dålig medborgaranda, hvilken bragte Rom på fall, smyger sig på oss. Vårt rikets framtid kommer att i mycket bero på karaktären hos det uppväxande släktet.⁶

[--]

Nationen visar vissa tecken till sjukdom – dålig medborgaranda, och botemedlet är ungdomens karaktärsfostran. ”Scouting” är ett sådant – även om det endast tjänsar som ”första hjälp” i väntan på något bättre.⁷

Scouting for Boys utkom i häften under vintern och våren 1908 och blev en stor framgång. Boken anknyter också till Storbritanniens roll som kolonialmakt:

Saken är den, att soldater eller andra, som vuxit upp i ett civiliserat land som England, aldrig få någon övning i att slå sig fram, vare sig på veldten eller i urskogarna, och följderna är, att när de komma ner i kolonierna eller deltaga i ett fälttåg, äro de alldeles bortkomna⁸

Genom *Scouting for Boys* spreds scoutrörelsens idéer mycket snabbt. Först inom det brittiska imperiet, men snart också till andra europeiska länder. Det fanns uppenbarligen en stark dragningskraft i scoutrörelsens program. Scoutrörelsens egna företrädare formulerar det gärna som att scoutprogrammet lockade tidens ungdom, men det är inte alldeles oväsentligt att också poängtera att rörelsens program också tilltalade många vuxna.⁹ Det är lätt att förstå hur de nationalistiska aspekterna av scoutideologin togs väl emot bland nationella kretsar i olika länder. Men den uppfostrande idén inom scouting tycks åtminstone vad gäller Storbritannien också haft en kolonial aspekt. Vad hade en sådan rörelse i så fall att erbjuda den svenska ungdomen? I förordet till den svenska utgåvan av *Scouting for Boys* behandlar Ebbe Lieberath detta tema:

England behöver scouting hos sina pojkar för kolonierna, d. v. s. de som utvandra från moderlandet måste ha lärt sig hemma att reda sig själva, om de ej skola gå under i de av nybyggarlivet betingade främmande förhållandena. Sådant behöva ju inte vi tänka på, men det är endast en sida av saken och frånsatt denna, [...] torde man svårligen kunna finna något i scouting som ej med en eller annan jämkning passar även för oss.¹⁰

⁵ Jag har valt att studera de svenska utgåvorna av boken, eftersom det är dessa som kan anses ha haft inverkan på den svenska scoutrörelsen. Boken har utkommit i en rad svenska utgåvor. Här citeras de två första utgivna 1910 respektive 1917, alltså: Robert Baden-Powell, *Scouting for Boys*, Stockholm 1910 och 1917.

⁶ Baden-Powell, *Scouting for Boys*, 1910, s. 278.

⁷ Baden-Powell, *Scouting for Boys* 1917, s. 318.

⁸ Baden-Powell, *Scouting for Boys* 1917, s. 84.

⁹ främst i nationella och konservativa kretsar - detta behandlas dock mer utförligt senare i uppsatsen, i 1.7 Forskningsläge.

¹⁰ Ebbe Lieberath, ”Förord”, ur Robert Baden-Powell, *Scouting for Boys*, 1917 s. 9–10.

I och med att rörelsen spreds till olika länder kom den alltmer präglas av en internationalistisk anda. Baden-Powell talade om fred och internationellt samförstånd. Scoutläger med deltagare från hela världen, så kallade jamboreer, anordnades.

Trots detta och att den svenska scoutrörelsen grundades utifrån en brittisk förlaga fanns också här tydliga nationella föreställningar, vilket framkommer i den svenska scoutsångens första rad: ”Vi äro svenska scouter vi”. Ett par rader ner i sångens inledande strof definieras vad och vem scouten arbetar för:

För Gud, för kung och fosterland,
var än dig livet ställer,
var redo när det gäller¹¹

I denna uppsats avser jag att närmare undersöka hur nationella föreställningar förmedlats inom den svenska scoutrörelsen. Det är i sammanhanget också intressant att fråga sig om och hur den koloniala dimensionen, som återfanns inom den brittiska scoutrörelsen, också inverkade på den svenska.

1.2 Syfte

Denna uppsats handlar om den svenska scoutrörelsen, men det är samtidigt viktigt att poängtera att det inte rör sig om någon historisk krönika över dess verksamhet. Syftet är alltså inte att skriva scoutrörelsens historia, utan att utföra en analys av nationella föreställningar med scoutrörelsen som fält – eller analytisk arena. Således är det inte heller mitt syfte att jämföra scoutrörelsen med andra organisationer eller värdera dess ideologiska förändringar ur ett jämförande perspektiv.

Istället är det alltså föreställningar om nation och omvärld som står i centrum. Jag har funnit scoutrörelsen intressant att studera därför att den å ena sidan uppstod i en nationalistisk kontext och å andra sidan utgjorde en internationell organisation med internationalistiska strävanden. Det spänningsfält som här uppstår mellan nation och omvärld har varit den främsta anledningen till att jag valt scoutrörelsen som fokus för denna studie.

Det kunskapsområde denna uppsats främst vill knyta an till handlar också om hur kollektiva föreställningar och föreställningar om identitet eller tillhörighet artikuleras och förmedlas. Som uppsatsens undertitel antyder söker jag också göra en koppling mellan nationalism och kolonial diskurs i denna uppsats. Detta kan tyckas märkligt eftersom Sverige under 1900-talet knappast gjort sig känt som en kolonialmakt. Den teoretiska ramen för analys av koloniala föreställningar kommer att presenteras längre fram, men det är viktigt att betona att denna uppsats också syftar

¹¹ Se exempelvis: <http://www.scout.se/fakta/div/scoutsangen.html> (2006-05-04)

till att stärka argumentationen kring varför det är relevant att ta kolonialismens historia i beaktande också när det gäller studiet av svenskt 1900-tal.

Det är dock viktigt att ha i åtanke att scoutrörelsen i denna uppsats inte på något sätt representerar hela samhället. Men genom att analysera scoutrörelsens diskursordning¹² når vi förhoppningsvis ändå ökad kunskap om hur nationella föreställningar *kan* ta sig uttryck i en nationell diskurs. Ett mer ingående resonemang om diskursbegreppet återkommer vi till inom kort. Men innan dess är det på sin plats att presentera vad denna uppsats egentligen söker undersöka.

1.3 Problemformulering

Utifrån ovan angivna syfte vill jag presentera problemformuleringen för denna uppsats.

För det första, hur har föreställningar om det nationella artikulats inom den svenska scoutrörelsen. Vilka föreställningar om nationen, om Sverige och svenskhet kommer till uttryck?

Ur denna övergripande frågeställning vill jag precisera min analys till att gälla *förhållandet mellan nation och omvärld*. Hur skapas föreställningar om det nationella i relation till omvärlden, till ”det andra”. Och vidare, vilka konsekvenser får representationen av omvärlden i scoutrörelsens material när det gäller skapandet av en nationell självbild? Eller med andra ord, hur används ”de andra” och ”det andra” för att artikulera föreställningar om nationen, om ”oss”.¹³ Denna frågeställning har också en tidsmässig dimension. Hur har förhållandet mellan nation och omvärld uttryckts vid olika tidpunkter?

Analysen av förhållandet mellan nation och omvärld syftar alltså till att skapa förståelse för hur föreställningar om nationen producerats och reproducerats inom scoutrörelsen.

Denna uppsats vilar också på ett par premisser som bör formuleras tydligt. Till att börja med ämnar jag analysera föreställningar om nation och omvärld ur ett diskursanalytiskt perspektiv. Diskursanalysen är en teoretisk och metodologisk utgångspunkt som vunnit stor popularitet, inte minst inom historievetenskapen. Teorin och dess betydelse för uppsatsen presenteras längre fram i detta arbete.

En andra tes som rör dispositionen av denna uppsats är att andra världskriget utgjort en vattendelare i den svenska scoutrörelsens diskursiva förhållande till nation och omvärld.

Uppsatsens uppdelning i ”före” och ”efter” andra världskriget är till viss del praktiskt motiverad;

¹² Diskursanalysen och dess begreppsapparat presenteras längre fram, under avsnitt 1.5.

¹³ ”Oss” och ”vi” ska i denna uppsats inte läsas som en hänvisning som utgår från mig, uppsatsförfattaren, utan som ett tänkt kollektiv till vilket de analyserade texternas författare hänvisar till. *Vi* innebär alltså förslagsvis ”vi svenska scouter” och inte ”vi som läser den här uppsatsen”. Distinktionen är av avgörande betydelse för användandet av motsatsparet ”vi” och ”de” i denna uppsats och sätts därför också inom citationstecken.

andra världskriget befinner sig nära mitten av min undersökta period (1912 – ca 1995). Men till viss del har indelningen också gjorts utifrån antagandet om världskrigets idéhistoriska betydelse. Detta är i sin tur inte taget ur luften. Flera svenska forskare har undersökt hur andra världskriget påverkat ”den svenska självbilden” eller svensk nationell diskurs under efterkrigstiden.¹⁴

Den undersökta perioden sträcker sig alltså över större delen av 1900-talet. Undersökningen tar sin början i och med grundandet av Sveriges scoutförbund och utgivningen av dess officiella organ *Scouten* år 1912. Den främre avgränsningen har gjorts i förhoppning om att minska ner mängden material men ändå nå så långt fram i tiden att en större förändringsprocess kan skönjas. Det finns en tydlig avsikt i valet av att studera en längre tidsperiod, eftersom jag förhoppningsvis kan teckna en utdragen process och lättare skönja förändringar i mentalitet – något som kan vara svårt om den undersökta perioden är kort.

1.4 Material och metod

Denna uppsats bygger inte på någon banbrytande analytisk metod. Upplägget liknar många andra historiska undersökningars. I detta kapitel presenteras det material som undersökningen bygger på samt de avgränsningar jag valt att göra utifrån mitt material.

Något ytterligare kan dock sägas om uppsatsens metod. Analysen bygger till att börja med på en kvalitativ metod. Det innebär att jag valt att läsa och tolka mitt källmaterial. Tolkningen av texterna bygger givetvis på uppsatsens teoretiska anslag. För att läsaren på ett tydligt sätt ska kunna bedöma mina tolkningar innehåller uppsatsen många citat ur källorna.

1.4.1 Material och avgränsningar

I min analys har jag sökt textmaterial producerat inom den svenska scoutrörelsens ramar och som på olika sätt behandlar rörelsens diskursiva förhållande till omvärlden. En tydlig avgränsning har där behövt göras, eftersom scoutrörelsen varit en synnerligen flitig producent av text. En snabb genomgång i den svenska biblioteksdatan visar exempelvis att det har funnits ett otal olika scouttidningar. Till att börja med finns det och har funnits flera olika svenska scoutförbund. Förutom Svenska Scoutförbundet (före 1965 bestående av Sveriges Scoutförbund, SS, och Sveriges Flickors Scoutförbund, SFS) har KFUM-KFUK ett eget scoutförbund, liksom frälsningsarmén, missionsförbundet och nykterhetsrörelsen. De olika förbunden har haft sina olika tidningar, ofta kanske dessutom olika för pojkar och flickor. Därtill har många av de olika

¹⁴ Exempelvis historikern Alf W Johansson i ”Inledning. Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget” i Alf W Johansson *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001, s. 11; Se även Michael Mc Eachrane & Louis Faye, *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*, Stockholm 2001, s. 9.

kårerna ute i landet haft sina egna programblad eller tidningar. Utöver detta har en stor mängd böcker med koppling till scoutrörelsen getts ut: handböcker, programmaterial och liknande. Med tanke på att jag valt att studera en längre tidsperiod vore det fullkomligt orimligt att studera ens en representativ bråkdel av allt detta. Därför har jag i användandet av material koncentrerat mig på tidskriften *Scouten* (efter 1965 omdöpt till *Scout*). Dessutom har jag analyserat handböcker utgivna av scoutrörelsen i syfte att komplettera tidningsmaterialet.

När det gäller materialet i tidningen *Scouten* har inga avgränsningar gjorts. Tvärtom har min ambition varit att fånga en så stor bredd av material som möjligt: reportage, rapporter, insändare, noveller och till och med tecknade serier. Genom det diskursanalytiska angreppssättet blir det också relevant att läsa av föreställningar om nationen i flera olika textuella sammanhang – analysen behöver exempelvis inte begränsas till ”ledarartiklar” eller liknande.

Tidningen *Scouten* var officiellt organ för Sveriges Scoutförbund (pojkscoutförbundet) och började utges när förbundet grundades 1912. Under tiden från flickscoutförbundets grundande tills dess att de fick en egen tidning, *Sveriges flickscouters tidning*, 1926 (1934 omdöpt till *Treklövern*) var *Scouten* även organ för SFS. 1965 uppgick *Scouten* och *Treklövern* i den gemensamma tidningen *Scout*, en ny tidning för det nya könsintegrerade Svenska Scoutförbundet.

Som vi redan sett sträcker sig min undersökning över perioden 1912 – ca 1995, vilket innebär över 80 år. Jag har valt denna långa tidsperiod i förhoppningen om att kunna teckna en historisk process och kunna urskilja både kontinuitet och förändring. Den långa tidsperioden medför emellertid också problem att ta ställning till. Dels riskerar arbetet att bli alldeles för omfattande, dels riskerar analysen att bli kvar på ytan och inte riktigt ta ett ordentligt grepp om de frågor i källmaterialet som söker svar. Istället för att studera alla 78 år under min undersökta period har jag därför gjort en gallring av materialet redan från början. Med tanke på omfånget av undersökningen utgör inte ens valet av en tidning avgränsning nog. I valet mellan att studera en betydligt kortare period och att göra nedslag i detta hav av text, bestämde jag mig för det senare. Jag har därför valt att studera ett par årgångar från varje decennium. För enkelhetens skull har jag valt ut årgångar från åren kring varje decennieskifte samt i mitten av varje decennium.¹⁵ Jag har även valt att studera ett par andra årgångar av andra skäl. Det gäller tidningens och svenska scoutrörelsens första år, 1912–1915, samt år 1968 då rörelsen antog ett helt nytt program, där bland annat klassproven försvann och betoningen av internationellt perspektiv ökade. Dessutom har jag närmare studerat årgångarna kring andra världskriget eftersom jag i analysen lägger särskild vikt vid denna tidsperiod. Det skall dock poängteras att eftersom detta inte är en

¹⁵ De årgångar av *Scouten* och *Scout* som studerats är följande: 1912–1915, 1917, 1918, 1925, 1926, 1935–1939, 1940, 1943, 1945, 1946, 1949, 1950, 1955/1956, 1960, 1961, 1962, 1965, 1968, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990

kvantitativ analys och eftersom jag fokuserar på långsamma förändringar är det inte av avgörande betydelse att jag haft *exakt* lika mycket material att tillgå från varje decennium.

Jag hade gärna studerat även *Treklövern*, och för den delen även KFUM och KFUK:s och alla de andra förbundens scouttidningar, men när jag nu tvingades avgränsa mig föll valet ändå på *Scouten* eftersom den haft den längsta och mest kontinuerliga utgivningen, varit organ för det förbund som haft flest medlemmar och slutligen även varit den tidning som haft störst innehållsmässig bredd. Denna koncentration på pojktidningen (fram till 1965) betyder emellertid inte att jag är helt blind för genusproblematiker inom scoutrörelsen, eller att genus skulle sakna betydelse när det gäller nationella föreställningar. Men studiet av genus placeras sekundärt i denna uppsats. Med tanke på valet av material är det dock viktigt att betona att vi kan förvänta oss en maskulin slagsida i materialet. Jag ägnade min kandidatuppsats i historia åt att studera genusordningar i svenska scoutrörelsen, hur rörelsen formulerat målen med pojk- och flickscouting på olika sätt samt hur rörelsen i sin retorik artikulerat olika föreställningar om kön. För en mer uttömmande studie av denna infallsvinkel hänvisar jag till denna uppsats.¹⁶

En materialkategori jag gärna hade ägnat mer uppmärksamhet är de äventyrsböcker för pojkar som utgivits med anknytning till scoutrörelsen. I sin analys av scoutrörelsen visar Bo Nilsson att denna typ av berättelser kan vara fruktbara att analysera när han undersöker berättelsen om den ungerske scoutpojken Imre.¹⁷ Imre håller på att hamna i fördärvet genom att duperas av snikna och moraliskt fördärvade kommunister, men räddas genom ett väckselikt möte med scoutrörelsen och dess idéer. En snabb titt på titlar ur serien ”Fritzes scoutbibliotek” och svenska scoutledaren Ebbe Lieberaths skönlitterära utgivning ger en fingervisning om att denna typ av berättelser på ett fruktbart sätt hade kunnat analyseras även med avseende på scoutrörelsens förhållande till omvärlden. Titlar som *Den vita araben*, *Bland farmare och kaffrer* och *Vita män och svarta* ger en fingervisning om hur denna typ av berättelser skulle kunna analyseras utifrån kategorier som nationalitet och etnicitet.¹⁸ Äventyrsberättelser finns dock representerade också i tidningen *Scouten*, och några av dem kommer vi att återkomma till i analysen.

¹⁶ Björn Lundberg, ”Blåvingar och vargungar. Genusordningar och genuskonstruktion i den svenska scoutrörelsen”, C-uppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet, 2005-01-13. Se exempelvis även Bodil Formark, ”Flickscouter på drift i det ideologiska tomrummet – Genusrelationer och genusyrsel i den tidiga svenska scoutrörelsen”, C-uppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet, 2003-06-05 samt Bo Nilssons avhandling *Maskulinitet – Representation, ideologi och retorik*, Umeå 1999

¹⁷ Se Nilsson, *Maskulinitet*, s. 70.

¹⁸ Titlarna är hämtade ur bibliotekskatalogen Lovisa -57 vid Lunds universitet, sorterade under ”scoutbibliotek”. Titlarna återfinns i sin helhet i litteraturlistan.

1.4.2 Andra avgränsningar

Denna undersökning begränsar sig som synes till svenska förhållanden. Detta har två förklaringar. För det första skulle det ha varit svårt att hitta relevant material från ett annat land för en jämförande undersökning. Att finna material från Sverige har stundtals varit ansträngande nog. Dessutom skulle en jämförande undersökning mellan två länder innebära mer än det dubbla arbetet, förutsatt att jag utgick från en liknande frågeställning. Om syftet är att studera produktion och reproduktion av föreställningar som handlar om nationalitet skulle en komparativ undersökning kräva förklaringar till varför det finns skillnader och likheter mellan de två nationella områdena. Denna typ av kontextualisering skulle kunna bli mycket intressant, men det kan samtidigt bli problematiskt att presentera sådana förklaringar utan att de antingen blir schablonartat generaliserande eller alldeles för omfattande.

Det internationella perspektivet erbjuder dock många intressanta uppslag. Det hade exempelvis varit mycket intressant att jämföra resultaten av denna undersökning med resultaten från en analys av scoutrörelsen i någon av de länder som i västvärlden fått representera det andra och avvikande.

1.5 Teori

1.5.1 Diskursanalys

Diskursanalysen i denna uppsats knyter an till en (social)konstruktivistisk och poststrukturalistisk teoribildning. Det konstruktivistiska synsättet har som nyckelpremiss ett kritiskt förhållningssätt till kunskap och vilken sorts kunskap människor kan nå. Enligt Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips innebär det att kunskap inte kan förstås som en direkt spegling av en objektiv verklighet utan som en produkt av människans språkliga kategorisering av världen.¹⁹ Eftersom människans uppfattning om världen konstrueras språkligt är den också föränderlig i tid och rum: kunskap och verklighet är historiskt specifika företeelser.

Poststrukturalismen är en teoribildning som bottnar i ett konstruktivistiskt synsätt. Den bottnar i den schweiziske lingvisten Ferdinand de Saussures inflytelserika strukturalistiska idéer från 1900-talets första hälft. Saussure lanserade idén att språkliga termer och begrepp inte hänsyftade till en ideell verklighet utan enbart till andra begrepp. Språkets betydelsesystem reglerades på så sätt enligt en komplicerad, underliggande struktur.²⁰

¹⁹ Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2000, s. 11.

²⁰ Winther Jørgensen & Phillips, s. 16.

Vad poststrukturalisterna under 1900-talets andra hälft vände sig mot var idén att denna språkliga struktur skulle vara fast, att språkets ”tecken” innehåller specifika betydelser. Också enligt poststrukturalisterna får språkets tecken sina betydelser genom förhållanden till andra tecken, men dess innebörder är mycket mer flytande. Istället för en enda statisk betydelsestruktur existerar många olika rivaliserande mönster - eller diskurser - där tecknens innebörder skiftar sinsemellan.

Att flera olika mönster existerar parallellt innebär också att diskurserna konkurrerar sinsemellan. Enligt Laclau och Mouffe leder det till en ständig diskursiv kamp om att uppnå hegemoni, d.v.s. fullständig dominans gällande språkets innebörder.²¹ Diskursbegreppet innefattar produktionen av maktrelationer och förhandlingen av dessa,²² inom vad Michel Foucault kallade en diskursordning. En diskursordning kan betraktas som en arena på vilken kampen om tolkningsföreträde och ideologisk hegemoni äger rum inom olika diskurser, i detta fall den svenska scoutrörelsens.

Edward Said skriver i en essä om Michel Foucault att ett genomgående tema i dennes teoretiska produktion är den historiska konflikten mellan det normativa och det avvikande. Det normativa samhället har utvecklat sina institutioner för kontroll av samhället, samtidigt som detta skapat motstånd hos de/det avvikande.²³ Denna maktkamp kan utläsas genom studiet av diskurser, och i relation till detta kan hegemonibegreppet introduceras. Enligt Gramsci kan vi betrakta samhället som uppdelat i en offentlig/ officiell sfär (bestående av institutioner o.s.v.) och en civil/privat sfär (bestående av kultur, språk o.s.v.). Genom den förstnämnda utövas formell politisk makt. För att stärka sin position i den offentliga sfären söker den politiska makten skapa sig en hegemonisk status i den civila sfären.²⁴ Norman Fairclough påpekar att diskursanalysen kan användas i förhållande till hegemonibegreppet genom att söka analysera hur strävanden mot hegemoni uttrycks språkligt, i form av diskursiv praktik.²⁵ Den föreliggande undersökningen är inte så mycket en studie av hur rivaliserande diskurser tävlar om tolkningsföreträde som en analys av hur en nationell diskurs artikuleras. Det är dock viktigt att ha i åtanke att denna diskursiva praktik ytterst strävar efter hegemoni.

Till skillnad från termen *ideologi*, med vilket ofta avses ett tydligt artikulerat och sammanhängande tankesystem för betraktandet av omvärlden, är diskurserna mindre precisa och

²¹ Winther Jørgensen & Phillips, s. 13, 18-19.

²² se Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis*, Harlow (England) 1995, s. 94.

²³ Edward Said, *Från exilen – essäer 1976–2000*, Stockholm 2006, s. 145.

²⁴ se Fairclough, s. 93.

²⁵ se Fairclough, s. 94.

flyktigare.²⁶ Eftersom diskurserna inte definierar sig själva uppstår i diskursanalysen ofta ett klassificeringsproblem kring var en viss diskurs slutar och en annan tar vid. Det är då viktigt att poängtera att diskurserna först och främst bör betraktas som analytiska redskap. Diskursanalysen erbjuder nämligen en möjlighet att överbrygga det problematiska förhållandet mellan aktör och struktur. Eftersom människor verkar språkligt inom och genom diskurser går det att avläsa diskurser genom studiet av texter. En text blir på så sätt inte enbart en utsaga av en enskild aktör, frikopplad från omvärlden utan kan betraktas som en del av en diskurs verkande i en given ordning.

Begreppet *retorik* används också i denna uppsats och eftersom det utgör en del av den diskursanalytiska begreppsapparaturen bör dess innebörd preciseras något. Med begreppet retorik avses i detta sammanhang de utsagor som artikulerar diskurser och ideologier genom språklig praktik.²⁷ I detta sammanhang kan det också vara på sin plats att diskutera skillnaden mellan retorik och praktik. Scoutrörelsen är och har alltid varit ett forum för praktik. De flesta som själva varit scouter tycks som vuxna framför allt minnas pinnbrödsbakning, knopslagning eller vandringar i skogen. Det material som jag studerat, framför allt texter skrivna och utgivna av rörelsens vuxna ledare, har långt ifrån alltid haft någon avgörande betydelse för enskilda scouters upplevelse av rörelsen. Materialet jag behandlar är olika former av officiellt material utgivet inom scoutrörelsen och kan i den meningen betraktas som retorik. Det speglar således inte nödvändigtvis vad enskilda scouter tyckt och tänkt, men däremot vad rörelsens företrädare velat att scouter skall tycka och tänka, eller vad de inte ska tycka och tänka – åtminstone i en vid bemärkelse.

1.5.2 Konstruktionen av nationen

Denna uppsats ämnar alltså att inom scoutrörelsen studera nationella föreställningar. Men vad innebär då egentligen begreppet nation, och vad är ”svenskhet” eller nationell identitet? Är det överhuvudtaget något som finns och kan analyseras? Rune Johansson har ställt sig samma frågor och påtalar problemen med att försöka karakterisera ett lands befolkning i termer av utmärkande drag eller egenskaper – vi kan fråga oss om den typen av generaliseringar är möjliga (eller rele-

²⁶ Det är dock viktigt att poängtera att diskurser inte är oberoende av ideologi. Diskurser har ideologiska implikationer och existerar i relation till ideologier, men dess utsagor skiljer sig naturligtvis. Jonathan Metzger behandlar utförligare relationen mellan ideologi och diskurs, se Metzger s. 45.

²⁷ Definitionen är hämtad från Jonathan Metzger, *I Köttbullslandet – Konstruktionen av svenskt och utländskt på det kulinariska fältet*, Stockholm 2005, s. 46. Retorikbegreppet kan också knytas till den ideologiska hegemoniseringsprocessen, där retorik används för legitimering av ideologin och strävan efter att uppnå status av ”sunt förnuft”.

vanta) att göra.²⁸ Ändå kan kanske svenskhet studeras, men ur en annan synvinkel. Historikern Rune Johansson formulerar en strategi:

Uppfattningar om mentaliteter och specifika egenskaper, gemensamma för ett folk och konstanta över tid, är kanske intressantast som material till studier av hur olika personer eller grupper *velat att den egna gruppen/ nationen skulle vara eller skulle bli*. De har ofta en klar anknytning till den dagspolitiska debatten, och kan i många sammanhang ses som ett led i en diskursiv kamp om vad som konstituerar nationen. I själva verket kan man knappast meningsfullt tala om svenskhet utan att lägga vikten vid föreställningar om svenskhet.²⁹

Det är i detta sammanhang konstruktion eller produktion av det nationella blir viktiga begrepp. Svenskheten, i bemärkelsen *föreställningar om det svenska*, finns som en kulturell produkt i människors medvetande: skapad och ständigt återskapad. Det är som sådan, inte som en statisk kategori, vi bör analysera föreställningen om det nationella. Till detta vill jag också koppla den diskursanalytiska teorin. Eftersom diskurser ständigt formuleras i text kan vi ”läsa av” föreställningar om nation och omvärld genom att analysera ett textmaterial diskursivt.

Då denna uppsats behandlar föreställningar om det nationella är det också på sin plats att klargöra något, vad som åsyftas med begrepp som nation, nationalitet och nationell identitet. I inledningen till den etnologiska översikten *Försvenskningen av Sverige* tar Billy Ehn, Jonas Frykman och Orvar Löfgren upp problemen med att definiera dessa begrepp.³⁰ Författarna behandlar också den diffusa skiljelinjen mellan begrepp som nationalitet och etnicitet, där båda syftar till en upplevd gemenskap med ett större kollektiv, även om det förra i regel har en territoriell förankring i en stat ”eller strävan att bygga upp en stat”.³¹

Begreppet nationell identitet, och framför allt kollektiv nationell identitet, är kanske ännu svårare att definiera. Termen identitet är i sig problematisk, eftersom identiteter inte är statiska och människor kan uppleva gemenskaper med flera kollektiv samtidigt. Således kan en svensk scout uppleva gemenskap med andra svenskar, men också med andra scouter från andra länder. Men gemensamt för identiteter är, enligt Rune Johansson, att de kan mobiliseras till att kategorisera världen i termer av ”vi” och ”de”.³² Denna kategorisering är också av avgörande betydelse för denna uppsats. Om vi vill analysera föreställningar om svenskhet som språkliga och kulturella konstruktioner är det lämpligt att utgå från denna polaritet. Billy Ehn och Orvar

²⁸ Rune Johansson, ”Konstruktionen av svenskhet” i Kurt Almqvist & Kay Glans (red.), *Den svenska framgångssagan?*, Stockholm 2001, s. 117–131. Min kursivering.

²⁹ Rune Johansson, ”Konstruktionen av svenskhet”, s. 119.

³⁰ Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige*, Stockholm 1993, s. 12.

³¹ Ehn, Frykman & Löfgren, *Försvenskningen av Sverige*, s. 13. Etnicitet har två vanliga betydelser. Den ena, i formen av en gemenskap, handlar ofta om en minoritet utan förankring i en suverän stat. Den andra användningen av etnicitetsbegreppet är beslätat med begreppet ras och används om kollektiv (även nationaliteter) som klar sina gemenskapsföreställningar i termer av gemenskap bortom det kulturellt inövade: fysiska drag, blodsband eller ärvda egenskaper. Det är i denna term begreppet etnicitet används i denna uppsats.

³² Rune Johansson, ”Nationer och nationalism: Teoretiska och empiriska aspekter” i Sven Tägil (red.), *Den problematiska etniciteten*, Lund 1993, s. 19.

Löfgren har tagit fasta på detta när de författat vad vi skulle kunna kalla en kulturanalytisk programförklaring i boken *Kulturanalyser*:

Hur beskriver människor sig själva genom kategoriseringar av andra? Polariseringen vi/dom visar sig ofta vara central, en tudelning där 'vår' gemenskap definieras av 'deras' utanförstående. De kulturella skillnaderna befästs dessutom med stereotypiseringens hjälp. 'Vi' speglar oss i de andras annorlundahet - de blir allt som vi inte är.³³

Här presenteras också ett analytiskt verktyg för denna undersökning: stereotypiseringen. Genom att läsa av stereotyper kan vi analysera föreställningar om "de andra", men också om "oss". Enligt Ehn och Löfgren är det också viktigt att analysen inte bara blir en inventering, utan att hänsyn även tas till över- och underordning av de kulturella identiteterna.³⁴

1.5.3 Identitet och subjekt

Det talas inte sällan om nationell identitet. Exakt vad en identitet utgörs av är inte alldeles lätt att säga. Identitetsbegreppet är förstås också starkt kopplat till föreställningen om det mänskliga subjektet. Diskursanalysens kanske främsta företrädare, Michel Foucault, vände sig bestämt mot den etablerade synen på subjektet som suveränt existerande; enligt Foucault är subjektet snarare en förmedlare av existerande diskurser.³⁵

Om vi med nationell identitet inte bara syftar till en viss persons upplevelse av nationell tillhörighet, utan använder begreppet som en beteckning för vad det till exempel innebär att vara svensk eller vad svenskar upplever sig själva som, blir begreppet ännu vanskligare. Inte ens om vi accepterar ett oproblemiskt användande av identitetsbegreppet på individnivå, kan vi med någon självklarhet tala om kollektiva identiteter som faktiskt existerande.

Denna uppsats anlägger ett konstruktivistiskt synsätt, enligt vilket någon essentialistisk svenskhet inte går i arv fysiskt mellan generationer. Och även om det finns starka kulturella konventioner kring vad den nationella identiteten består av, i form av en uppsättning egenskaper eller attribut, äger inte alla de personer som betraktas som svenskar alla dessa attribut samtidigt. Den kollektiva nationella identiteten existerar således bara som en kulturell och språklig föreställning. Att söka precisera vetenskapligt vad det *egentligen* innebär att vara svensk blir därför lika mycket ett bidrag till dessa föreställningar, som den är ett försök att avläsa desamma.

Michael Billig menar att begreppet identitet kan ses som det diskursiva förhållandet mellan individ och samhälle, alltså hur subjektet förhåller sig till omvärlden genom diskurser. När det gäller kollektiva identiteter, som inte existerar annat än som en kulturell och språklig föreställning,

³³ Billy Ehn & Orvar Löfgren, *Kulturanalyser*, Malmö 2001, s. 65.

³⁴ Ehn & Löfgren, *Kulturanalyser*, s. 65–66.

³⁵ Winther Jørgensen & Philips, *Diskursanalys*, s. 21.

blir deras förhållande till diskursbegreppet än tydligare.³⁶ Förutsatt att vi godtar premisserna för användandet av diskursbegreppet kan vi, vill jag påstå, betrakta begreppet kollektiv nationell identitet som synonymt med begreppet nationell diskurs. Den kollektiva identiteten betraktas som en kulturell och språklig uppsättning föreställningar om gemenskap, som liksom diskursen definierar vad denna identitet består i. I denna uppsats har jag därför valt att föredra användandet av begreppet diskurs framför det mycket diffusa ”kollektiv nationell identitet”.

1.5.4 Nationalism som diskurs och ideologi

Studiet av nationalism och nationella identiteter utgör ett gigantiskt forskningsfält, inom både samhällsvetenskap och humaniora. Föga förvånande anlägger en statsvetare, en etnolog och en historiker ofta skilda perspektiv på studiet av nationalism, men likheterna är också många och teorierna ofta ämnesöverskridande. Det finns förstås flera skäl till att studiet av nationalism i hög grad intresserat historiker. Ett är nationalismens explosionsartade framväxt och spridning från franska revolutionen och framåt, där både 1800-talet och 1900-talet i mycket stor utsträckning påverkades och definierades av nationella föreställningar. Nationalismen har därför visat sig vara en fruktbar utgångspunkt för analys av senare tiders samhällen. En annan anledning är nationalismens kopplingar till historiska föreställningar och historiebruk. Nationalismer i olika former har alltid eller praktiskt taget alltid legitimerat sig historiskt, i en eller annan form.³⁷

En forskare vars teori om nationalismen väckt stor uppmärksamhet i den akademiska världen är Michael Billig och hans arbete *Banal nationalism*.³⁸ En förklaring till detta är att Billigs teori öppnar upp möjligheten att analysera nationalism även i konsoliderade nationalstater, där nationalismen som politisk ideologi till synes spelar en marginell roll. Ett exempel är efterkrigstidens Europa, där nationalismen alltmer kommit att betraktas som ett ”patologiskt tillstånd” i det moderna samhället.³⁹ Billigs teori utgår emellertid från att också nuet i högsta grad präglas av nationalism, även om den ofta är banal till sin karaktär. Denna nationalism är inte koncentrerad till någon liten politisk minoritet, utan utövas hela tiden och överallt.⁴⁰

³⁶ För att förtydliga skillnaden mellan individuell och kollektiv identitet kan framhåvas att den förstnämnda kan anses existera i den mening att en person kan besvara ett frågeformulär om attityder och värderingar, och om dessa frågor utgör markörer för identitet kan identiteten också inringas. Ett sådant försök med kollektiva identiteter skulle visa att ett median- eller mellanvärde krävs för att försöka precisera vad denna identitet består av.

³⁷ se exempelvis Eric J. Hobsbawm, ”Introduction: Inventing Traditions” i Eric Hobsbawm & Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983, s. 12.

³⁸ Michael Billig, *Banal Nationalism*, London 1995.

³⁹ se Benedict Anderson, *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg 1993, s. 137.

⁴⁰ se exempelvis Billig, s. 174.

Med banal nationalism syftar Billig på hur människor dagligen och ofta undermedvetet påminns om och manifesterar sin nationalitet: ”The metonymic image of banal nationalism is not a flag which is waved with fervent passion; it is the flag hanging unnoticed on the public building”.⁴¹ Nationalism, menar Billig, är inte bara en tydlig ideologi utan ett helt sätt att tänka, ett ideologiskt medvetande. I detta nationalismens medvetande framstår en värld av nationer (”world of nations”) som en naturlig och moralisk världsordning och nationalstaten således som en naturlig och legitim form av suveränitet.⁴² Även i en globaliserad tidsålder, när nationalstaten uppfattats som passé, reproduceras nationalitet och nationell identitet,⁴³ och således fyller studiet av banal nationalism en lucka i den meningen att den delvis förklarar nationalismens styrka även där explicit, ideologisk nationalism inte är en avgörande politisk faktor. Vi kan beskriva det som en hegemoniserande nationell diskurs. I inledningen till denna uppsats nämndes sommarolympiaden i Stockholm 1912. De olympiska spelen är ett typexempel på hur en värld av nationer utgör en förutsättning för nationalismen. Vi kan inte tänka oss en nationell triumf utan det internationella sammanhanget. Den internationella idrottens popularitet visar också på dragningskraften hos inrutandet av världen i just rivaliserande nationer.

Det är emellertid viktigt att skilja på Billigs användning av begreppet nationalism från exempelvis den brittiske historikern Eric Hobsbawms definition. Hobsbawm definierar i *Nationer och nationalism* nationalism som en princip enligt vilken samstämmighet råder mellan politisk och nationell enhet.⁴⁴ Vi kan också förstå detta som en ideologi där politikens mål är desamma som nationens. Men i Billigs analys är alltså nationalism något mycket mer än enbart en politisk ideologi. Nationalism i denna bemärkelse skall snarare förstås som en medvetandeform i vilken nationen utgör det självklara suveräna subjektet, i en värld av andra nationer. Att flagga för nationen innebär förstås inte nödvändigtvis att flaggan representerar idén om en viss politisk ideologi, men flaggan flaggar så att säga alltid för sin egen existens och genom att flagga för nationen reproduceras föreställningen om nationens legitimitet.

1.5.5 Att analysera ”vi” och ”de”

Enligt Michael Billigs teori interagerar nationen och den nationella diskursen alltså med nödvändighet med andra nationer. Den nationella diskursen kan inte enbart förstås utifrån studiet av vad som utgör en nationell självuppfattning. Michael Billig konstaterar i *Banal nationalism* att

⁴¹ Billig, s. 8.

⁴² Billig, s. 10.

⁴³ Billig, s. 8.

⁴⁴ Eric Hobsbawm, *Nationer och nationalism*, Stockholm 1994, s. 19

If nationalism is an ideology of the first person plural, which tells 'us' who 'we' are, then it is also an ideology of the third person. There can be no 'us' without a 'them' [...] in describing who 'we' are, indicates who 'we' are not. The national community can only be imagined by also imagining communities of foreigners.⁴⁵

Studiet av ett nationellt "vi" och dess förhållande till "de Andra" är inte direkt något utforskat territorium. Ett av de allra mest inflytelserika verken inom området är tveklöst Edward Saids *Orientalism*. Saids studie är inte en studie av förhållandet mellan orientalism (i bemärkelsen representationer av orienten) och den "verkliga" orienten, alltså i vilken mån orientalistiska framställningar varit "sanna" eller inte, utan en undersökning av hur Orienten konstruerats genom de föreställningar i västvärlden som han kallar orientalismen.⁴⁶ Denna konstruktion av orienten rymmer i Saids analys ett tydligt maktförhållande, ett maktförhållande som både kan och bör analyseras diskursivt:

Jag vill påstå att om man inte undersöker orientalismen som en diskurs är det inte möjligt att förstå den enormt systematiska disciplin med vilken den europeiska kulturen lyckades styra – och till och med producera – Orienten politiskt, sociologiskt, militärt, ideologiskt vetenskapligt och konstnärligt under perioden efter upplysningen.⁴⁷

Edward Said karakteriserar det orientalistiska diskursen enligt följande:

Förhållandet mellan Västerlandet och Orienten är ett maktförhållande, ett förhållande av dominans, av varierande grader av en komplicerad hegemoni [...]. Orienten orientaliserades inte bara därför att man upptäckte att den var "orientalisk" på alla de sätt som var vedertagna för en vanlig europé på artonhundratalet utan *också* därför att den *kunde göras* – det vill säga tvingas inklåda sig rollen om – orientalistisk.⁴⁸

Användandet och analysen av begreppet hegemoni är inspirerat av Antonio Gramsci och enligt Said är det västerlandets hegemoniska ställning som gjort orientalismen så slagkraftig:

Orientalismen ligger aldrig långt borta från det som Denys Hay har kallat idén om Europa, ett kollektivt begrepp som identifierar "oss" som européer gentemot alla "dem", som inte är européer, och det kan faktiskt hävdas att den viktigaste komponenten i den europeiska kulturen är just det som gjort denna kultur hegemonisk både inom och utanför Europa, nämligen idén om en europeisk identitet som är överlägsen i förhållande till alla icke-europeiska folk och kulturer.⁴⁹

Stuart Hall har vidareutvecklat hegemonibegreppet (i Gramscis tappning) och dess betydelse för studiet av etnicitet i en essä med den passande titeln "Gramsci's relevance for the study of race and ethnicity".⁵⁰ Ideologi består, enligt Gramsci, av "filosofi" och "sunt förnuft". Det är enligt Hall framför allt Gramscis analys av begreppet "sunt förnuft" som är intressant för analysen av

⁴⁵ Billig, s. 78–79

⁴⁶ Se exempelvis Edward Said, *Orientalism*, Stockholm 2004, s. 68–71.

⁴⁷ Said, *Orientalism*, s. 66.

⁴⁸ Said, *Orientalism*, s. 69.

⁴⁹ Said, *Orientalism*, s. 71.

⁵⁰ Stuart Hall, "Gramsci's relevance for the study of race and ethnicity", i David Morley & Kuan-Hsing Chen (red.), *Stuart Hall, Critical Dialogues in Cultural Studies*, London 1996, s. 411-440

hegemoni. Det sunda förnuftet manifesterar sig som oproblematiske sanning i den givna tiden, men i själva verket är det en del av den historiska processen.⁵¹ Det sunda förnuftet är betydelsefullt därför att det utgör ett konceptuellt och kategoriskt landskap där människors (massans) praktiska medvetande formas. Det är ett redan formgivet landskap, på vilket olika ideologier kämpar om tolkningsföreträdet.⁵²

I detta sammanhang blir begreppet retorik också relevant. Retorik kan i denna uppsats terminologi betecknas som utsagor i kampen mellan diskurser.⁵³ Om en ideologi eller diskurs helt och hållet skulle lägga beslag på det sunda förnuftet, skulle den nå fullständig hegemonisk status. Vi kan självklart jämföra detta med hegemoniseringen av nationalismen, såsom Michael Billig resonerade kring den. Billig har också påpekat att i den viktiga distinktionen mellan ”vi” och ”de andra” tycks stereotyper fylla en viktig funktion:

Nationalists live in an international world, and their ideology is itself an international ideology. Without constant observation of the world of other nations, nationalists would be unable to claim that their nations meet the universal codes of nationhood. Nor would they have ready access to stereotyped judgements about foreigners.⁵⁴

I en etablerad nationell diskurs intar dessa stereotyper hegemonisk status, de uppfattas som oproblematiske sanningar om omvärlden. Genom användningen av stereotyperna manifesteras den viktiga skillnaden mellan ”vi” och ”de andra” och ”vi” påminns dessutom om varför ”vi” är ett kollektiv. Genom stereotyperna reproduceras den etniska kategoriseringen och gränsdragningen. Samtidigt har den inom postkoloniala studier mycket inflytelserike teoretikern Homi Bhabha poängterat att stereotyper inte fungerar som explicit formulerade strategier för att upprätthålla diskursens dikotomier. Den koloniala diskursens stereotyp kännetecknas, enligt Bhabha, av ambivalens. Därför kan den stereotypa bilden av det Andra inte enbart utvärderas i termer av positivt och negativt, utan måste förstås som en subjektiveringsprocess (”process of subjectification”), där reproduktionen av den koloniala diskursen genom stereotyper upprätthåller en ordning där det Andra ständigt återberättas.⁵⁵

⁵¹ Hall, ”Gramsci’s relevance for the study of race and ethnicity”, s. 431.

⁵² Hall, ”Gramsci’s relevance for the study of race and ethnicity”, s. 431.

⁵³ För en mer utförlig sammanfattning av hur termen retorik kan användas i förhållande till begreppet ideologi, se Metzger, s. 36–37.

⁵⁴ Billig, s. 80.

⁵⁵ Homi Bhabha, ”The Other Question”, i Padmini Mongia (red.), *Contemporary Postcolonial Theory*, New York 1997, s. 37. Det är på sin plats att betona, att engelskans *subject* inte bara betyder subjekt, utan också bör förstås i bemärkelsen underlydande / undersåte.

1.5.6 Kolonial diskurs i Sverige och svensk postkolonialism

Flera av de teoretiker som nämnts här ovan, främst Edward Said och Homi Bhabha, brukar räknas som företrädare för postkolonial teoribildning. Den postkoloniala skolans kärna är liksom postmodernismens något svårpreciserad. Louis Faye och Michael Mc Eachrane skriver i inledningen till antologin *Sverige och de Andra – Postkoloniala perspektiv* att postkolonialismen har till uppgift att synliggöra de orättvisor som kolonialismen efterlämnat.⁵⁶ Är detta verkligen angeläget när det gäller svenska förhållanden? Sverige har inte gått till historien som någon kolonialmakt av rang – hur meningsfullt är det i så fall att analysera svensk historia utifrån ett postkolonialt perspektiv? Mc Eachrane och Faye besvarar denna frågeställning:

Sverige har formats av kolonialismens historia och varit en del av en situation där Europa uppträder som ett globalt centrum varifrån kunskap och makt utgår. [...] Från att tidigare ha betraktats som strikt inomeuropeiska händelser börjar det växa fram en insikt om att upplysningen, moderniteten, kapitalismen och industrialismen präglats av sitt koloniala engagemang på ett sätt som gör det nödvändigt att utmana Västerlandets självförståelse. [...]⁵⁷

Sverige har alltså kulturhistoriskt identifierat sig med det europeiska och västerländska. Genom att ha identifierat sig med denna kulturkrets har också den svenska självbilden formats med utgångspunkt i kolonialt tänkande, enligt Mc Eachrane och Faye. Samtidigt skriver författarna att Sverige efter andra världskriget började definiera sig som en anti-imperialistisk och solidarisk nation, vilket innebar att den svenska självbilden kom att präglas av en kritik mot kolonialismens historia och de före detta kolonialmakterna.⁵⁸

I sammanhanget kan det vara på sin plats att närmare redogöra något för de koloniala föreställningarnas historia. Idéhistorikern Michael Azar tecknar i uppsatsen ”Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt” en inventering av gränsdragningar i den koloniala diskursens historia. Azars presentation är en lättfattlig sammanfattning av det som i denna uppsats lite svepande kallas koloniala föreställningar. Azar skiljer mellan två olika koloniala gränsdragningsidéer – absolut och relativ gränsdragning.⁵⁹ Den absoluta gränsdragningen kännetecknas av att den hänvisar till en given ordning, exempelvis en gudomlig eller rasbiologisk förklaringsmodell.⁶⁰ Enligt Azar är metaforen människa-djur utmärkande för den absoluta gränsdragningen. Denna metafor ”sanktionerade såväl idén om den absoluta skillnaden (ett djur kan aldrig bli människa) som berättigandet av ett undantag från den moraliska rättsordning som i

⁵⁶ Michael Mc Eachrane & Louis Faye, *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*, Stockholm 2001, s. 16.

⁵⁷ Mc Eachrane & Faye, s. 7–8.

⁵⁸ Mc Eachrane & Faye, s. 9.

⁵⁹ Michael Azar, ”Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt” i Ove Sernhede & Thomas Johansson (red.), *Identitetens omvandlingar, Black Metal, magdans och hemlöshet*, Göteborg, 2001, s 57-92.

⁶⁰ Azar, s. 61.

juridisk mening idealt gällde inom Europa (endast människor, eller snarare män, kan betraktas som moraliska subjekt)".⁶¹

Den relativa gränsdragningen däremot, betraktar världen i form av "en tidsaxel på vilken kulturer och folk kan mätas med avseende på deras civilisationsnivå".⁶² Den skiljer sig från den absoluta gränsdragningen genom att den bygger vidare på en universalism eller humanism som hävdar att människan "är en och densamma överallt och i alla tider – vad det gäller hennes 'medfödda' och 'potentiella' egenskaper".⁶³

I en religiös föreställningsvärld innebär detta att alla människor i grund och botten är Guds barn, men att vissa inte fått kännedom om det religiösa budskapet. Det blir då de kristna folkens gudomliga mission att just missionera för övriga världen. En sekulär form av den relativa gränsdragningen, som Azar tecknar den, framträder i och med Upplysningen och här är det i stället "förnuftet" som är centralt. Alla människor äger ett förnuft, men det är bara de vita (männen) som lärt sig att bruka det. Därmed blir det också, i Kiplings termer "den vite mannens börda" att predika detta förnuft och civilisera vildheten.

Den inbyggda partikularismen i denna universalism är slående: det är den vite mannen (inte kvinnan) som utgör måttstock, mål och subjekt i den historiska utvecklingsprocess som antas gälla för hela mänskligheten.⁶⁴

Slående för den relativa gränsdragningen är också att metaforen människa-djur ersätts av "den mer pedagogiska förmyndarskapsmetaforen 'vuxen-barn'".⁶⁵

Azar sammanfattar den relativa gränsdragningens karaktär i att den innefattar en envägs-kommunikation (Europa har inget att lära av omvärlden), att den är, eller ger sken av att vara, temporär (till skillnad från exempelvis rasbiologin, som är evigt determinerad), vilket innebär att den rymmer en framtid då "barnen" tagit examen och blir fria från sina civilisatoriska förmyndare samt slutligen att den "alltid inbegriper möjligheten av ett ständigt *uppskjutande* av det ögonblick då den andre erkänns som jämlik",⁶⁶ för vem är det som både ställer frågorna och rättar provet i civilisationens examen, om inte den vite mannen? På så sätt innehåller den koloniala diskursen en dynamik som garanterar dess egen fortlevnad.

Studiet av "de andra" i denna uppsats har alltså utgått från Edward Saids diskursiva analys av orientalismen och utifrån studiet av kolonial diskurs. Jag hade förstås kunnat välja en annan infallsvinkel, exempelvis studerat hur scoutrörelsen positionerat sig diskursivt i förhållande till USA eller föreställningar om det amerikanska. Samtidigt har jag i detta avsnitt sökt motivera

⁶¹ Azar, s. 62.

⁶² Azar, s. 63.

⁶³ Azar, s. 63.

⁶⁴ Azar, s. 64.

⁶⁵ Azar, s. 64.

⁶⁶ Azar, s. 65.

varför just det postkoloniala studiet av ”de andra” är intressant - här återfinns exempelvis ett tydligt maktförhållande mellan kolonistator och koloniserad, mellan svensk eller västerlänning och just ”de andra”. Dessutom krävs en viss begränsning av undersökningens omfattning, och eftersom jag är intresserad av att undersöka förhållandet mellan nationalism och kolonial diskurs i scoutretoriken har jag valt att koncentrera mig på just denna inriktning.

Det ska kanske betonas att detta inte är en studie av rasism. Det är viktigt att påpeka att denna uppsats inte nöjer sig med att till exempel studera bilden av olika folkslag i scoutrörelsens källmaterial. För det första säger den typen av analyser ganska lite om resultaten inte sätts i relation till sin samtid, vilket kan vara svårt att göra på ett representativt sätt. Dessutom implicerar den typen av analyser ofta en given och statisk ordning. ”Vi” finns och ”de andra” finns, men ”de andra” kan presenteras på mer eller mindre fördelaktiga sätt. Den konstruktivistiska infallsvinkel jag här anlägger vill något mer. ”vi” finns inte från början, inte heller ”de andra” – inte som några av naturen givna kategorier. Istället formuleras dessa kategorier hela tiden språkligt; genom utsagor om ”de andra” formas ”vi”. På så sätt är det omöjligt att särskilja bilden av ”de andra” från dess tillkomstprocess. I poststrukturalistisk anda vill jag hävda att begreppen inte refererar till ett ideellt objekt (något vi kan rita av) utan till andra begrepp. Både ”vi” och ”de andra” uppstår som begrepp således i relation till varandra istället för i relation till världen utanför språket. I denna typ av analys är det viktigt att erinra sig att stereotypa framställningar i allmänhet och rasistiska föreställningar i synnerhet inte bara säger något om ”de”, utan likväl uttalar sig om ”oss”.

1.5.7 Postkolonialism, upplysning och vetenskapskritik

Denna uppsats knyter genom sin teoretiska ansats an till ett vetenskapligt fält vars kärna är att ifrågasätta en oproblematisk kolonial ordning i ”västerlandets” idétradition. Denna kritik har inte sällan riktats mot upplysningsbegrepp som rationalitet och förnuft, som utgjort grunden för all vetenskap, både humanistisk och naturvetenskaplig. Dessa begrepp formulerades i ett sammanhang där rationalitet och förnuft å ena sidan ansågs tillhöra alla människor och utgöra grunden för allmänna mänskliga rättigheter, samtidigt som inte alla folk ansågs besitta samma rationalitet och förnuft – och därmed heller inte var lika mänskliga. På så vis legitimerade flera av upplysningens filosofer i själva verket de koloniala och imperialistiska projekten. Idéer som idag framstår som uppenbart oförnuftiga har således förts fram i förnuftets namn. Att vända sig mot användningen av upplysningens idétradition och uppmärksamma dess koloniala dimension har således varit en viktig uppgift för det postkoloniala projektet. Samtidigt kan det tyckas paradoxalt att denna vetenskap fortfarande formuleras inom en humanistisk arena där samma begrepp ännu

ligger till grund för det vetenskapliga samtalet. Jag kan inte presentera någon lösning på hur denna paradox skulle kunna överbryggas, men en sak kan tilläggas. Eftersom upplysningens begreppsapparat och idétradition också tycks kunna riktas mot sig själv tycks kan utgöra grunden för kritik av den egna traditionen. Således bygger exempelvis Edward Said i *Orientalism* vidare på en i grund och botten västerländsk idétradition i sin kritik av den västerländska idétraditionens självuppfattning. Tyvärr fortsätter den västerländska idétraditionen att stå som norm, vare sig kritiken är av metanatur eller inte. Även om denna uppsats följer i paradoxens fotspår är det viktigt att inte vara blind inför denna problematik.

1.6 Disposition

Jag har nu presenterat frågeställning, metodik och den teoretiska begreppsapparat som utgör grunden för denna uppsats. Frågeställningen behöver knappast repeteras i sin helhet men kärnan i detta arbete är alltså att studera hur föreställningar om nationen artikulerats och mer specifikt – hur har föreställningar om det svenska producerats utifrån föreställningar om omvärlden? Frågeställningen knyter an till en poststrukturalistisk teoribildning enligt vilken innebörden i begrepp (exempelvis ”vi svenskar”) ständigt definieras utifrån relationen till andra begrepp (såsom ”de andra”) och inte utifrån en given kärna. Därför är studiet av ”de andra”, alltså det främmande och avvikande i en svensk nationell diskurs, av avgörande betydelse om vi ska försöka förstå eller förklara hur föreställningarna om det nationella tittat sig. Detta sker i sin tur genom analysen av diskurser. Viktiga begrepp som presenterats är förutom nation och nationalism även ideologi (i förhållande till diskursbegreppet), retorik och hegemoni.

Härefter följer nu en genomgång av den forskning som legat till grund för denna uppsats. Till att börja med presenteras akademiska arbeten om scoutrörelsen med anknytning till frågeställningen i denna uppsats. Jag har således inte för avsikt att presentera någon heltäckande redogörelse för forskning om scouting, därtill är utrymmet alldeles för begränsat. Till forskningsläget läggs också några arbeten som analyserat föreställningar om nation och ”svenskhet” i Sverige under 1900-talet samt redogörelser för vilka föreställningar om ”de andra” som återfinns.

Efter forskningsläget inleds redogörelsen för resultaten i uppsatsen. Denna del är indelad i två kronologiskt indelade huvudavsnitt med andra världskriget som vattendelare. Indelningen delar också något så när 1900-talet i två hälfter. Jag har redan sökt motivera varför en sådan indelning är legitim. I avsnittet som berör 1900-talets första hälft görs till en början en inventering av den nationella retoriken i den svenska scoutrörelsen. Dessa nationalistiska föreställningar kopplas sedan till presentationen och representationen av ”de andra” i det undersökta materialet. Vilka

konsekvenser får presentationen av ”de andra” för uppfattningen om det svenska? Representationen av ”de andra” kopplas också samman med de civilisationskritiska tendenserna inom scoutrörelsens retorik, samt i detta sammanhang också de nationella dimensionerna av scoutrörelsens motiv till natur närhet och ”woodcraft” – scoutrörelsens egen samlingsterm för livet i naturen. I och med dessa sidospår, alltså analysen av civilisationskritiken och förhållandet till naturen inom scoutrörelsen, hoppas jag kunna bredda analysen och tydligare visa vilka implikationer föreställningarna om nation och omvärld haft för scoutrörelsen. Genom att belysa undersökningen utifrån dessa två teman hoppas jag kunna förtydliga hur föreställningar om nationen reproducerats och samtidigt skapa en mer sammansatt bild. Därför återkommer dessa två teman också i analysen av scoutrörelsen efter andra världskriget.

Analysens andra del, som behandlar 1900-talets andra hälft, fortsätter i de spår som drogs upp i föregående avsnitt. Vi återvänder här till synen på förhållandet till nationalismen och ”de andra” och jämför exempelvis även hur synen på natur närhet förändrats utifrån den övergripande frågeställningen om förhållandet mellan nation och omvärld.

1.7 Forskningsläge

Scoutrörelsen har som en av 1900-talets största barn- och ungdomsrörelser tillägnats en hel del human- och socialvetenskaplig forskning ur såväl sociologiskt och antropologiskt som historiskt perspektiv. Samtidigt kan materialet om scoutrörelsen faktiskt beskrivas som relativt tunt med tanke på rörelsens stora genomslag och spridning.

Bristen på ”objektiva” skildringar av scoutrörelsens historia föranledde Michael Rosenthal att skriva en omfattande redogörelse över dess tillkomst i Storbritannien, i *The Character Factory*.⁶⁷ Rosenthals utgångspunkt är att scoutrörelsen kan betraktas som en tidstypisk institution för det edwardianska England – för de värderingar som präglade ett brittiskt imperium på nedgång – och att det därför behövdes historisk forskning (och inte bara rörelsens egna historiska bokslut) om scouting. Rosenthals bok är förtjänstfull utifrån just detta syfte, det är en uttömmande redogörelse för *vad som egentligen hände* när Robert Baden-Powell grundade den brittiska scoutrörelsen. Min hänvisning till Ranke är förstås ingen slump, Rosenthals undersökning söker hela tiden rekonstruera händelseförlopp och framför allt orsakssammanhang och avsikter. Vad tyckte Baden-Powell egentligen, vad var den *egentliga* avsikten med rörelsen, o.s.v.? Här följer Rosenthal i spåren av en debatt om scoutrörelsen som pågått sedan dess tillkomst, mellan motståndare och förespråkare av rörelsen, och som kretsat kring om scoutrörelsen är militaristisk eller inte, om

⁶⁷ Michael Rosenthal, *The Character Factory. Baden-Powell and the Origins of the Boy Scout Movement*, London 1986.

den så att säga haft en dold dagordning. Rosenthals aktörsorienterade analys rimmar tyvärr ganska illa med hans till synes strukturanalytiska ambition att ”läsa det edwardianska Englands kultur genom en av dess typiska institutioner och dess upphovsman”.⁶⁸

En av Rosenthals grundansatser är att det imperialistiska England med nödvändighet var rasistiskt, åtminstone i någon form.

An essential, if sometimes unacknowledged, piece of imperial ideology is the necessary belief in the inferiority of the people whose lands are being appropriated. [...] Imperialism brings with it the insistence on the nothingness of ‘the other’, and its need to be shaped into something humanly significant not only for its own sake but for the sake of the world at large.⁶⁹

Baden-Powell, högt uppsatt militär och ett barn av sin tid, omfattades således också av denna världsbild, även om Rosenthal är noga med att påpeka att han, liksom hela imperiet, skulle ändra ståndpunkt i många frågor fram till hans död på 1940-talet. Angående det brittiska styret i Indien talar Baden-Powell i *Pigsticking or hodgehunting* från 1889 om ”our rightful claim to superiority as a dominant race”.⁷⁰

Rosenthals huvudtes är annars att scoutrörelsen uppstod som en motpol till den framväxande arbetarrörelsen. Arbetarrörelsen före första världskriget, med dess betoning av internationalism och klasskamp, uppfattades som ett stort hot av de krafter som sökte stärka det brittiska imperiets position och därmed fruktade inre splittring. Rosenthal visar bland annat, genom att analysera Baden-Powells egna texter, att denne med scoutrörelsen inte vände sig till privatskolornas förnämliga elever. Genom brittiska ”public schools” ansågs de redan få den nödvändiga fostran i ridderlighet och manlighet som Baden-Powell ansåg så viktig.⁷¹ Istället betraktade han privatskolebarnen som potentiella spridare av rörelsen till de samhällsskikt som verkligen var i behov av den fysiska och moraliska uppbyggelse som han genom scoutrörelsen hoppades kunna förmedla.⁷²

Rosenthal menar således att det är i ljuset av Baden-Powells skräck för inre splittring och imperiets förfall som vi ska se scoutlagens starka betoning av blind lydnad och underkastelse inför överheten. Sex av den ursprungliga scoutlagens nio bud betonar detta.⁷³ Symptomatiskt betonade det andra budet i den ursprungliga scoutlagen också att en scout skulle vara lojal mot kung, officerare, landet och hans arbetsgivare. Denna formulering väckte föga förvånande stort

⁶⁸ Rosenthal, s. 1, min översättning.

⁶⁹ Rosenthal, s. 255.

⁷⁰ Robert Baden-Powell, *Pigsticking or hodgehunting*, London 1889, s. 216 cit. ur Rosenthal, s. 119.

⁷¹ Rosenthal, s. 91.

⁷² Rosenthal, s. 88–107.

⁷³ Rosenthal, s. 113.

motstånd från arbetarrörelsen, men Baden-Powell stod oförstående inför kritiken. För honom handlade det, enligt Rosenthal, om att utföra sina naturliga plikter.⁷⁴

Dessutom betonade scoutlagen i en egen punkt sparsamhet. Motiveringen, att en scout som blir av med sin anställning inte ska ligga andra till last, riktade sig inte till privatskolornas bemedlade pojkar som knappast kommer att bekanta sig vidare varken med anställningar eller arbetslöshet.⁷⁵ Synen på att scouten skulle vara sparsam och dygdig bottnade sig, fortfarande enligt Rosenthal, i en etablerad borgerlig syn på fattigdomen inom arbetarklassen som ett självförvällat fenomen, orsakat av drickande, spelande och bristande karaktär.⁷⁶

Rosenthal påpekar också att scoutrörelsen var inklusiv, dess syfte var att tilltala alla (pojkar) oavsett klass, religion eller hudfärg.⁷⁷ I Sydafrika uppstod det emellertid problem, eftersom ett tillåtande av svarta inom scouting skulle innebära att de vita antagligen skulle bojkotta rörelsen. Efter ett besök i Sydafrika skrev Baden-Powell i en pamflett om vikten av att engagera de svarta i rörelsen. En anledning var att de svarta ”now becoming educated and therefore class conscious. It seems up to us to inculcate them in a feeling of good-will and a sense of having been fairly treated rather than to let them grow up dissatisfied and disgruntled, and therefore ready dupes to communists and agitators”.⁷⁸

Rosenthals slutsats blir att scoutrörelsen uppstod som en (av imperiet) konserverande rörelse, i syfte att söka nå ut med imperiets budskap även till dess potentiella fiender: koloniernas ungdomar och arbetarklassens barn, med det uttalade syftet att hindra inre splittring och skapa nationell enighet. Rosenthal sammanfattar detta:

Scouting pursued its colonizing mission with a detailed set of preconceived ideas about the inhabitants to be found in the exotic lands of Africa and in the equally exotic slums of London.⁷⁹

Ett inte alls otypiskt bidrag till litteraturen om scoutrörelsens historia utgör Tim Jeals omfångsrika Baden-Powell-biografi *The Boy-Man*, som skildrar B-P:s liv före, under och efter tillkomsten av scoutrörelsen. Liksom Michael Rosenthal ägnar Jeal en hel del möda åt att söka rekonstruera historien. Kapitlet som berör rasfrågor i den tidiga scoutrörelsen handlar därför om att söka finna vad Baden-Powell *egentligen* tyckte och vad han hade för avsikter, särskilt i frågan om de problem som uppstod i Sydafrika där de vita vägrade bedriva scouting tillsammans med landets svarta befolkning.⁸⁰

⁷⁴ Rosenthal, s. 115.

⁷⁵ Rosenthal, s. 118–119.

⁷⁶ Rosenthal, s. 118.

⁷⁷ Rosenthal, s. 253.

⁷⁸ Baden-Powell citerad i Rosenthal, s. 262.

⁷⁹ Rosenthal, s. 267.

⁸⁰ Jeal, *The Boy-Man: The life of Lord Baden-Powell*, New York 1990, s. 491–497.

Baden-Powell framstår i Jeals analys som en pragmatiker, som visserligen inte själv såg något problem med att välkomna svarta i rörelsen, men som samtidigt förstod att de vita aldrig skulle acceptera det och därför sökte finna en kompromisslösning där svarta trots allt gavs en underordnad ställning. Jeal lägger stor möda vid att fastställa orsakssammanhang av typen: ”Baden-Powell’s admiration for Mussolini was therefore grounded in his hatred of communism”,⁸¹ där kausala samband tycks i grunden okomplicerade och där det är enkelt att skilja mellan orsak och verkan – även när det gäller Baden-Powells personliga idéer och identitet. Även om Jeals Baden-Powell-biografi, till skillnad från flera av föregångarna, inte är någon otvetydig hyllningsskrift är den likväl av mindre intresse för mitt uppsatsarbete, eftersom den i så stor utsträckning behandlar just Baden-Powell och hans brittiska samtid.

När det gäller svenska arbeten om scoutrörelsen är utbudet inte direkt överdrivet omfattande. Sociologen Göran Sidebäcks avhandling *Kampen om barnets själ* har ett tydligt historiskt perspektiv och behandlar jämte scoutrörelsen ett antal av de organisationer som under 1900-talet sökt sprida religiösa och/eller politiska budskap till svenska ungdomar. I denna avhandling samsas således ett kapitel om scoutrörelsen med avsnitt om söndagsskolan, Unga Örnar och andra organisationer.

Inte heller i Sidebäcks analys uppstod scoutrörelsen i något samhälleligt vakuum.⁸² Liksom Michael Rosenthal placerar Sidebäck in scoutrörelsens tillkomst i en sekelskifteskontext som präglades av motsättningen mellan det etablerade samhället och den framväxande arbetarklassen:

”Mot arbetarrörelsens antireligiösa tendenser, internationalism och klasskampsideologi ställdes en religiös, nationalistisk och klassarbetsinriktad ideologi, som spreds via skolan, kyrkan och de borgerligt dominerade massmedierna.”⁸³

Rädslan för socialismen blev således också en samhällsfråga om uppfostran och utbildning. Sidebäck skriver att det fördes en intensiv uppfostringsdebatt kring förra sekelskiftet, eftersom arbetarklassens barn sågs som ett potentiellt samhällshot.⁸⁴ Däri fyllde scoutrörelsen en viktig funktion:

Scoutideologin med sin betoning av gudsfruktan, nationalism, auktoritetstro, välgörenhet och klassarbete passade som hand i handske till de samhällsbevarande skiktens syn på hur det av starka klassmotsättningar präglade sekelskiftets Europa skulle räddas undan socialismen.⁸⁵

Detta för oss också in på nationalismens roll i scoutrörelsen, som är av stor betydelse för min egen uppsats. Enligt Sidebäck kan den tilltagande nationalismen under åren 1905-1910 ses som en tydlig motreaktion mot socialismens frammarsch. Nationalismen utvecklades nu också till en

⁸¹ Jeal, *The Boy-Man*, s. 544.

⁸² Göran Sidebäck, *Kampen om barnets själ: barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980*, Stockholm 1992, s. 51.

⁸³ Sidebäck, s. 87.

⁸⁴ Sidebäck, s. 51.

⁸⁵ Sidebäck, s. 86.

samförståndsideo­gi, som strävade efter att interagera arbetarklassen i det etablerade samhället.⁸⁶ Detta är av synnerligen stor betydelse, eftersom det knyter an till Rosenthals resonemang om rörelsens tillkomst i England och dess inklusiva karaktär. Scoutnationalismen vände sig således inte primärt mot andra länder, utan mot inre splittring. Det förklarar också den starka betoningen av ”klasslöshet” i den tidiga svenska scoutrörelsen, en hållning som kan illustreras av en tidig artikel i *Scouten* som konstaterade att: ”Här gjordes och har aldrig gjorts någon skillnad på ’under’ eller ’överklass’ – begrepp som äro alldeles okända i scoutrörelsen.”⁸⁷

En historiker som berört den typen av nationalistiska yttringar under 1900-talets första hälft är Herbert Tingsten. I hans historiedidaktiska pionjärverk *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda* analyseras just den hegemoniska nationalismen kring förra sekelskiftet.⁸⁸ Det kan vara intressant att studera Tingstens arbete om skolboks­nationalismen lite närmare, särskilt som Göran Sidebäck hävdar att ”skolboksideologin och scoutideologin var bara variationer av den dominerande borgerliga ideologin i samhället.”⁸⁹

När Herbert Tingsten analyserar hundra års europeisk skolbokspropaganda finner han till att börja med en nationalism som han beskriver som en ”underlägsenhetsnationalism”.⁹⁰ Den skiljer sig i uttrycket från det kontinentala Europas ofta skrytsamma och svulstiga nationalistiska retorik och Tingsten förklarar detta samband med att Sverige kring förra sekelskiftet var ett fattigt land utan större maktanspråk. Därför blir den svenska nationalismen diffus: man ska älska Sverige, men mest för fosterlandskärlekens egen skull.⁹¹

Dessutom argumenterar Tingsten för att andra världskriget utgör något av en vattendelare i presentationen av historiska läromedel. Den största skillnaden är att nationalismen (i bemärkelsen ideologi) trängs undan.⁹² Mönstret är inte bara tydligt i Tyskland, Österrike och Italien utan även i exempelvis Frankrike och Sverige: ”de franska instruktionerna från 1920-talet skulle i dag te sig vettlösa, likaväl som ledande skolböcker i Sverige från samma tid, med sitt tal om de stora bragderna, det ädla lynnet och den fina rasen, nu är kuriositeter”.⁹³

Tingsten betonar att svenska skolböcker före kriget ofta intog en försiktigt positiv hållning till de fascistiska och nazistiska diktaturerna. Efter kriget blir fördömandet av fascismen och nazismen dock obligatoriskt. Tingsten förklarar denna skiftning med nazismens förbrytelser

⁸⁶ Sidebäck, s. 87.

⁸⁷ N. af Zellén, ”Ett ’öppet brev’”, *Scouten*, nr 8 1914, s. 133.

⁸⁸ Herbert Tingsten, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, Stockholm 1969, se exempelvis s. 13–16.

⁸⁹ Sidebäck, s. 89.

⁹⁰ Tingsten, s. 139.

⁹¹ Tingsten, s. 139.

⁹² Tingsten, s. 108.

⁹³ Tingsten, s. 109–110.

under andra världskriget och i synnerhet då förintelsen av Europas judar.⁹⁴ Tingstens resultat är således i linje med tesen i denna uppsats att andra världskriget skulle ha förändrat också scoutideologin. Om skolboksideologin och scoutideologin nu var så besläktade kan vi förstå fråga oss om den försiktigt positiva hållning till Nazityskland och Mussolinis Italien som Tingsten skönjer i skolböckerna också finns i scoutrörelsens material. Vi ska få anledning att återkomma därtill.

Etnologen Bo Nilsson ägnar den svenska scoutrörelsen en tredjedel av sin avhandling *Maskulinitet – Representation, ideologi och retorik*. Nilsson belyser konstruktionen av manlighet inom scoutrörelsen utifrån ett par olika perspektiv och särskilt intressant för min analys är avsnittet ”En etnisk manlighet eller den nationella internationalismen”. Nilsson behandlar här dels rörelsens till synes motsägelsefulla förhållande mellan nationella värderingar och scoutrörelsen som ”ett internationellt brödraskap” och konstaterar att de möjliggjordes av två skilda retoriska sammanhang. Vidare analyserar Nilsson hastigt det som kommer framstå som ett centralt tema i min uppsats, nämligen ”exempel på hur människor indirekt rangordnas efter nationalitet eller kulturell tillhörighet” i scoutrörelsens material. ”Denna etniska hierarkisering” konstaterar Nilsson vidare, ”har kön som förutsättning och resultat”. Analysen av etnicitet och genus hänger alltså ihop. Vi kan med andra ord säga att den etniska hierarkiseringen är beroende av genusordningen och att etnisk hierarkisering resulterar i föreställningar om genus. Även om detta analysområde är synnerligen intressant, känner jag mig tvingad att poängtera att det av utrymmes-skäl inte finns möjlighet att gå in djupare på detta område här och nu.

Den etniska hierarkiseringen utmärks i alla fall enligt Nilsson av två retoriska strategier: stereotypisering och infantilisering.⁹⁵ Stereotypisering innebär en förenkling där en individ eller en grupp människor, exempelvis en ras, reduceras till en eller ett fåtal utmärkande egenskaper. Genom stereotypisering framställs människan i reducerad form. Men, konstaterar Nilsson, ”det vore fel av mig att hävda att alla stereotyper används i exkluderande syfte”.⁹⁶ Det Nilsson tar fasta på är ett av många exempel där Baden-Powell låter andra folkslag representera en god egenskap, som han tycker saknas i ”civilisationen”. Ofta har dessa folk nått denna egenskap genom sin förtrogenhet med naturen. Även den positiva stereotypiseringen är emellertid en reducering av den mänskliga helheten. Nilsson bygger i stor utsträckning sitt resonemang på cultural studies-teoretikern Stuart Hall, som påpekat att:

⁹⁴ Tingsten, s. 189–193.

⁹⁵ Nilsson, s. 64.

⁹⁶ Nilsson, s. 65.

Just as masculinity always constructs femininity as double – simultaneously Madonna and Whore – so racism constructs the black subject: noble savage and violent avenger. And in the doubling, fear and desire double for one another and play across the structures of otherness, complicating its politics.⁹⁷

Detta för oss också in på det forskningsfält som behandlar studiet av föreställningar om ”vi” och ”de andra” ur ett nationellt eller etniskt perspektiv. Eftersom denna uppsats begränsar sig till svenska förhållanden och utrymmet trots allt är begränsat, kommer jag här att hålla mig till svenska arbeten.

Ett övergripande verk med just detta tema är journalisten Christian Catomeris *Det ohyggliga arvet – Sverige och främlingen genom tiderna*, som är tematisk genomgång av olika bilder av främlingar i svenskt nationellt medvetande. Boken är visserligen populärvetenskaplig i sin karaktär och snarare en sammanställning av existerande forskning än ett eget forskningsprojekt, men erbjuder ändå en rad analytiska begrepp och verktyg som presenteras här nedan. Syftet med Catomeris bok är att visa på hur olika stereotyper om de Andra figurerat i Sverige och hur många av dessa föreställningar ännu lever kvar.⁹⁸

Catomeris presenterar tre huvudkategorier i vilka bilden av främlingen i allmänhet kan placeras. Det är de negativt betonade ”Den hotfulle främlingen” och ”Den underlägsne främlingen” samt den mer positivt exotiserande ”Den lockande främlingen”,⁹⁹ som knappast behöver någon mer utförlig presentation. Därefter presenteras olika främlingar tematiskt, där Afrikanen, Orientalen, Juden, Finnen, Tattaren/Zigenaren och Samen behandlas i separata kapitel.

När det gäller Afrikanen återkommer två stereotyper: Afrikanen som barn och Afrikanen som djur. Den infantila stereotypen, som enligt Catomeris kan ses som naivistisk och besläktad med föreställningen om ”den gode vilden”,¹⁰⁰ har redan behandlats i avsnittet om Bo Nilssons avhandling *Maskulinitet*. Föreställningen om Afrikanen som djur blir tydlig när Catomeris studerar jazzens mottagande i Sverige före andra världskriget, där recensenter ofta sammankopplar svarta amerikanska jazzartister med ”Afrika, djungel och djur”.¹⁰¹ Det mest vulgära exemplet är när en journalist i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* beskriver Louis Armstrong som ”människoätarättling” med ”flodhästfysionomi” som utstöter ”vilda negroafrikanska urtjut, då och då omväxlande med ett gravhest gorillevrål från urskogen”.¹⁰² Detta citat är ett illustrativt exempel på kopplingen mellan människa och djur i denna figur.

⁹⁷ Stuart Hall, ”New ethnicities”, i David Morley & Kuan-Hsing Chen (red.), *Stuart Hall, Critical Dialogues in Cultural Studies*, London 1996, s. 445.

⁹⁸ Christian Catomeris, *Det ohyggliga arvet*, Stockholm 2004, s. 9–13 samt 24–27.

⁹⁹ Catomeris, s. 20–24.

¹⁰⁰ Catomeris, s. 48.

¹⁰¹ Catomeris, s. 54.

¹⁰² Citerad i Catomeris, s. 55.

En annan stereotypisering av Afrikanen är bilden av ”den lustige negern”, karakteriserad av kolsvart hy och gigantiska läppar, som långt in på 60-talet kan skönjas i svensk skämtpress.¹⁰³ Vi kan förstås se ett samband mellan denna förlöjligande stereotyp och föreställningen om ”den underlägsne främlingen”.

Hur har då dessa stereotyper kommit att etableras och reproduceras? Svaret på den frågan måste enligt Catomeris skönjas i en djupare rotad, västerländsk självbild och ett mycket gammalt historiskt medvetande,¹⁰⁴ men mer specifikt analyserar han exempelvis hur skolans läromedel presenterat kolonialt präglade och kraftigt förenklade bilder av afrikaner som *ett* homogent och lägre stående folkslag.¹⁰⁵ Bilden av Afrikanen används således också som en motbild som hjälper till att definiera det västerländska och det svenska, där den egna rasens och kulturens förträfflighet tydligare framgår. Bilden av afrikaner som vilda, ociviliserade och moraliskt lägre stående fungerade som en påminnelse för de svenska skoleleverna om deras lycka att vara bosatta i Sverige.¹⁰⁶ Catomeris ansluter sig därigenom till idén om att ”vi” definieras utifrån ”de andra”, utifrån främlingarna.

Under decennierna efter andra världskriget försvinner, enligt Catomeris, den rasbetonade omvärldsbilden successivt och istället antog det offentliga Sverige alltmer självbilden som globalt världssamvete och en tydlig förkämpe för mänskliga rättigheter och demokrati. I takt med att Sverige definierar sig självt genom denna position på den världspolitiska kartan blir bistånd och u-landshjälp viktiga manifestationer av svenskt beteende. Samtidigt påpekar Catomeris att begrepp som u-hjälp hyser en inneboende ojämlikhet, där ett mer utvecklat ”vi” hjälper ett sämre bemedlat ”dom”. U-hjälpen betonar i regel materiella förutsättningar som jämförelser och bidrar på så sätt att definiera Sverige som materiellt välmående och utvecklingsmässigt överlägset land. Catomeris menar också att det finns tydliga paralleller i tänkandet mellan biståndsmissionen efter andra världskriget och den religiösa missionen i exempelvis Afrika kring förra sekelskiftet. Även i fråga om biståndsarbetet skall ”de outvecklade” frälsas genom utbildning, med västerländska värderingar som norm.¹⁰⁷

Något ska också sägas om forskningen om nationell identitet i Sverige under 1900-talet. Ett par verk kan i sammanhanget lyftas fram. Uppsatserna i antologin *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, redigerad av Alf W Johansson, behandlar främst svenska författarskap och/eller texter med ett historiskt perspektiv.¹⁰⁸ Det uttalade syftet med antologin är att tillföra den

¹⁰³ Catomeris, s. 55–56.

¹⁰⁴ Jfr Catomeris, s. 15–17.

¹⁰⁵ Catomeris, s. 46–47.

¹⁰⁶ Catomeris, s. 49.

¹⁰⁷ Catomeris, s. 58–60.

¹⁰⁸ Alf W Johansson (red.) *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001.

politiska debatten (av idag) vitalitet genom att tillföra den en ”nationalkänsla”,¹⁰⁹ vilket ter sig som ett något märkligt syfte. Problemet uppstår kanske genom att svenskheten ofta behandlas som en oproblematiserad kategori, och att Johansson i sin inledning tycks utgå från att det finns essentiella svenska karaktärsdrag. Johansson hänvisar till en rad olika samhällsdebattörer och forskare som hävdar att ”Svensken vill inte ha bråk”,¹¹⁰ ”Svensken står främmande för aristokratiska ideal”,¹¹¹ och att ”Svenskens strävande efter erkännande är kollektivistiskt”.¹¹² Johansson söker alltså teckna, snarare än problematisera, svenskheten. Hans berättelse ser ut på följande vis:

Johanssons inledande sammanfattning poängterar att ”svensk nationell identitet har varit knuten till vår *modernitet*”.¹¹³ Det svenska har sedan andra världskriget utgjorts av det särpräglade moderna, det antifascistiska, det humana: välfärdsstaten. Johansson förklarar detta med att romantikens ”tankeriktning helt och hållet marginaliserats”.¹¹⁴ Istället har upplysningen intagit en hegemonisk position, och efter andra världskriget kom Sverige att se sig som motsatsen till allt vad nazism och fascism stått för.¹¹⁵ En socialliberal konsensuskultur etableras under de framgångsrika 50- och 60-talen. En aspekt av andra världskriget blev således att den explicita nationalismen – nationalismen som ideologi – tonades ner i det offentliga samtalet.

Ett annat exempel på att svenskheten genomförde en diskursiv vändning i och med andra världskriget kan hämtas från Ulf Larsson artikel om socialdemokraten Värner Rydén's bok för skolämnet medborgarkunskap. Larsson påpekar att utsagorna om svenskarnas unika karaktärs-egenskaper, exempelvis deras kärlek till friheten, helt och hållet omformuleras i upplagorna före respektive efter andra världskriget.¹¹⁶ Intressant är att frihetsälskandet efter andra världskriget (i 1953 års upplaga) beskrivs som specifikt för ”den västerländska kulturkretsen”,¹¹⁷ vilket alltså skulle innebära att vissa, men inte alla folk, ville vara fria. I den sista upplagan från 1958 har de för svenskarna typiska dragen försvunnit helt.¹¹⁸

Om vi återgår till Alf W. Johanssons text är det intressant att se vad han hävdar att den svenska modernitetsnationalismen resulterar i. Det enda som förblir oproblematiserat och genuint svenskt är den svenska naturen (i bemärkelsen skogar, berg, hav o.s.v.), och framstår som ”den självklara identitetsbasen”.¹¹⁹ Här kommer förstås scoutrörelsen in i bilden. Scoutrörelsen har

¹⁰⁹ Alf W Johansson, s. 7.

¹¹⁰ Alf W Johansson, s. 12.

¹¹¹ Alf W Johansson, s. 13.

¹¹² Alf W Johansson, s. 14.

¹¹³ Alf W Johansson, s. 8.

¹¹⁴ Alf W Johansson, s. 10.

¹¹⁵ Alf W Johansson, s. 11.

¹¹⁶ Ulf Larsson, ”Bilden av Sverige – Värner Rydén's bok om medborgarkunskap”, i Alf W Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Prisma: Stockholm 2001, s. 144-147

¹¹⁷ Larsson, s. 145. Upplagan från 1953 hade sedan Rydén's bortgång reviderats av Arthur Thomson.

¹¹⁸ Larsson, s. 145.

¹¹⁹ Alf W. Johansson, s. 17.

sedan den bildades haft aktiviteter i naturen som en viktig del av dess program. Vi kan därför fråga oss vilken roll naturen spelat i scoutrörelsens förhållande till nationen och omvärlden.

Också Rune Johansson behandlar i artikeln ”Konstruktionen av svenskhet” i antologin *Den svenska framgångssagan?* föreställningen om ett speciellt svenskt förhållningssätt till naturen. Johansson poängterar att detta förhållande till naturen har släktskap med föreställningen om den frie svensken, ”odal mannen” i exempelvis Geijers tappning. Han betonar också att idén om svenskarnas speciella förhållande till naturen återkommer också i och med ”gröna vågen”, en föreställning vi förhoppningsvis kommer att kunna knyta an till senare i uppsatsen.¹²⁰

Tidigare forskning har alltså förklarat scoutrörelsens uppkomst som en del av en nationalistisk mobilisering vid 1900-talets början. Men vad händer med nationalismen när scoutrörelsen etablerats och åren passerat? Sidebäck nöjer sig med att konstatera att den gamla nationalistiskt präglade scoutideologin börjar tona bort på 1960-talet.¹²¹ Genom att tillämpa en diskursanalys på scoutrörelsens material hoppas jag på ett tydligare sätt kunna presentera de nationella föreställningarnas förändringsprocess under 1900-talet. Vad händer då med föreställningarna om nationen när, enligt Sidebäck, scoutnationalismen tonas ner under 1900-talets slut? Applicerandet av Billigs teori om banal nationalism kan förhoppningsvis besvara denna fråga.

Min undersökning söker också utröna om kolonialt tänkande liknande Baden-Powells i den brittiska pojkscoutrörelsen kan skönjas i Sverige och hur detta i så fall inverkat på föreställningarna om Sverige in den svenska scoutrörelsen. Så vitt jag kan finna är detta ett relativt outforskat område. Jag söker härmed också bidra till den övergripande forskningen om nationell identitet och svensk självbild genom att koppla dessa begrepp till analysen av ”vi” och ”de andra” i en kolonial diskurs.

¹²⁰ Rune Johansson, ”Konstruktionen av svenskhet”, s. 125.

¹²¹ Sidebäck, s. 121.

2.0 Analys

2.1 Från rörelsens bildande till andra världskriget

2.1.1 Den svenska scoutrörelsen och det nationella projektet

Både Michael Rosenthal och Göran Sidebäck har, som vi redan sett, karakteriserat den tidiga scoutrörelsen som ett nationalistiskt projekt. I Sverige betonades, föga förvånande, gång på gång rörelsens mål och medel under de första åren. Tidskriften *Scoutens* skribenter återkommer i detta sammanhang också ständigt till scoutrörelsens funktion i ett nationellt sammanhang. I tidskriftens allra första nummer skriver Sven Hedin, som var en flitig scoutpåhejare under rörelsens barndom, att ”Över vårt land får ingen ofärd komma, över våra gränser ingen fiende intränga, – den viljan och det beslutet måste varje scout rista på sitt kårmarke. Fosterlandets flagga är helig. Hon är en symbol för vår frihet”.¹²² Sven Hedin målar upp en dystert, ja rentav dystopisk bild av världsläget, även om det inte alldeles framgår om hotet är av politisk eller moralisk natur:

Det knakar i världsbyggnadens fogar. En jäsande oro råder överallt. Oväntade händelser kunna när som helst tima även hon oss. Vi leva i en märkvärdig tid. Det drar ihop sig till en drabbning, i vilken de dådlösa och klenmodiga bli nedtrampade av handlingens män, som gå hem med segerhuva på hjässa. I den striden krävas män, som kämpa för sanningens och ljusets seger.¹²³

Sven Hedins retorik gav säkerligen vatten på kvarnen åt de av rörelsens kritiker, som anklagade scoutrörelsen för maskerad militarism. Samma år uppmanar exempelvis Sven Hedin scouterna att ”Formera era bataljoner, låt dem svälla ut till arméer av svenska gossar, som förkväva det olustens och feghetens ogräs, som frodas så yppigt i gränderna”.¹²⁴

Liksom så många andra i sin samtid tycks Hedin bekymrad över dugligheten hos det svenska släktet. Den stora strid Hedin förutspådde (med viss klarsynthet, får man lov att säga med första världskriget i åtanke), var enligt honom inte alltigenom av ondo: ”och varen redo när fosterlandet kallar er till den lustiga lek, då den instängda och förskämda luften vädras ut och våra vapen blänka i återskenet från forntida bragder”.¹²⁵

Om scoutrörelsen inte var militaristisk i sin praktik, vilket är en fråga vi av utrymmes- och avgränsningsskäl tvingas lämna härmed, så återkommer under dess inledande år kriget som metafor gång på gång i dess retorik. Detta blir särskilt tydligt om vi studerar den lyrik som publiceras i tidningen *Scouten* under denna tidsperiod. Ett ofta återkommande tema här är att scoutrörelsen skall sopa ut det dåliga i ett slags krig mellan ljus och mörker:

¹²² Sven Hedin, ”Scouterna och fosterlandet”, *Scouten*, nr 1 1912, s. 4.

¹²³ Sven Hedin, ”Scouterna och fosterlandet”, *Scouten*, nr 1 1912, s. 4.

¹²⁴ Sven Hedin, ”Sven Hedins tal till Stockholms scouter”, *Scouten* nr 4 1912, s. 46.

¹²⁵ Sven Hedin, ”Sven Hedins tal till Stockholms scouter”, *Scouten* nr 4 1912, s. 46.

Vi mot målet färden styra;
Mörkrets makter skola fly,
Om vi inga offer sky.¹²⁶

Också i dikten ”Det är scouternas här, som nu går framåt med makt” av Karl Klippenfelt ser vi tydliga drag av den nationella mobiliseringen, uttryckt i krigets metaforik:

Stupa vi för det bästa, som vi känt och drömt och tänkt,
då må nederlaget som en seger bliva dömt.¹²⁷

Kriget framstår i själva verket ofta som en rättmätig värdemätare av dugligheten hos ett folk.

Denna figur återfinns inte minst i *Scoutens* pompösa lyrik:

Mot det lumpna, låga, lilla,
Som blott strävar att förvilla, - - -
Då till slut, när slaget står,
Bli nog även segern vår.¹²⁸

Strofen ovan anspelar också på en rationalistisk strävan hos scoutrörelsen. Att fostra scouter utifrån en scoutlag, som var normativ, syftade ytterst till att skapa dugliga medborgare. Scoutrörelsens projekt var en process av karaktärsdanning där det låga fick ge vika för den fina, det mörka stå tillbaka till det ljusa.¹²⁹ På så vis skulle *goda* människor formars. Därmed fyller scoutrörelsen enligt dess företrädare en moraliskt viktig samhällsfunktion även i fredstid:

Ty genom att fostra ett andligen och lekamligen friskt och härdat släkte sänker den kraven på allmän fattigvård och sjukvård. Den kommer ligapojkarnas led att glesna och minskar antalet av fallfärdiga kunder i skymningens och grändernas eländiga nästen, krogar, spelhus och danslokaler. [- -] Att lindra nöd och lidande är stort; att börja från roten och dana ett släkte, som står på egna ben, är större.¹³⁰

På så sätt skapar scoutrörelsen ”framtidens svenska folk”,¹³¹ och landet går en ljusare framtid till mötes. Bilden som målas upp är snarast den, att nationen står och faller med scoutrörelsens överlevnad: ”Scouternas unga skaror få icke skingras för alla himmelens vindar. Det *får* icke ske, det *skall* icke ske, så länge fosterländska män och kvinnor ännu leva i detta land”.¹³²

Även om scoutrörelsen gärna motiverade sin egen existens som en rörelse helt och hållet till för ungdomen, finns det helt tydligt ett annat mål också – ett nationellt. Jägmästare N. af Zellén uttrycker det om möjligt ännu tydligare: ”För ett så litet och obetydligt land som Sverige är

¹²⁶ Filip Tammelin, ”Boyscoutsång” i *Scouten*, nr 15 1913, s. 258.

¹²⁷ *Scouten* nr 2 1925, s. 4.

¹²⁸ Filip Tammelin, ”Boyscoutsång” i *Scouten*, nr 15 1913, s. 258.

¹²⁹ Detta är denna aspekt av scoutrörelsens tidiga ideologi som gett titeln åt Michael Rosenthals *The Character Factory*.

¹³⁰ *Scouten* nr 6 – 1913, s. 75.

¹³¹ *Scouten* nr 6 – 1913, s. 75.

¹³² *Scouten* nr 6 – 1913, s. 75.

scoutrörelsen av en alldeles enorm betydelse. [--] Vi ha inte råd att förlora någon, *alla* måste bli, vad scoutrörelsen åsyftar – scouter.”

Den nationella retoriken förankras i den svenska scoutrörelsen också ofta i det förflutna. I flera dikter i *Scouten* sammanfattas den tacksamhetsskuld som utgör grunden för plikten en scout skall besinna mot fosterlandet: ”och jag tackar så varmt mina fäder, / som ha gjort detta land till sin värld”,¹³³ eller ”Sverges kära, gulblå fana / Följa vi i nöd och lust, / Fädrens bragder högt oss mana”.¹³⁴

I Sven Hedins retorik är minnet av det förgångna inte bara en nationalistisk önskvärdhet, utan i högsta grad en fråga om överlevnad:

I vissa läger räknas det som en skam att tro på Gud och att älska sitt land. Ett folk, som inte håller sitt förflutna i ära, kan också taga farväl av sin framtid. Det är dömt till trälldomens skärseld, innan det utplånas ifrån jorden.¹³⁵

I dikter som ”Sveriges scouter” av Anna Hammarström,¹³⁶ ”Det är scouternas här, som nu går framåt med makt” av Karl Klippenfelt¹³⁷ och ”Vi scouter” av Hjalmar Wallander¹³⁸ blir ett djupare mönster tydligt i scoutrörelsens retorik, som kan sammanfattas enligt följande tre punkter.

- 1) Sverige bär på ett stolt förflutet, och i scoutrörelsen sammanfogas ungdomen, den nya generationen, med det ärorika förflutna:

och önskan bo i din gossebarm
att blågula färgerna ära,
som på glänsande minnen bära!¹³⁹

eller:

och där dådriska bragderna viska
skall man finna vår jublande kår.¹⁴⁰

- 2) Scouterna kommer till denna traditions räddning, när den nu hotas:

emot nesa, emot låghet
svänga blixtrande svärd!¹⁴¹

eller:

¹³³ Erik Brogren, ”Mitt land”, *Scouten*, nr 9 1913, s. 138.

¹³⁴ Filip Tammelin, ”Boyscoutsång” i *Scouten*, nr 15 1913, s. 258.

¹³⁵ Sven Hedins, ”Sven Hedins tal till Stockholms scouter”, *Scouten* nr 4 1912, s. 46.

¹³⁶ Anna Hammarström, ”Sveriges scouter”, *Scouten*, nr 1 1913, s. 4.

¹³⁷ Karl Klippenfelt, ”Det är scouternas här, som nu går framåt med makt”, *Scouten* nr 2 1925, s. 4.

¹³⁸ Hjalmar Wallander, ”Vi scouter”, *Scouten*, nr 1 1926, s. 12.

¹³⁹ Anna Hammarström, ”Sveriges scouter”, *Scouten*, nr 1 1913, s. 4.

¹⁴⁰ Hjalmar Wallander, ”Vi scouter”, *Scouten*, nr 1 1926, s. 12.

¹⁴¹ *Scouten* nr 2 1925, s. 4.

I fred som i ofred vi värje
vår vän och vårt älskade land¹⁴²

- 3) Scoutrörelsen skapar alltså, eller kanske snarare förverkligar, en ljusare framtid:

Du raska, glada och hurtiga tropp,
du siar om ljusare tider,
på dig vi bygga vårt framtida hopp
med ett slut på småsinnets strider.¹⁴³

eller:

För oss lyser framtidens stjärna,
vår ledfy i mörknande år.¹⁴⁴

I denna retoriska figur, som dikterna ovan bara är ett exempel på, skapas en länk mellan det ärorika förflutna och den eviga nationella framtiden. Denna typ av lyrik skriver på så sätt in scoutrörelsen i en berättelse om nationen, där vi kan urskilja tydliga komponenter i berättelsen med ett ärorikt förflutet, en dystert samtid och en ljus och evig framtid. Följande strof sammanfattar denna lyriska tematik i några kärnfulla rader:

Men från fjällar till strand
för att höja sitt land
svingar ungdomlig hand
ljusets flammande brand!
Det vi unga fört fram
skall en solomhöljd stam
i en framtid föra uppåt
i en jublande vår.¹⁴⁵

I sin yttersta form, hos exempelvis Sven Hedin och N. af Zellén ovan, får scoutrörelsen en närmast messiansk roll, som räddare och frälsare av en nation i kris.

Denna typ av formuleringar kring scoutrörelsens syfte och mål är förstås långt ifrån det enda som publiceras i *Scouten* under de första åren. Vi finner här också berättelser om omvärlden, som enligt denna uppsats teoretiska bagage hjälper oss att tolka vad föreställningarna om nationen egentligen består i, och vad som kännetecknar det.

¹⁴² Hjalmar Wallander, ”Vi scouter”, *Scouten*, nr 1 1926, s. 12.

¹⁴³ Anna Hammarström, ”Sveriges scouter”, *Scouten*, nr 1 1913, s. 4.

¹⁴⁴ Hjalmar Wallander, ”Vi scouter”, *Scouten*, nr 1 1926, s. 12.

¹⁴⁵ Karl Klippenfelt, ”Det är scouternas här, som nu går framåt med makt”, *Scouten* nr 2 1925, s. 4.

2.1.2 Sverige och Orientalismen

En av de ovan analyserade dikterna tilltalar scouterna med att ”Vi äro vår fredens karoliner”.¹⁴⁶

Detta citat, liksom andra liknande kopplingar till ett nationellt förflutet, är uttryck för ett historiebruk. Historien används som sambandsmarkör, som ett enande kitt i det nationella bygget. Hänvisningen till karolinerna visar också hur krigets metaforik appliceras på freden. Samma dygder, samma ideal, kan i retoriken överföras från slagfältet till fredens fält.

En av de frågor Michael Billigs teori om banal nationalism hjälper till att besvara är hur även länder där nationalismen till vardags spelar en marginell roll kan mobilisera starka nationalistiska strömningar i tider när en stark nationalkänsla behövs, exempelvis i krigstider. Svaret på frågan är just den banala nationalismen, som liksom ligger och puttrar diskret, som flaggas konstant och påminner människorna om sina nationella identiteter så att de, när det brinner i knutarna, enkelt och bekvämt kan ikläda sig rollen som nationell undersåte.

Tiden då scoutrörelsen växte fram i Sverige, 1910-talet, präglades tvärtom av en ofta explicit, retoriskt kraftig nationalism. Ändå hjälper oss här teorin om den banala nationalismen att göra kopplingen mellan krigets metaforik och fredens. När scoutretoriken konserverar krigets system av dygder: plikt-känsla, självupppoffring och lydnad, och överför dem till vardagslivet, fungerar krigsmetaforiken inte bara som en koppling till ett ärorikt förflutet utan också som en banal flaggning av att dessa karaktärssegenskaper ytterst hör hemma i kriget. Det är därför kriget kan fungera som värdemätare av ett folks karaktär och egenskaper och det är ytterst därför en rapport om några svenskar som faktiskt befinner sig i krig mottas så varmt.

I *Scouten* från 1913 rapporteras i artikeln ”Våra dagars karoliner” om ”De svenska officerare, som skola sätta pli och svenskt gry i persiska gendarmeriet.”¹⁴⁷ Detta är en utsaga om Sveriges egna variant av det koloniala projektet (ett av fotografierna har undertexten ”Sällskapsliv i svenska kolonien”).¹⁴⁸

Här befinner sig svenskar i ”Orientens” på ett civilisatoriskt uppdrag. Artikeln, presenterad i form av ett brev från en av de svenska officerarna, inleds med en ingress från redaktören, som påpekar att ”I våra dagar, då bragdens ära gror bäst på fredens fält, är det dock uppfriskande att höra, att svenskmannamodet icke heller är utdött, när det gäller äventyr med vapen i hand”.¹⁴⁹ Återigen möter vi alltså föreställningen om kriget som en plats där ett folks sanna karaktär avslöjas och att kriget är nationalkänslans, ”svenskmannamodets” yttersta prövning. Freden

¹⁴⁶ *Scouten*, nr 1 1926, s. 12.

¹⁴⁷ *Scouten*, nr 3, feb 1913, s. 40.

¹⁴⁸ *Scouten*, nr 3, feb 1913, s. 41.

¹⁴⁹ *Scouten*, nr 3, feb 1913, s. 40.

framställs nästan som ett latent och impotent tillstånd, och i väntan på nästa krig är det skönt att se att svenskar fortfarande står sig gott i ett sådant framtida krig, enligt resonemanget.

De svenska officerarnas uppdrag i Persien var ingen exklusiv nyhet för *Scoutens* läsare. Uppdraget, som sammanlagt innefattade ett sextiototal svenska officerare och pågick 1911–1915, väckte vid tiden stor uppmärksamhet i svensk media. Idéhistorikern Mohammad Fazlhashemi har i en artikel om svenskars kontakt med Persien utförligare behandlat denna historia,¹⁵⁰ och finner att den svenska nyhetsjournalistiken kring insatsen präglas av en utpräglad gränsdragning mellan ”vi” och ”de”. Persien karakteriseras som ett kaotiskt och outvecklat område, till vilket svenskarna sprider civilisationen.¹⁵¹ Kontrasten mellan ”vi” och ”de andra” förstärks också av att den svenska kolonien beskrivs som utplacerad i ett hotfullt fiendeland. Här kommer dock den svenska tapperheten i krig till stor nytta: ”man besköt vår kasärn och vårt hus, det senare nästan dagligen, för att skrämja oss att lämna jobbet. Men man visste icke, att man hade med svenskar att göra, som icke låta skrämja sig”.¹⁵²

Under ett angrepp mot ett rövarband hamnar de decimerade svenskarna i knipa och vi får en utförlig skildring av svenskarna i strid:

När så allting gick bakåt, utförde Siefert saker, som Karl den tolfte bussar ej skulle gjort bättre. För att liva sitt vikande infanteri steg han till häst och attackerade en sam en flock av de närgångnaste, 12 à 15 stycken. De flydde. Trots detta vägrade gendarmerna att skjuta längre, och satte sina kolehs (mössor) på bajonetterna. Då måste Siefert ännu en gång, med en kula i magen och fyra i hästen, attackera för att rädda livet. En sam red han till attack två gånger – flott svenskt, så det klingar om det!¹⁵³

Texten framställer striden i ett romantiskt skimmer av hjältemod för de inblandade. Genom striden sker också en anknytning till historien, till Karl XII och karolinerna – i linje med ett nationellt medvetande.

Artikelförfattaren, löjtnant P. Nyström avslutar med att konstatera att ”vi göra, vad vi kunna, för att hedra vårt fosterland”.¹⁵⁴ Hur man hedrar sitt fosterland genom att jaga rövare i ett annat land är inte alldeles självklart, men förklaringen skall av texten att döma sökas i svenskarnas uppvisande av svenska egenskaper, *så att det klingar om det* på den internationella arenan.

Texten har således två aspekter. Dels skildrar den Orienten som ett underutvecklat område dit svensk militär kommer på ett civilisatoriskt uppdrag: att sätta pli och ”svenskt gry” i de persiska soldaterna (som givetvis är fega och odugliga i strid). På så vis framstår Sverige som dess motsats: som civiliserat och utvecklat. Dessutom skildras striderna som en prövning av svenska

¹⁵⁰ Mohammad Fazlhashemi, ”Svenskarna moderniserar de äkta mattornas land” i Faye & McEachrane, *Sverige och de Andra – Postkoloniala perspektiv*, Stockholm 2001, s. 133–157.

¹⁵¹ Fazlhashemi, s. 137.

¹⁵² *Scouten*, nr 3, feb 1913, s. 40.

¹⁵³ *Scouten*, nr 3, feb 1913, s. 42.

¹⁵⁴ *Scouten*, nr 3, feb 1913, s. 42.

karaktärsdrag och därmed det svenska folkets duglighet. Genom kriget, det militära mötet med ”de andra”, framhävs det typiskt svenska som aktivt och handlingskraftigt och genom officerarnas flotta svenskhet sprids Sveriges rykte över världen. Mötet med omvärlden hjälper därför till att tydligare definiera det typiskt svenska – dessutom som något överordnat omvärlden. Krigsretorikens inverkan på förställningarna om det svenska innebär i sammanhanget också att det nationella får en tydligt manlig slagsida.

2.1.3 De Andra

När det gäller den tidiga svenska scoutrörelsens utsagor om omvärlden utspelar de sig ofta i det gränsland som Baden-Powell i *Scouting for Boys* målade upp som scouternas arena.¹⁵⁵ I en äventyrlig följetong i 1913 års årgång av *Scouten*, berättas om två svenska ingenjörers resa i Borneos djungler. Med sig på resan har de fyra ”malajer” (malaysier) som roddare/bärhjälp och i skogen lurar ”huvudjägare” av folkslaget dajuker. Så här beskriver inledningsvis svenskarna i en dialog sin uppfattning om malajerna:

- Ja, de där lata trögmånsarna, mumlade jätten och kastade en allt annat än vänlig blick på besättningen. Tror du, att ett kok stryk skulle öka farten?
- Förvisso, men de äro lömska och hämndgiriga, dessa malajer.
- [...]
- Sloge jag armar och ben av malajkräkena, så kunde de inte paddla oss alls, tillade han med en suck.
- Säkert finge vi då själva knoga fram den här klunsen, och medge, min vän, att det är skönare här under tälttaket än vid årorna.
- Ja. Det är väl litet synd om svartingarna i alla fall; jag förlåter dem tills vidare, sade Kraft.¹⁵⁶

Vi kan här se hur svenskarna, genom bilden där de sitter under ett soltak på båten och ser på när malajerna rör deras farkost, intar rollen som kolonialherrar, som äger rätt att döma och förlåta malajerna deras lathet. I berättelsen visar sig deras farhågor om malajernas lömskhet också vara mycket berättigad, eftersom de förråds av tre av dem och angrips av huvudjägarna, dajukerna. En av malajerna, Sing, som också agerar tolk på färden, visar sig emellertid vara svenskarna trofast och betecknas senare som en ”hedersman”.¹⁵⁷ Även ”svartingen” kan alltså vara en god människa, men grundförutsättningen både för malajerna och dajukerna är att de är opålitliga och farliga, tills de bevisat motsatsen.

¹⁵⁵ I *Scouting for Boys* skriver Baden-Powell: ”Men utom krigsscouter finns det också fredsscouter, nämligen män som under fredliga förhållanden utföra bragder, vilka fordra samma egenskaper, t. ex. gränsborna i alla delar av vårt vidsträckta rike. Nordamerikas ”trappers”, Centralafrikas jägare, de brittiska nybyggarna, forskningsredandena och missionärerna i Asien, Australiens skogslöpare och boskapsdrivare, nordvästra Canadas och Sydafrikas ridande polis – alla äro fredsscouter, män i ordets rätta bemärkelse och fullt inne i scouttjänsten” (Baden-Powell, *Scouting for Boys 1917*, s. 16.) Observera att alla de uppräknade exemplen på scoutar är vita män i imperiets tjänst.

¹⁵⁶ *Scouten*, nr 5 1913, s. 70

¹⁵⁷ *Scouten*, nr 8 1913, s. 133

Lyckligtvis hade svenskarna med sig svenska gevär in i djungeln: ”Som läsaren vet, voro de beväpnade med browningpistoler samt gevär. De senare voro drillingar av Huskvarna utomordentliga tillverkning”.¹⁵⁸ I striden som följer tas en av dajukerna till fånga, och här beskrivs tydligt ”vildens” ömkliga karaktär i relation till svensken: ”En glimt av hat lyste i vildens ögon, på samma gång som han kröp ihop som en mask inför sin väldiga besegrare”.¹⁵⁹

När ”vilden” sedan lyckas fly, utspelar sig en kärnfull dialog svenskarna emellan, som förtjänar att återges i sin helhet:

- Sahib skjuta, skjuta, uppmanade malajen [Sing] ivrigt.
- Nej, det blir ingenting av, sade Kraft lugnt och bestämt, i det han slog undan Ströms gevär, som hotade den just till vattenytan uppkomne flykten.
- Slåss ärligt, och gärna på liv och död, men icke mörda, fortsatte jätten och gav Ström en förebrående blick. – Vi äro civiliserade och hava således vissa förpliktelser gentemot naturfolken. Låt dem börja med vapen i hand. För övrigt skulle det roa mig veta, vad svenskarna exempelvis skulle företaga sig, om man kunde tänka sig, att ett par individer på högre kulturnivå och försedda med fruktansvärda vapen besökte vårt gamla land. Vi få lov att sätta oss in i den tanken, att dessa vildar betrakta oss som övernaturliga väsen kanske.
- Prat, snäste den annars så lugne Ström, det är ej första gången, de här angripa vita, och vi måste, vi äro skyldiga att tänka på självförsvaret.
- Krämarpolitik, min vän. Om en vilde söker taga ditt liv, och du kan rädda dig utan blodsutgjutelse, har du ej rätt att döda, men väl att piska upp honom. Den här lille stackarn var så långt ifrån betänkt på överfall, att han i stället flydde. Är det reson att döda en som springer undan?¹⁶⁰

I egenskap av civiliserade, har svenskarna alltså till skyldighet att visa en föredömlig moral. Föreställningen bygger på att ”naturfolken” saknar denna moral, och bör visas den av de vita. Resonemanget kan tydligt kopplas till Michaels Azars presentation av kolonial gränsdragning. Kraft påpekar ju också, att de antagligen ser svenskarna som gudomliga. Resonemanget är klart relativistiskt: ”vildarna” är lägre stående, men det tycks vara en glidande skala där svenskarna (åtminstone hypotetiskt) skulle kunna befinna sig under ett annat folkslag. Om de genom föredömligt agerande kan *lära sig* civilisation, innebär detta också att de som kultur är primitiva, snarare än som individer – alltså ett uttryck för det Azar kallar den relativa gränsdragningen.

Det kollektiva perspektivet blir också tydligt när Ström säger att det inte är första gången de vita angrips av ”vildarna”, och att det är deras skyldighet att försvara sig. Självförsvaret gäller således inte enbart de två svenskarna – det är istället svenskarnas plikt att försvara *alla vita*. Krafts svar blir också att den etniska dikotomin måste upprätthållas, och det med våld. Dödande är visserligen inte acceptabelt (om den andre är vapenlös), men pryglande framställs istället som ett riktigt och civiliserande straff.

¹⁵⁸ *Scouten*, nr 8 1913, s. 132

¹⁵⁹ *Scouten*, nr 8 1913, s. 133

¹⁶⁰ *Scouten*, nr 8 1913, s. 134.

När de båda svenskarna blir angripna av dajukerna, både före och efter denna incident, tycks de dock inte ha några moraliska betänkligheter när det gäller att tömma sina vapens magasin. Och när ammunitionen tagit slut ger sig den nyss så pacifistiske Kraft in i handgemäng med ”vildarna”, ”efterlämnande sex döda och åtta sårade”.¹⁶¹

Bilden av ”vilden” som dels just vild och ociviliserad, dels lägre stående i förhållande till ”vi”, återkommer även i andra sammanhang i tidskriften *Scouten*. Inte sällan behandlas ”de andra” snarare som en formlös massa än som genuint mänskliga. I ett nummer från 1926 har *Scoutens* redaktör J. Paulus Palm skrivit en sjömanshistoria.¹⁶² Sjömannen Måns berättar att förutom en amerikan ”voro jag och Swedish John och två rödskäggiga ryssar de enda vita ombord. Hela den övriga besättningen bestod av svart kravs”.¹⁶³ Detta ”kravs” uppträder sedan som allt annat än civiliserade: ”De svarta kräken tjöto och hoppade och grinade och i en handvändning voro vi alla fyra bundna [...]. En stor kittel riggades upp, och sedan revo svartingarna kläderna från kroppen och spökade ut sig på allt möjligt sätt”.¹⁶⁴ De svarta reduceras till ett kaosartat och synnerligen primitivt människoätande kollektiv. De framställs som både löjeväckande och barnsliga. Stereotypen verkar således genom att porträttera de svarta enligt mallen för ”den underlägsne främlingen”.

När den etniska stereotypiseringen går som längst reduceras ”de andra” inte bara till barn, utan placeras in i anslutning till djurriket. Detta ligger i linje med Christian Catomeris resonemang om bilden av afrikanen som barn och djur.¹⁶⁵ I en annan sjömanshistoria i *Scouten*, ”På resa med Nika Wuka” av Sture Wahlström, beskrivs en viss Jimmy Pole som ”en sällsam korsning mellan amerikan och urskogs neger”.¹⁶⁶ ”Mest av allt liknade han en jättstor orangutang”, sammanfattar berättaren denne Jimmy Poles utseende. Beskrivningens rastypologi, där en människa kan vara ”en korsning”, är inte på något sätt unik och snarare uttryck för ett diskursivt rastänkande än isolerad rasism. Berättelsen om en kanadensisk pälsjägare i *Scouten* nämner exempelvis ”hans halvblod till hustru”,¹⁶⁷ och i ett citat vi skall få anledning att återkomma till berättar en scout om sitt besök i den algeriska hamnstaden Oran: ”Skumma typer. Araber, negrer, spanjorer och halvblod av alla sorter, som skrånande och handgripligen erbjuder sina tjänster”.¹⁶⁸ Själva begreppet halvblod innebär förstås en slags rangordning – det innebär att man saknar renrasighet och således även en viss äkthet.

¹⁶¹ *Scouten*, nr 9 1913, s. 150.

¹⁶² *Scouten* nr 9 1926, s. 9-12.

¹⁶³ *Scouten* nr 9 1926, s. 10.

¹⁶⁴ *Scouten* nr 9 1926, s. 11.

¹⁶⁵ Jämför Catomeris, s. 48–55.

¹⁶⁶ *Scouten*, nr 5 1943, s. 99.

¹⁶⁷ *Scouten*, nr 4, 1914, s. 56.

¹⁶⁸ *Scouten*, nr 4 1950, s. 68–69. Se utförligare kapitel 2.2.3 (i denna uppsats), s. 59.

Om vi nu återgår till den stereotypiserade skurken Jimmy Pole, så placerar författaren även in hans utseende i förhållande till en medföljande (vit) missionär: ”Jag skulle kanske inte ha tänkt på det, om det inte varit för kontrastens skull. Negern och missionären – tänk dig själv. Den ene vit, den andre svart, den ene djurisk, den andre förfinad. Och ändå säger man att människor är lika. Jo, vad de är sen...”.¹⁶⁹ Inte bara beskrivs ”negern” rakt ut som ”djurisk” och den vite mannen som ”förfinad”, d.v.s. att deras utseende bär på vissa stereotypa och klart hierarkiserade karaktärsdrag. Deras yttre olikheter får dessutom explicita konsekvenser för deras människovärde. Användandet av termer från djurriket för att beskriva ”de andra” innebär en placering av dem någonstans mellan ”vi” och djurriket. Berättelsen om Jimmy Pole¹⁷⁰ härrör från tiden kring andra världskriget. Ett halvsekel tidigare hade Robert Baden-Powell givit ett sammanfattande uttryck för en liknande föreställning om det hierarkiska förhållandet mellan vit och svart, som dessutom tydligt visar på en föreställning om sambandet mellan etnicitet och maskulinitet:

The stupid inertness of the puzzled negro is duller than that of an ox; a dog would grasp your meaning in one-half the time. Men and brothers! They may be brothers, but they certainly are not men.¹⁷¹

Som en parentes kan också nämnas att när Robert Baden-Powell i en av sina memoarer beskriver tjusningen med jakt, utplånas också skiljelinjen mellan människa och djur. Genom en poetisk alliteration placeras afrikanen med djuret in i ett gemensamt sammanhang: ”Your gun is ready, and every sense is on the alert to see the game [villebråd/byte]. Lion or leopard, boar or buck, nigger or nothing, you never know what is going to turn up”.¹⁷² Det är viktigt att ha i åtanke att dessa stereotyper befäster den etniskt betingade hierarkin, där ”vi” ses som en del av ett överlägset civiliserat kollektiv.

Vi har nu sett några tydliga exempel på en etnisk hierarkisering i scoutdiskursen, där exemplen på ”de andra” ständigt återfinns i en avlägsen, exotisk natur (Borneo, Söderhavet, Afrika). I undantagsfall kan vi dock även skönja en än mer rangordnad hierarki, som i berättelsen ”Mackarona misslyckas med sin hämnd” där både en italienare och afrikaner i tur och ordning underordnas ”svensken”. I berättelsen förtäljer en sjöman om ett äventyr i Afrika. Hans vaktkamrat, ”den lille svartmuskige italienaren” kallar han för Mackarona: ”På hans pass och övriga papper stod det visserligen Fransesco Fantelli, men vem ville väl riskera att bryta tungan

¹⁶⁹ *Scouten*, nr 5 1943, s. 100.

¹⁷⁰ Bo Nilsson poängterar i *Maskulinitet* att en typisk ”underliggande” stereotyp föreställning bland vita om svarta, vilken också knyter an till föreställningen om djuriskhet och vildhet, är deras översexualiserade natur, som då kontrasterar mot uppfattningen om framför allt den vite mannen som självbehärskad och kultiverad. I sammanhanget kan jag inte låta bli att ta i beaktande att Jimmy Poles efternamn betyder ”påle”.

¹⁷¹ citerad i Rosenthal, s. 256 (från Robert Baden-Powell, *The Downfall of Prempeh*, 1896, s. 57).

¹⁷² citerat i Rosenthal, s. 257 (från Robert Baden-Powell, *The Matabele Campaign*, London 1897, s. 416).

var gång man skulle ropa på honom?”. Vi kan förstås fråga oss om Fantelli verkligen är ett svåruttalat namn – smeknamnet och italienarens påtalade svartmuskighet står snarare som stereotypa karakteriseringar som skapar distans gentemot berättarjaget och framhäver denne som rationell och vit.

Hur som helst, på kvällen skall berättelsens huvudperson i land till sina kamrater, men italienaren hämnas sitt smeknamn genom att på kvällen sätta i land huvudpersonen, som ska på galej, på fel sida floden. I mörkret måste han därför leta sig fram till en bro över floden, utan att bli upptäckt av lokalbefolkningen: ”Jag anade att det var säkrast att hålla sig på avstånd från svartingarna. På denna sida – i deras egen by var de minsann inte att lita på. Det hade tidigare erfarenheter sagt mig”.¹⁷³ Hjälten i historien befinner sig alltså i ett fiendeland. Och ”svartingarna” upptäcker honom snart och börjar kasta stenar och jordkokor efter honom. Men vi får aldrig möta dessa ”svartingar”. Återigen utgör de bara en formlös, hotfull massa, en del av nattens och Afrikas mörker.

Huvudpersonens tidigare erfarenheter hade sagt honom, att ”svartingarna” inte var att lita på. Nu förs denna (fiktiva) erfarenhet vidare till läsaren, för vilken dessa ”svartingar” också förblir en hotfull, formlös massa. Vi ser här således en tydlig reproduktion av vissa stereotypa och tydligt negativa karaktärsdrag hos ”de andra”, som mycket liknar de två Borneoresenärernas inledande uppfattningar om malajerna. Dessutom framkommer här på ett tydligt sätt hur den koloniala diskursen reproducerar avståndet mellan ”oss” och ”de andra”, samt hur ”vi” därigenom framställs som hederliga och pålitliga.

Berättelsens protagonist lyckas så småningom ta sig över bron i mörkret, och hjälps där av sina kamrater, vilket innebär att berättelsen i praktiken är slut. Innan dess får vi dock möta italienaren på nytt: ”Om det däremot blev riktigt lika festligt för den arme Mackarona, när vi sedan på natten kom ombord igen, vill jag låta vara osagt, men jag tycker mig minnas, att han fick tillbringa de närmaste fjorton dagarna i kojén i sviter efter något, som vi till sjöss kalla för skansstryk”.¹⁷⁴

Detta möjliggör en avslutande tolkning av förhållandet mellan huvudpersonen, som vi får anta ska uppfattas som svensk, och italienaren.¹⁷⁵ Svensken har givit italienaren ett öknamn. Uppenbarligen sårar det italienaren, eftersom han beklagar sig för svensken, men svensken rättfärdigar det med att Fantelli är för svårt att uttala. Detta ger, förutom italienarens beskrivna ”svartmuskighet”, en tydlig stereotyp. När italienaren så spelat svensken ett spratt för att hämnas

¹⁷³ *Scouten*, nr 8 1945, s. 165

¹⁷⁴ *Scouten*, nr 8 1945, s. 165

¹⁷⁵ Hans nationalitet avslöjas aldrig, men berättelsen är skriven på svenska och läses av svenska scouter, och i brist på något som talar emot att huvudpersonen är svensk får man väl anta detta. ”Mackarona” beklagar också sitt smeknamn genom att säga ”Me don’t call you never Potata, Potata, Potata”.

återställs ordningen genom våldsutövande: ett fysiskt iordningställande av hierarkin och den diskursiva dikotomin. Skansstryket utgör ett återupprättande av en etnisk hierarki som tillfälligt brutits av ”Mackaronas” fräckhet. Likaså talade de två svenskarna på äventyr i Borneos urskogar om vikten av att disciplinera en olydig inföding: ”Om en vilde söker taga ditt liv, och du kan rädda dig utan blodsutgjutelse, har du ej rätt att döda, men väl att piska upp honom”, påpekade den ene svensken som bekant eftersom ”Vi äro civiliserade och hava således vissa förpliktelser gentemot naturfolken”.¹⁷⁶ Vi skulle kunna kalla detta diskursens fysiska disciplinering. När gränsdragningen rubbas återställs ordningen genom ett tydligt särskiljande av ”vi” och ”de”. Våldsutövande kan ses som ett fysiskt uttryckt upprättande av denna ordning.

Det fysiska upprätthållandet av den etniska ordningen kommer till uttryck även i andra sammanhang. I en annan sjömansberättelse i *Scouten* berättas det om en vit sjöman som på fyllan ”tyckt att niggern inte var vit nog, utan börjat skrubba honom med rotborste och såpa”,¹⁷⁷ och där den fysiska disciplineringen således snarast urartar i en undermedveten rationalistisk strävan att söka utradera det avvikande.

Vi ser här prov på tydliga drag av det Christian Catomeris beskrivit som föreställningen om ”den underlägsne främlingen” i scoutretoriken. En aspekt av denna stereotypa bild har som vi sett varit att behandla ”de andra” som barn. Denna infantilisering kommer också till uttryck i scoutretoriken. I den tecknade serien ”Djungelns herre” i *Scouten* görs de andra tydligt till barn i den vite mannens ögon. Trots att drevkarlarna som hjälper huvudpersonen Ted (djungelns herre) avbildas som vuxna män,¹⁷⁸ kallar Ted dem konsekvent för ”pojkar”.¹⁷⁹ Den föreställningsvärld som berättelsen om ”Djungelns herre” tillkommit i kan liknas vid seriefiguren *Fantomens*. Människorna som bor i och kommer från djungeln tycks inte kunna räknas som dess herrar, de är snarare en del av naturen. Den vite mannen däremot står över denna naturens ordning; det är bara han som kan bli djungelns herre. Redan i *Scouting for Boys* hade Baden-Powell påpekat att scoutidealet formades i utbygdsmarken och gränslandet mellan civilisation och vildmark. I ”Djungelns herre” blir det tydligt att hjälten Ted kan använda sin civilisatoriska kunskap för att behärska naturen.

Ted har också en kvinnlig följeslagare, Catherine. Hon kastas, under gälla rop på Teds hjälp, som en vante mellan hotande leoparder och krokodiler. Och Ted kommer förstås och räddar henne. På så sätt bekräftas också Ted i sin manlighet. Den vite mannen är här inte bara djungelns herre, utan också kvinnans, i det att hon är fullkomligt beroende av honom.

¹⁷⁶ *Scouten*, nr 8 1913, s. 134.

¹⁷⁷ *Scouten* nr 9 1926, s. 10.

¹⁷⁸ *Scouten*, nr 2 feb 1945, s. 39

¹⁷⁹ Se exempelvis *Scouten*, nr 1 jan 1945, s. 9 och *Scouten*, nr 4 april 1945, s. 89.

Hur fungerar då dessa stereotyper för konstruktionen av nationell identitet? Ted, djungelns herre, är dessutom knappast svensk. Men genom de ovan anförda stereotyperna dras en tydlig gräns mellan civilisation och natur. För *Scoutens* läsare blir det tydligt att ”vi” tillhör civilisationen. Samtidigt arbetar stereotyperna genom att tillskriva en eller ett fåtal egenskaper till den avbildade Andre. Genom valet av egenskaper blir kontrasten gentemot ”oss” tydligare. När ”de andra” framställs som barn, blir ”vi” mogna, när ”de” framställs som korkade blir ”vi” intelligenta. I stereotypernas dikotomiska opposition blir det också tydligt att ”vi” är vita, genom att ”de andra” ofta beskrivs som ”svartingar” eller ”niggers”. Sålunda finns det också en tydligt etnisk dimension av den förmedlade identifikationen.

Avslutningsvis verkar stereotyperna hegemoniserande. Det innebär att de spelar på föreställningar som är allmänt accepterade eller uppfattas som ”sunt förnuft” – och genom att paketeras i formen av självklara sanningar (exempelvis när berättaren konstaterar att erfarenheten säger att svartingarna inte är att lita på) reproducerar de den koloniala diskursens föreställningar om överhöghet, där föreställningarna om det svenska också inplaceras sig.

2.1.4 ”En fosterlandsälskande Indian”

En bild som inom scoutretoriken tydligt avviker från den stereotypa framställningen av ”de andra” är beskrivningen av indianer. I *Maskulinitet* skriver Bo Nilsson, angående ett citat från en svensk scoutföreträdare som lyfter fram indianerna som förebilder vad gäller förtroenhet med naturen, att ”trots detta exempel på en positiv identifikation med ’de andra’ är inställningen till indianer vanligtvis ambivalent”.¹⁸⁰ Även om bilden av indianer inte saknar ambivalens, vill jag vända mig mot detta påstående och istället hävda att inställningen till indianer väsentligen skiljer sig från andra representationer av ”de andra”.

Redan i tidskriften *Scoutens* första årgång återfinns en berättelse innehållande de element i framställningen av indianer som skulle bli typisk under de följande decennierna. Artikelns titel, ”En fosterlandsälskande Indian” är ett mycket positivt omdöme, ja kanske det allra mest hedersamma karaktärsdraget vi kan föreställa oss i en nationell diskurs.¹⁸¹ Indianhövdingen Svarte Höken som här porträtteras beskrivs i följande ordalag: ”Han var icke grym, men han var en tapper man och en patriot också, från sin synpunkt sett”.¹⁸² Svarte Höken beskrivs vidare som manlig, rättvis och hedersam, medan de vita, som tar indianernas land och anfäller försvarslösa indianer med skjutvapen, framstår som fega och ociviliserade. Gång på gång återkommer sedan olika författare i olika artiklar – reportage, äventyrsberättelser, etc. – till denna bild av indianerna.

¹⁸⁰ Nilsson, s. 66.

¹⁸¹ *Scouten*, nr 3 1912, s. 41.

¹⁸² *Scouten*, nr 3 1912, s. 41.

Indianen framstår 1) som levandes i samklang med naturen, 2) som en traditionsbärande, tapper och romantisk *man* i kamp mot en övermäktig fiende, när han rider i strid med yxa och spjut mot de vitas långa led av gevär, samt 3) som en försvarare av sitt hemland och som inte räds att dö för det.

Vad är det då som skulle göra just indianen till en positiv maskulin förebild för svenska pojkar? Svaret ligger kanske i betoningen av indianens kärlek till fosterjorden. En vanlig förekommande maskulinitetshistorisk föreställning är att manligheten befann sig i kris kring förra sekelskiftet.¹⁸³ Förklaringar som ges handlar ofta om att det borgerliga samhället, som bar upp detta mansideal, fann sig hotat främst av de framväxande arbetar- och kvinnorörelserna, men även av idealets och det borgerliga samhällets inre motsättningar som kom till uttryck genom den vid sekelskiftet tilltagande dekadansen.¹⁸⁴ En gemensam begränsning hos dessa förklaringsmodeller är att de utgår så att säga inifrån – och studerar det borgerliga mansidealet i förhållande till samhället. Jag skulle vilja vända mig mot dessa förklaringar och istället lyfta fram möjligheten att ”manlighetskrisen” vid förra sekelskiftet snarare förhöll sig sekundär till en kris i nationalstaten. Både Michael Rosenthal och Göran Sidebäck har, som vi redan sett, argumenterat för att den nationalistiska mobiliseringen skedde som ett motmedel mot arbetarrörelsens internationalism och utifrån rädslan för inre nationell splittring. I rollen som nationens försvarare drogs det manliga kollektivet in i denna kris. Att man vid förra sekelskiftet oroade sig så över den fysiska dugligheten hos det manliga släktet handlar då inte så mycket om rädslan för moraliskt förfall utan om en politisk strategi i syfte att stärka nationens fysiska försvar. Att påstå att manligheten var i kris var i så fall snarast ett sätt att uttrycka en oro för nationens hälsotillstånd, sett ur nationalistens ögon. När man läser Sven Hedins och N. af Zelléns redan analyserade inlägg i den svenska tidningen *Scouten* ser man ett liknande mönster.

Ett annat lysande exempel på den idealiserande bilden av indianerna framkommer i *Scoutens* egen indianserie ”Kampen om vilda västern”, där Einar Malm 1937 skriver om indianerna. I denna relativt utförliga historiska översikt blir det tydligt att den nordamerikanska indianen i scoutretoriken får stå som symbol både för en föredömlig patriotism, men också som civilisationsmotståndare och en civilisationskritikens hjälte. Här blir indianerna offer för civilisationens iskalla framfart i form av ”den jättelika emigrantström, vilken på några få årtionden skulle förvandla prärieindianernas lyckliga och fria Vilda Väster till ledsamma farmar- och industridistrikt och indianerna själva till tiggare och turistsevärdheter”.¹⁸⁵

¹⁸³ Se exempelvis, Claes Ekenstam, ”Kultur, kön och känsla. Den moderna manlighetens förvandlingar, med tonvikt på sekelskiftet 1900” i Sernhede & Johansson (red.) *Identitetens omvandlingar – Black metal, magdans och hemlöshet*, Göteborg 2001, s. 327-360.

¹⁸⁴ Ekenstam, s. 333

¹⁸⁵ *Scouten*, nr 3 1937, s. 48.

Det är viktigt att poängtera att även den positiva bilden av indianen ofta har stereotypa drag. ”Indianen” presenteras ofta som representant för en begränsad uppsättning egenskaper, låt vara att de är av positiv karaktär. Men den positiva bilden av indianen medför också en exotisering och därmed ett avståndsskapande gentemot den egna (svenska) självbilden. Idén att ett folk är bärare av en specifik uppsättning typiska egenskaper förefaller många gånger självklar i den tidiga scoutrörelsens retorik. I en rapport från en jamboree (ett internationell scoutläger) i Köpenhamn 1924 skriver *Scoutens* utsända:

Svartingar och gulingar, resliga blonda tyskar, mörka hinduer, singaleser, små smidiga italienare, sjungande österrikare och polacker, pigga skottar och engelsmän och tjuvpojksaktiga ungrare, alla i en enda skrattande röra ihop med de grå-, blå- och khakiklädda svenskarna.¹⁸⁶

Citatet belyser hur positiva och negativa karaktärsdrag (samt en påfallande upptagenhet vid hudfärg) interagerar och målar upp en världskarta av nationella särdrag. Återigen kan vi påminna oss om Michael Billigs banala nationalism. Genom framställningen av världen som naturligt bestående av olika folk uppdelade i olika nationer legitimeras också den egna nationens existens. Scoutrörelsens internationella kontakter innebär i detta sammanhang en cementering av den nationella världsordningen. Sålunda kan (den internationella) scoutidentiteten och den nationella identiteten existera parallellt. Det är också på sin plats att påpeka att svenskarna i citatet ovan inte tillskrivs några specifika egenskaper, utan beskrivs utifrån uniformens färger. På så sätt framställs de svenska scouterna indirekt som mer komplexa människor och mindre som bärare av en enskild nationell princip. Både de positiva och negativa stereotyperna bidrar således till att förenkla omvärldens folk och därigenom framställa det svenska som mer mångfacetterat.

Låt oss dock återvända till den positiva framställningen av Nordamerikas indianer. Det är värt att påpeka att det inte bara är bilden av indianen som framställs som positiv. I den tidiga scoutrörelsens ofta anti-intellektuella och civilisationskritiska retorik framstår läsning om indianer som nyttig. I artikeln ”Scouter och böcker” fastslås att enkel spänningslitteratur ”kunde bäst lämpa sig för skräplådan”, och att ”Den nutida detektivlitteraturen är rå och vidrig, den vädjar till människans sämsta instinkter”. Indianböcker däremot, intar här en helt annan ställning:

Om indianlektyren är i allmänhet intet ont att säga. Undantag kan finnas, men de äro lyckligtvis sällsynta eller av mindre farlig art. Sluka således indianböcker av hjärtans lust, sörpla i er vildmarksspänningen! En frisk doft från lägerliv bland berg och dalar är vida bättre än en instängd förbrytar-krog-atmosfär.¹⁸⁷

Scoutlitteraturens många vittnesmål och äventyrsberättelser om indianer kan givetvis också ses ur detta perspektiv, alltså som publicerad i syfte att bidra till ungdomens karaktärsfostran genom att skriva om människor som är ute i naturen.

¹⁸⁶ *Scouten*, 3:e kvartalet 1924, s. 21.

¹⁸⁷ *Scouten* nr 7 1918, s. 312.

Den positiva bilden av indianen, som en mönstergill utövare av det scoutrörelsen kallar woodcraft, har en lång tradition. Michael Rosenthal ägnar ett längre avsnitt av *The Character Factory* till att söka reda ut Baden-Powells olika inspirationskällor när det gäller idén till en scoutrörelse. En av dessa, som enligt Rosenthal var av avgörande betydelse för scoutrörelsens tillkomst,¹⁸⁸ var en amerikansk pedagog vid namn Ernest Thompson Seton, som startat rörelsen ”The woodcraft indians”.¹⁸⁹ Seton formulerade woodcraft som praktik och höll indianerna som förebilder. Seton beskrev bland annat indianledaren Tecumseh enligt följande:

besides being a great Woodcrafter, was the most Christlike character presented on the pages of American history; him, therefore, I select the model of perfect manhood held up for guidance of the young man of America.¹⁹⁰

Indianen tycks undgå stereotypisering i större utsträckning än exempelvis ”svartingarna”, som ofta reduceras till bara hudfärg, men slipper framför allt infantiliserings. Istället representerar indianen i scoutretoriken ofta en idealtypisk manlighet.

I ett väsentligt avseende har dock Bo Nilsson rätt när han skriver att också representationen av indianerna är ambivalent,¹⁹¹ och det är när det gäller Sydamerikas indianer. I scoutretoriken tycks det gå en antropologisk värderingsgräns där prärien slutar, för bilden av regnskogens indianer är en helt annan än den av präriens. I en dokumenterande artikel om indianerna i Franska Guyana skriver Gösta Moberg om ”Urskogens folk – Bland indianer utan romantisk fjäderskrud”. Artikeln gör således anspråk på att visa upp en verklig bild, bortom den romantiska indianmyten. Bilden av Sydamerikas indianer är också allt annat än romantisk. Indianerna framstår här som mycket primitiva – och denna primitivitet tycks dessutom bero på egenskaper eller karaktärsdrag, snarare än materiella förutsättningar:

De livnärde sig av rotfrukter och jakt på småvilt, särskilt fågel och apor. Jag fick den uppfattningen, att de just ej överansträngde sig, när det gällde att anskaffa den dagliga näringen av deras utsvultna kroppar att döma. Emellertid tro de på en gud och ett liv efter detta, och hövdingen hade en svart träboll fastsatt på ett kort skaft. Denna boll eller skallra, som var fylld med små kulor, skakade han varje kväll, när han ville åkalla sin Gud.¹⁹²

Författaren infantiliserar här indianerna så till den grad att de framstår som knappt livsdugliga när han antyder att det är deras lathet som håller dem på svältgränsen. I denna porträttering av indianerna är infantiliserings dessutom mycket explicit: ”Dessa verkliga naturbarn kände ej till bruket av penningar, ej heller kunde de framställa järn eller ens tillverka lerkärl. Men de levde till

¹⁸⁸ Rosenthal, s. 80.

¹⁸⁹ Rosenthal, s. 65.

¹⁹⁰ opubl. källa, Seton citerad i Rosenthal, s. 65

¹⁹¹ se ovan s. 43.

¹⁹² *Scouten*, nr 10 okt 1946, s. 251.

synes ett mycket lyckligt och bekymmersfritt liv.”¹⁹³ Urskogsfolkets liv påminner om barnets oskuldsfulla levnad – det är det bekymmerslösa livet hos naturmänniskan. Författaren, i egenskap av representant för civilisationen, har dock en börda att bära och det är den vite mannens börda:

Hövdingen står och kluckar något obegripligt och mumlar för sig själv, medan jag börjar ordna mina tillhörigheter, som bushnegrerna, vilka kommit efter mig, bära fram. Dessa och indianerna synas ej vara särskilt tilltalade av varandra. Det verkar som blott min närvaro hindrar dem att ryka ihop.¹⁹⁴

En liknande föreställning återfinns för övrigt även i berättelsen om de två svenska ingenjörernas äventyr i Borneos djungler. I en omfattande fotnot i slutet av denna berättelse tillägger författaren att ett viktigt argument för varför vita bör styra över andra folk är att de genom ”människokärlek och opartiskhet” kan få ett slut på de ständiga strider och det ”rasherravälde”, som präglar ”naturfolkens” inbördes förhållanden. ”Rasherraväldet” syftar till att malajerna, som anses högre stående, genom historien förtryckt dajukerna på ett inhumant sätt.¹⁹⁵ På så vis framstår de vita som befriare, som i egenskap av kulturfolk har möjligheten att ställa sig över och bryta naturens grymma mönster. De vitas herravälde, däremot, är civilisatoriskt och temporärt.¹⁹⁶

Gösta Mobergs besök hos indianerna i Franska Guyana publiceras i *Scouten* 1946.

Artikelförfattarens uppdrag kan ses som en ny sorts kolonialism. På uppdrag av USA:s nationalmuseum ska han samla ihop en etnografisk samling i utbyte mot diverse föremål: ”yxor, knivar, metkrokar, fickspeglar, kammar, halsband” o.s.v.¹⁹⁷ Att Moberg kommer till indianbyn med en skara ”bushnegret” som bärare, minskar inte heller direkt det kolonialistiska anslaget.

Författaren konstaterar häpet: ”Det är fantastiskt hur högt en säkerhetsnål värderas av dessa stora barn, som ju ej hade det ringaste begrepp om det ekonomiska värdet av en sak. För mina sista säkerhetsnålar kunde jag få nästan vad som helst, under det att indianerna många gånger vägrade att byta sig till [sic] värdefulla varor, som de ej hade något intresse av”.¹⁹⁸

¹⁹³ *Scouten*, nr 10 okt 1946, s. 251.

¹⁹⁴ *Scouten*, nr 10 okt 1946, s. 243.

¹⁹⁵ *Scouten*, nr 12 1913, s. 204.

¹⁹⁶ Ett intressant uttryck för detta framkommer också när Robert Baden-Powell i en bok om sina erfarenheter av det brittiska styret i Indien skriver om konsekvenserna av att indierna kommit att betraktas som de vitas jämlikar:

Theoretically this is as it should be, but practically, until they are fit to govern themselves, it is a danger – to themselves. It is generally acknowledged that to be able to rule a man must first have learnt to obey. (Robert Baden-Powell, *Indian Memories*, London 1915, s. 17.)

I egenskap av civiliserade har alltså de vita alltså en skyldighet att både lära och disciplinera. En intressant konsekvens av Baden-Powells resonemang är att ett ”ociviliserat” folk aldrig kan förtjäna sin frihet förrän de slutat kämpa för den. Ur kolonialherrarnas synvinkel fungerar motståndet mot kolonialmakten på så sätt som legitimering av hela det koloniala projektet.

¹⁹⁷ *Scouten*, nr 10 okt 1946, s. 251.

¹⁹⁸ *Scouten*, nr 10 okt 1946, s. 251.

Författaren tycks inte ha några moraliska betänkligheter när det gäller att byta till sig ”värdefulla” saker i utbyte mot ”värdelösa” från indianerna. Det blir här tydligt hur västerlandet fungerar som norm i den koloniala diskursen. Det är västerlänningen som vet ett föremåls värde, värdet hos tingen tycks absolut utifrån västerlandets perspektiv. Just därför blir Mobergs etnografiska slutsats minst sagt förvånande:

När mina bushnegrer slutligen stodo beredda att föra mig tillbaka till kusten var det med en viss saknad jag skildes från mina nyfunna indianvänner, vilka, som jag innerligt hoppas, icke på mycket länge måtte komma i åtnjutande av civilisationens s. k. välsignelser.¹⁹⁹

Gösta Moberg hoppas alltså att indianerna skall få fortsätta i sin ”bekymmersfria” tillvaro, men lika mycket för etnografens skull som för deras egen eftersom etnografen förutsätter att det finns ”andra” att studera. Det är också märkligt att författaren genom byteshandeln gjort sitt för att låta indianerna komma i kontakt med dessa välsignelser och på så sätt brutit indianernas orördhet.

En aspekt av artikeln som definitivt är värd att kommentera, och som jag ännu inte varit inne på, är det påstådda sambandet mellan indianernas primitiva sinnelag och deras fysiska yttre. Så här beskrivs den undersökta indianstammen, med en vokabulär tydligt hämtad från den fysiska antropologin:

Indianerna utmärkte sig just ej för någon större skönhet eller vidare formfulländad figur. Tvärtom, de hade stora huvuden med en aning av mongol i ansiktsdragen, svart stripigt hår, korta halsar, småväxt kropp med ganska utskjutande mage och smala armar och ben.²⁰⁰

Det påtalade sambandet mellan civilisationsgrad och utseende är knappast någon slump.

Historikern George M. Fredrickson har betonat den estetiska dimensionen av rastänkandet och dess betydelse för etablerandet av en västerländsk rastypologi.²⁰¹ George L. Mosse har också i *The Image of Man* beskrivit framväxten av disciplinen fysionomik (eng. *physiognomy*) under 1800-talet, som vetenskapligt sökte påvisa en analogi mellan fysiskt yttre och till exempel intelligens eller karaktär. Genom fysionomiken formades en ideologi där människans fysiska yttre blev centralt för föreställningar om människans karaktär.²⁰² Mottot ”en sund själ i en sund kropp” blir i denna tappning alltså inte bara en uppmaning till välbefinnande utan ett påvisbart vetenskapligt förhållande. Följaktligen går det inte bara en civilisatorisk utan också en estetisk skiljelinje mellan regnskogens indianer och Nordamerikas.

En av de få negativa stereotyperna som uttrycks i *Scouten* levererar Dagens Nyheters redaktör Erik Nyblom, som återges i scouttidningen med anledning av Buffalo Bills död, i en artikel som berättar om Buffalo Bills vilda västern-föreställningar i New York.

¹⁹⁹ *Scouten*, nr 10 okt 1946, s. 253.

²⁰⁰ *Scouten*, nr 10 okt 1946, s. 251.

²⁰¹ George M. Fredrickson, *Rasism – En historisk översikt*, Lund 2005, s. 59–60.

²⁰² George L. Mosse, *The Image of Man*, New York 1996, s. 27.

[Publiken] kyles plötsligen i iskall skräck: det ögonblick ett par hundra indianer på sina små hästar störta in på arenan och stridsropens gälla vildhet skär igenom den sovande skogen. Inga nerver i världen stå sig mot denna attack av ljud från årtusendens ackumulerade mordlust.²⁰³

Det är här intressant att denna negativa skildring av indianerna sker via den vite amerikanske besökarens blick. Författaren återger de vitas skräck inför indianen – det är utifrån den vita amerikanen den negativa stereotypiseringen blir aktuell. Svensken, som befinner sig på en annan kontinent, kan i någon mån välja sida i konflikten mellan ”indianer” och ”vita”, beroende på exempelvis vilket förhållande till civilisationen man vill framhäva – det progressiva eller det konservativa, det civilisationsbejakande eller det civilisationskritiska.

En artikel i *Scouten* från 1936 behandlar slaget vid Slim Buttes, där Sitting Bull 1876 inledde ”den segerrad över Förenta staternas armé som grundlade hans ryktbarhet i den ’civiliserade’ världen”.²⁰⁴ Att civilisationen här hamnar inom citationstecken är inte helt oviktigt. Detta enskilda exempel bevisar i sig inte en diskursiv förändring, men vi kan ändå säga ett par saker om relativiseringen av civilisationsbegreppet. För det första visar det på en tydligt annan hållning än exempelvis i artikeln om svenskarna i Borneos urskogar, publicerad före första världskriget. För det andra är det knappast enbart en slump att relativiseringen av civilisationsbegreppet sker just i samband med en artikel om indianer – modernitets- och civilisationskritikens verkliga hjältefigurer i scoutrörelsens omvärldsdiskurs.

Civilisationskritiken öppnar även upp för en kritik mot det koloniala projektet, eftersom de vitas behandling av indianerna framstår som både inhumant och brottsligt. Kritiken av det koloniala projektet är dock till en början inte självklar inom den tidiga scoutrörelsen.

2.1.5 Civilisationsprojektet och dess kritiker

Än en gång återvänder vi till Borneos djungler, där de två svenska ingenjörerna i äventyrsföljetongen från 1913 utsätts för ständigt nya faror. Allt eftersom de båda svenskarna utsätts för dessa faror visar sig den trofaste malajen Sing alltmer hjältemodig. I slutändan får han till och med de två svenskarna att börja fundera kring de vitas roll i världen, i kapitlet ”Civilisationsproblemet”. Här framgår det, att de, liksom vita i allmänhet, kanske var onödigt hårda och snabba i sitt dömande av malajerna, när Ström utbrister:

Och jag menar, att man i honom ser ett levande bevis för, huru orätt man ofta i förstone bedömer dessa malajer. De äro från början illa behandlade av européerna, och därför svara de med sin list och lömskhet, deras enda vapen mot de mäktiga vita, men är man vänlig emot dem, äro de ju färdiga att gå i döden för en.²⁰⁵

²⁰³ *Scouten*, nr 2, jan 1917, s. 22–23.

²⁰⁴ *Scouten*, nr 10, okt 1936, s. 200.

²⁰⁵ *Scouten*, nr 12 1913, s. 204.

Det är inte helt irrelevant i sammanhanget att malajernas list och lömskhet beskrivs som deras enda vapen i kampen mot koloniserarna – inte deras *typiska* drag. Kraft infaller:

Jag är övertygad om att hade de vita från århundraden tillbaka uppträtt så, som deras högre kultur förpliktigt dem till, hade ej sådana massor av blod behövt utgutas, och vi européer kanske till och med vore välkomna bland våra enklare bröder.

Nu är det Ströms tur att vara mest radikal:

Skam över en civilisation, som måste använda våldet för att vinna terräng! [...] Själva kalla de [Europas stormakter] sig folkuppfostrare och välgörare, men jag, jag kallar dem rånare. De ha utgjutit blod för att erövra land, tillhörigt andra folkstammar. Jag kan ej se någon skillnad mellan detta förfarande och en simpel bandits. [...] Med andra ord, nationer få råna strafflöst, om de kunna, men individen får det ej. Är det reson?

Med tanke på kraften och passionen i detta uttalande är det något förvånande för dagens läsare av texten när Kraft därefter träder in och infaller, ”mera eftersinnande”, att

visst är det ett missförhållande och ett fult sådant, men, ser du, jag tänker, att vad du kalla för erövring och rån i stort dock är resultatet av så att säga en naturlag. Den starke kuvar den svage i kampen för tillvaron. Att de bildade folken söka sig om efter nya förvärvskällor och större verksamhetsfält för sin växande företagsamhet är väl icke uteslutande av ondo, ty därigenom tillvaratagas de naturliga rikedomar, jorden gömmer, rikedomar, som i de råa folkens vård aldrig komma till någon välsignelse, men av vilka kulturmanniskan skapar arbete och uppehälle åt millioner. Sakens fula sida är det sätt, på vilket de vita farit fram i sitt upplysningsarbete bland lägre stående folk.²⁰⁶

Kapitlet ”Civilisationsproblemet” åskådliggör med all önskvärd tydlighet en rad av de stereotyper som presenterades i forskningsläget. Här möter vi gränsdragningen gentemot ”de andra” som underlägsna (”våra enklare bröder”) och som ociviliserade (”de råa folken”). Det blir också tydligt hur ”vi” i västerlandet (”de bildade folken”/”kulturfolken”) växer fram som motbild till dessa de andra. I motsättning mellan ”vi” och ”de andra” växer också det civilisatoriska projektet fram. Eftersom endast ”vi” är bärare av kultur och moral är det med miljoner människors bästa för ögonen som det koloniala projektet tar naturresurser, främmande länder och folk i besittning. Västerlandet får här representera kultur, medan naturfolken blir natur i dikotomisk opposition. Det koloniala projektet är alltså i sig gott, det har bara missbrukats ibland.

Äventyrsföljetongen om ingenjörerna i Borneo utkom året före första världskriget. I ett nummer av ”*Scouten*” från 1939 publiceras novellen ”En elefantstrejk” översatt från tyska. I berättelsen försöker en vit kolonialherre, en plantagedirektör, tvinga (de koloniserade) arbetarna att jobba under sin lediga dag, i syfte att tjäna en hacka på en snabb leverans av trä. Resultatet blir att elefanterna lägger sig ner på stranden och vägrar arbeta – och ingen förmår dem att flytta på sig. I berättelsen ställs den koloniala profithungern mot lokala traditioner och civilkurage. Elefanterna representerar både värdigheten i den lokala traditionen, men sensmoralen blir också

²⁰⁶ *Scouten*, nr 12 1913, s. 204.

att människan inte ska söka manipulera naturen för mycket: även om elefanterna är domesticerade kan de inte förmås till vad som helst.²⁰⁷

Naturens värdighet är i sig inget förvånande tema i en scoutberättelse, inte heller en sensmoral som angriper profithunger. Det anmärkningsvärda ligger då snarare i hur hela det koloniala projektet framställs. Artikeln är skriven av en tysk, vars utgivning åtminstone till viss del understöddes av nazisterna.²⁰⁸ Tyskland hade som bekant förlorat sina kolonier efter första världskriget, och att den vite plantageägaren är slav under ”pund sterling” bör kanske ses i förhållande till den bitterhet som det brittiska kolonialväldet vållade tyskarna. Kanske kan ändå Tysklands avsaknad av kolonier i denna text ses som ett möjliggörande av en kritik mot imperialismen som sådan; vi får dock inte glömma att Nazityskland var allt annat än antirasistiskt. Kritiken mot imperiet kan tolkas olika:

Så länge de kunde minnas, hade de [elefanterna] måst släpa teakträd från storskogen ned till stranden, där skeppen lågo, skeppen, som för pund och dollars buro det över haven till länder, där härskarborgarna resa sig åt de människor, som anse sig vara skapelsens krona.²⁰⁹

Beroende på om denna kolonialism skall betraktas som ett allmänt västerländskt fenomen, eller något specifikt för länderna som använder pund och dollar, blir betydelsen helt olika. Om vi återgår till ”Civilisationsproblemet” för de fiktiva Borneosvenskarna, blir det en fråga om det koloniala projektet i sig eller enbart somliga av dess utövare utgör problemet. Är det ”vi” (som i avsändare och mottagare av texten) eller ”de”, (i bemärkelsen kapitalistiska briter och amerikaner) som tror sig vara skapelsens krona? Hela det koloniala projektet sammanfattas i alla fall så här:

Dschumbi hette den äldre i elefantdussinnet. Murdock hette den äldste bland kulierna. I Dschumbi levde ännu en gnista från den tid, då elefanterna skapade sig egna lagar. I Murdock levde ännu en gnista från den tid, då ingen vit häskade över kulierna. De hade kunnat slå sig ihop, denna kulignista och denna elefantgnista. Det hade kunnat bli en brand, vars glöd den vite mannen på Borneo hade måst fly för.

De förenade sig icke. Den vite sörjde för att de stridde mot varandra och ömsesidigt släckte glöden i sina friborna själar.²¹⁰

Här står de vita alltså inte som fredsmäklare mellan ”vildar” utan snarare som överciviliserade och därför som förstörare av banden mellan folk och natur. I novellen framkommer nämligen ett exotiserande element hos lokalbefolkningen som samtidigt möjliggör en moralisk triumf över det koloniala projektet. Som lägre stående och närmare naturen än de vita äger kulierna förmågan att

²⁰⁷ Fritz Müller-Partenkirchen, ”En elefantstrejk”, i *Scouten*, nr 2, februari 1939, årg. 28, s. 23-25

²⁰⁸ Enligt nätresursen: ”Kommentar: Graeb”, <<http://www.philo.de/moderne/graeb.htm>> (2006-04-18) behandlar Sebastian Graeb-Könnekers avhandling *Autochthone Modernität. Eine Untersuchung der vom Nationalsozialismus geförderten Literatur* (Opladen 1996), bland annat Fritz Müller-Partenkirchens författarskap. Jag har tyvärr inte lyckats få tag på avhandlingen för att verifiera detta.

²⁰⁹ Müller-Partenkirchen, ”En elefantstrejk”, i *Scouten*, nr 2 -39, s. 24

²¹⁰ Müller-Partenkirchen, ”En elefantstrejk”, i *Scouten*, nr 2 -39, s. 24

kommunicera med elefanterna. Men de äger ”friborna själar” och däri uppstår en given kamp mellan koloniserare och koloniserad. Kulierna känner elefanterna och den naturliga traditionen. Genom sin förtrogenhet med, och respekt för, denna nedärvda kunskap triumferar kulierna på ett moraliskt plan över den vite mannen, som framstår som skövlande och helt tagen ur sin egen kontext. Återigen representerar västerlandet kultur och ”de andra” natur, men i och med att naturen tillskrivs en mer positiv roll än i novellen om de svenska gruvingenjörerna på Borneo bryts dikotomin kultur/natur delvis upp.

Huruvida det nazistiska Tysklands agitation gentemot Storbritannien möjliggjorde anti-koloniala strömningar även i Sverige kan vi knappast dra slutsatser kring utifrån enbart denna novell, men om så vore fallet är det ett intressant och föga uppmärksammat historiskt samband.

2.1.6 Nation och etnicitet

I en redan nämnd sjömansberättelse av J. Paulus Palm gör den svarta majoriteten av besättningen, som beskrivits som ”svart kravs”, så småningom myteri. När maten börjar ta slut på fartyget blir de vita ”övermannade och av niggerna instängda i lastrummet”.²¹¹ Det nya fartygsbefälet visar sig fullkomligt inkompetenta som sjömän, men bestämmer sig i alla fall för att segla hem. Detta går emellertid inte, eftersom de alla kommer från olika platser i världen. En var till och med född i Västervik: ”där han på en kombinerad cirkus och varité sjungit och dansat samt förevisats som en av vita buffeljägare infångad människoätande storkung i Steniga Arabien, allt efter affischens ordalydelse”.²¹² Även om anekdoten framställer livsödet som lätt absurt, är det likväl mer som underhållande än tragiskt, ett uttryck för det Christian Catomeris kallar föreställningen om ”den lustige negern”.²¹³ Den svarte mannen är inte heller på något vis självklart fri. Vi kan knyta an detta till det faktum att myteristerna inte hade något hemland att segla till. I en nationell diskurs,

Figur 2. I ett nummer av *Scouten* från 1949 återfinns en illustrerad världskarta där scouter på olika platser i världen ägnar sig åt scoutmässiga aktiviteter. Människorna från centrala Afrika porträtteras radikalt annorlunda: de jagas ut i Guineabukten av en noshörning och blir därmed offer för naturen istället för bemästrare av densamma. Den stereotypa illustrationen följer mallen för ”den lustige negern” med kolsvart hy och överdimensionerade läppar. (Källa: *Scouten*, nr 4 1949, s. 81.)

²¹¹ *Scouten* nr 9 1926, s. 10.

²¹² *Scouten* nr 9 1926, s. 11.

²¹³ Jämför Catomeris, s. 55–56.

där individens frihet snarast är en utlöpare av ”folkets” eller nationens frihet, förefaller det inte självklart att någon som saknar hemland kan förtjäna frihet fullt ut. Eller, med andra ord, i en föreställningsvärld där kollektivet går före individen, framstår individens rättigheter snarare som en utlöpare av kollektivets. Den svarta diasporan framställs inte som tragisk utan löjeväckande – något som förhindrar den nationella identitet som skulle kunnat ge dem deras fullständiga människovärde. Det finns en djupare form av rasism i denna typ av framställning, en rasism som inte bara handlar om ”vår” etniska eller rasmässiga överlägsenhet gentemot ”de andra”. Stuart Hall har påpekat att nationell/etnisk kategorisering och rasism i högsta grad hänger ihop, och att detta samtidigt hänger ihop med det jag kallat diskursens fysiska disciplinering:

Racism, of course, operates by constructing impassable symbolic boundaries between racially constituted categories, and its typically binary system of representation constantly marks and attempts to fix and naturalize the difference between belongingness and otherness. Along this frontier there arises what Gayatri Spivak calls the ‘epistemic violence’ of the discourses of the Other – of imperialism, the colonized, Orientalism, the exotic, the primitive...²¹⁴

Det rasistiska uttrycket särskiljer alltså “oss” från “dem” genom att betona “de andras” olikhet. Konsekvensen blir också att ”vi” framstår som ett mer enhetligt kollektiv. Rasismen fungerar inte bara exkluderande utan också sammansvetsande mellan dem som råkar befinna sig inom den etniska gränsdragningen. Därför upprätthåller ”vi” denna dikotomi genom diskursiv eller fysisk disciplin.

2.1.7 Nationen och naturen

”Woodcraft” är ett scoutbegrepp som redan hastigt behandlats i samband med representationen av indianer inom scoutrörelsen. Begreppet woodcraft kan i scoutsammanhang inte översättas med träslöjd utan representerar en mycket mer omfattande praktik, som i *Scouting for Boys* översätts med undertiteln ”förtrogenhet med naturen”. Enligt *Scouting for Boys* är syftet med woodcraft ”övning i god medborgaranda”; genom att vara ute i naturen utvecklar scouten sin karaktär och blir på så sätt till större nytta för samhället.²¹⁵

Denna karaktärsfostran genom naturnärhet har också en mer explicit nationalistisk dimension i den tidiga scoutrörelsen. Naturen utgör nationens fysiska grund och blir i retoriken fosterlandskärlekens grund och fungerar därmed som påminnelse om den nationella identiteten. Genom att vara ute i naturen föds fosterlandskärleken, och i Sven Hedins syn kopplas denna också till det

²¹⁴ Stuart Hall, “New ethnicities”, s. 445.

²¹⁵ Robert Baden-Powell, *Scouting for Boys. Övning i god medborgaranda genom förtrogenhet med naturen*, Stockholm 1917. Se bokens titel samt s. 84.

militära, till det fysiska försvaret av nationen: ”De [scouterna] har också sett tillräckligt mycket av fosterjorden för att veta att hon är värd att försvaras”.²¹⁶

I ett annat tal av Sven Hedin blir det genom metaforiken tydligt hur naturen, scoutrörelsen, dess maskulina projekt samt nationen och dess historia vävs samman:

Det är en glädje att se er, scouter, växa upp som unga ekar på fäderneärvd grund, och att se er i tätande leder resa edra kronor mot höjden och ljuset. Edra öppna blickar, edra friska färger, hela er – redan i vårens tid – manliga hållning, båda gott för den framtid, som en gång skall bärga den mognade skörden.²¹⁷

Återigen skrivs scoutrörelsen här också in i berättelsen om nationen, som sambindande länk mellan det ärorika förflutna och framtidens mognade skörd, och återigen representerar scouting ljuset – i kampen mellan ljus och mörker, gott mot ont.

Närheten och kärleken till naturen innebar också att redan den tidiga scoutrörelsen uppvisade tendenser till att utvecklas till en miljörelse. I ett nummer av *Scouten* från 1917 beskrivs hur industrialism och det moderna samhället kommit att hota Sverige:

För några hundra år sedan var Sverige [sic] ett mäktigt fagert land [---] Milsvida skogar, där trollen bodde, funnos i alla dess dalar. [---] Men människor voro blinda för skönheten och ödemarkens härlighet. [---] Vid fallen lades kraftstationer. Skogen högs ned, och ingen sörjde för att ny fick växa upp.²¹⁸

Än finns dock mycket orörd natur i Sverige att rädda, konstaterar artikeln vidare. Att värna om naturen är av högsta intresse för nationen, och här kan scouterna verkligen göra en insats i nationens tjänst: ”Att rädda ett naturmärke är en av de högsta fosterländska gärningar. Varje förlorat sådant är en förlust för hela Sveriges folk”.²¹⁹

I en annan artikel framkommer också att förtrogenheten inte bara syftar till att lära känna nationen utan också har en religiös koppling:

Under sysslandet härmed [att lära känna naturen] skall så småningom en tanke allt mer och mer arbeta sig fram i edra hjärnor, och det är vördnad för den som skapat allt så vist och ändamålsenligt. Gudsbegreppet blir både hjärtats och förståndets egendom.²²⁰

Genom naturnärheten och ”förtrogenhet med naturen” vävs i den tidiga scoutrörelsens retorik således religiösa och nationella strävanden samman, liksom de uttryckts i både scoutlag, scoutsång och scoutlöfte i något olika formuleringar, men med den gemensamma innebörden: ”För Gud och fosterland”.

²¹⁶ Sven Hedin, ”Scouterna och fosterlandet”, *Scouten* nr 1 1912, s. 4.

²¹⁷ Sven Hedin, ”Sven Hedins tal till Stockholms scouter”, *Scouten* nr 4 1912, s. 45.

²¹⁸ *Scouten*, nr 5A, mars 1917, s. 59.

²¹⁹ *Scouten*, nr 5A, mars 1917, s. 59.

²²⁰ N. af Zellén, ”Scouten som naturvän”, *Scouten*, nr 12 1914, s. 217.

2.1.8 Sverige och omvärlden

I mycket av retoriken i den tidiga scoutrörelsen betonas det moderna livets skadlighet och i scoutlyriken, som vi redan studerat närmare, framställdes ofta Sverige och det svenska folket som hotat, inte minst inifrån. Denna dystra bild av sakernas tillstånd kontrasteras tydligt mot den bild av Sverige som den svenska scoutrörelsens förespråkare vill förmedla till omvärlden.

I en artikel som publiceras i *Scouten* år 1914, avsedd som information till utländska scoutförbund, presenteras scoutrörelsens korta historia i Sverige, men också själva landet och här berättas att ”Sverige är ett skönt, underbart vackert sagoland”.²²¹

I artikeln står naturen i centrum och naturen framställs också som orsak till svenskarnas typiska karaktärsdrag:

Svensken, omgiven av så mycken melodisk, stämningsmättad fågling, blir därigenom naturälskare, svärmisk, poetisk och vemodsfull. Han älskar mer att fördjupa sig i naturens mysterier och läsa i dess stora bok, än han inlåter sig på filosofiska spörsmål.²²²

Här återfinns alltså idén om den svenska naturen som avgörande för den nationella identiteten, en idé som enligt både Alf W. Johansson och Rune Johansson betraktats som en typisk föreställning kring det svenska nationella medvetandet.²²³

De mest passionerade uttalanden om svenskheten kommer annars från andra sidan Atlanten, där Nils af Zellén konstaterar: ”Långt borta från mitt fosterland på den andra sidan av det stora vattnet sitter jag och tänker på Sverige.”²²⁴ I USA finns visserligen ekonomiska möjligheter för den, som enligt scoutidealet möter svårigheter med gott humör och som arbetar idogt, men erbjuder samtidigt en rotlös tillvaro för den utvandrade svensken:

Min hand är hård av strängt arbete, jag är en fri Yankee med många dollarsedlar i fickan, som min hårda hand ger mig, men ändå – ändå längtar jag hem till mitt land.²²⁵

Artikeln visar tydligt hur förnämligt det svenska folket är, samt hur mötet med andra folk och kulturer erbjuder en nyttig påminnelse om det kulturella högtstående. Det är rentav så, att man inte *kan* förstå hur bra svenskarna är och hur bra de har det, om man inte studerar omvärlden:

Detta land bebos av ett folk, vars utveckling och allmänbildning nått en enastående höjd bland nationernas mångfald. Detta folk äger ett vackert språk, en god litteratur, och folkets grundkaraktär är god. I detta land lever detta folk ett tryggt och lagbundet liv, dess styres- och ämbetsmän äro samvetsgranna, dess läkare och ingenjörer av de främsta och bästa i hela vida världen. Detta folks skolväsende är det bäst ordnade av alla länders. Med ett ord, det finnes intet folk, som berett sig självt ett så gynnsamt liv som det svenska. Tänker ni på det? Åhnej. Ni har sett så litet av världen

²²¹ *Scouten*, nr 11 juni 1914, s. 186.

²²² *Scouten*, nr 11 juni 1914, s. 186.

²²³ Se 1.7 Forskningsläge, s. 22.

²²⁴ Nils af Zellén, ”Sverige”, *Scouten*, nr 17 1914, s. 307.

²²⁵ Nils af Zellén, ”Sverige”, *Scouten*, nr 17 1914, s. 307–308.

och studerat andra folkslag för litet för att kunna fullt förstå, vilken rangplats svensken innehar i kulturellt hänseende.²²⁶

Texten är tydligt författad med anledning av turbulensen i samband med det uppblussande första världskriget – ”Jag tänker nu speciellt på det som försiggår hemma i fäderneslandet”²²⁷ – och konstaterar avslutningsvis: ”Skam den som ej med jublande lust följer vår konung, då han höjer den blågula duken, vore det så blott för en fredlig övning”.²²⁸ Märk väl den sista bisatsen, som tydligt säger att det gäller även om det *bara* blir fredliga övningar; för att inte tala om det blir krig, alltså. Att nationella strömningar mobiliseras i samband med krig eller krigshot är inte alls förvånande, men det är också intressant hur svenskheten så märkbart definieras i förhållande till det andra. Genom exilen tycks den svenska kulturella ”rangplatsen” för författaren göra sig starkare påmind – svenskheten avtecknar sig i det avseendet tydligare ju större avståndet är från vilken den betraktas.

Dessa exempel visar på en viss ambivalens i scoutrörelsens retorik gällande föreställningar om nationen. Å ena sidan finns föreställningen om ett dystert och dekadent samhälle; å andra sidan en förhärligande och tydligt romantisk bild av nationen när den presenteras i förhållande till omvärlden. Positiva respektive negativa aspekter av ”det svenska” lyfts fram beroende på sammanhang och mottagare. Bilden av ”oss” i den koloniala diskursen uppvisar då större entydighet – dess resultat är mer konsekvent en indirekt produktion av positiva föreställningar om nationen.

Också förhållandet till civilisationsprojektet präglas av viss ambivalens. Å ena sidan knyter de analyserade texterna i flera sammanhang an det svenska till föreställningar om det västerländska och västerlandets civilisationsprojekt. Men genom rörelsens särskilda förhållande till natur och friluftsliv blir dikotomin kultur/natur inte entydig. I anslutning till bilden av Nordamerikas indianer framstår ”västerlandet” istället som överciviliserat och indianen kommer att representera en genuin ursprunglighet. I det sammanhanget vänds dikotomin över ända och koloniserarna kommer istället att utgöra ”de andra”. Men eftersom de olika aspekterna av det komplexa förhållandet mellan civilisation och vildmark, mellan kultur och natur, utspelar sig i olika delar av världen kan både de koloniala och civilisationskritiska diskurserna samexistera utan större inbördes motsättningar. Det är dock i anslutning till den koloniala diskursen som just de nationella föreställningarna tydligast skapas som motbilder. Indianen framstår mer som en idealisk scout, vilket i sammanhanget innefattar en stark fosterlandskärlek. Därför utgör indianen en positiv förebild också för svenska scouter. Vi kan säga att indianbilden förmedlar

²²⁶ Nils af Zellén, ”Sverige”, *Scouten*, nr 17 1914, s. 307.

²²⁷ Nils af Zellén, ”Sverige”, *Scouten*, nr 17 1914, s. 307.

²²⁸ Nils af Zellén, ”Sverige”, *Scouten*, nr 17 1914, s. 308.

föreställningar om det scoutmässiga, medan föreställningarna om det svenska istället reproduceras i anslutning till den koloniala diskursens representationer av ”de andra” – exempelvis i form av ”den underlägsne främlingen” eller ”den lustige negern”.

Jag har i redogörelsen för representationen av ”de andra” argumenterat för att stereotypiseringen indirekt presenterar en bild av ”oss”, i detta fall Sverige (eftersom det är kopplat till en nationell diskurs). Därför vill jag också försöka göra en sammanlänkning av den postkoloniala teorin och Michael Billigs banala nationalism. Föreställningar om nationen och dess invånare produceras i den koloniala diskursen indirekt genom representationen av ”de andra”. Eftersom denna representation sker indirekt och så att säga undermedvetet vill jag länka dem till idén om banal nationalism. Den etniska stereotypiseringen påstår inte rakt ut att Sverige och svenskar har en viss uppsättning egenskaper, men genom dess särskiljande mellan ”vi” och ”de andra” upprätthålls den gränsdragning som är nödvändig för att nationen ska verka som en meningsfull bas för kollektiv gemenskap. Därmed flaggar den koloniala diskursens dikotomiska reproduktion av nationella föreställningar också nationen på ett banalt plan.

2.2 Scoutrörelsen efter andra världskriget

2.2.1 Världskrigets slut

En tes i denna uppsats är att Sverige efter andra världskriget blev mer internationalistiskt präglad. Alf W. Johansson hävdade rentav att den svenska nationella självbilden efter kriget kom att präglas av tydlig anti-fascistisk hållning, i vilken ingick en tydlig solidaritet med de svaga – även på det internationella politiska området. Vi skall i det följande söka utreda, huruvida en sådan hållning kan skönjas i den tidigare utpräglad nationella föreställningsvärlden inom scoutrörelsen.

Under senare delen av 1900-talet försvinner gradvis den rasmässiga representationen av ”de andra” i scoutmaterialet. Konkret kan konstateras att uttalanden om ”svartingar” eller ”bushnegrer” så småningom försvinner ur retoriken. Men helt klart är i alla fall, att denna förändring inte sker omedelbart efter krigsslutet. Flera av de exempel jag ovan anfört i min analys, exempelvis Gösta Mobergs skildring av Sydamerikas indianer från 1946, infördes alltså i tidningen *Scouten* under åren närmast efter andra världskriget.

2.2.2 Indianen efter andra världskriget

Den romantiska bilden av indianen försvinner inte heller efter andra världskriget. Exempelvis har Bo Nilsson anmärkt att föreställningen om indianen som en ”mästare i woodcraft” lever vidare.²²⁹ Men också denna bild genomgår en förändring. Indianen placeras också in i det moderna.

”Att vara indian i dessa dagar”, skriver Gösta Moberg i *Scouten* 1949, ”är en blandning av – jag vill inte säga vilde, för indianerna är inga vildar, de ha sin säregna kultur – utan en blandning av ursprunglighet och vår civilisation”.²³⁰ Citatet belyser indianernas särställning bland de så kallade naturfolken. Indianen representerar enligt Moberg ursprunglighet, men också modernitet. I författarens ögon utgör de ett exempel på det bästa av två världar. Mobergs citat implicerar vidare att det finns folk som faktiskt är vildar, och som saknar egen kultur. Respekten för indianerna bygger i stor utsträckning på deras förtrogenhet med naturen, som vi sett är en gammal föreställning inom scoutrörelsen. Samtidigt är den i sig inte nog, utan måste kompletteras med kunskapen från den vita civilisationen: ”De indianer, som är födda inom sina reservat, har i de flesta fall fått en intim kontakt med och kännedom om vildmarken sedan barndomen, och måna av dem har sedan fått sina rika kunskaper på detta område utökade med skolorbildning i de vitas

²²⁹ Nilsson, s. 66.

²³⁰ *Scouten* nr 2 1949, s. 25.

läroanstalter”.²³¹ Mobergs citat visar på den långsamma diskursiva förändringen, hans beskrivning av indianen som mellanting mellan vilde och civilisation tillhör en kolonial diskurs som är på väg ut ur scoutrörelsen.

2.2.3 Mötet med Orienten

Ett annat tydligt exempel på hur åren närmast efter andra världskriget uppvisar kontinuitet gentemot den diskurs som tecknats av perioden före andra världskriget gäller mötet med orienten.

1950 publiceras en reseskildring av vad som tycks vara en svensk tonåring, under signaturen *Sindbad*. Han berättar om sin resa till Medelhavet och valet av signatur – sjöfararen från *Tusen och en natt* – vittnar tydligt om förväntningarna på mötet med Orienten. Sindbad rapporterar om ankomsten till Oran i Algeriet:

Skumma typer. Araber, negrer, spanjorer och halvblod av alla sorter, som skrånande och handgripligen erbjuder sina tjänster. Utklädning till ett lägerbål här hemma är rena helgdagsstassen. Svepta i trasor, mattor, bindor eller vad det nu är, toviga, smutsiga och i färger, som i varje fall inte jag har i min färglåda, väller denna surdeg ut ur skrymslen och prång. Det doftar obeskrivligt. Uppe i stan gör jag ett prov. Där sitter en ’schejk’ på gatan. Nu känns han. Det sticker i näsan. Jag stegar upp avståndet. Tjugotre meter och ändå är det vindstilla. Han är barfota och benen har en färgblandning mellan blålera och aska.²³²

Denna reproduktion av Orienten är så explicit att den talar mycket gott för sig själv, texten är så omfattande i sin stereotypisering att det är svårt att ge utdraget en uttömmande analys. I Sindbads redogörelse för mötet med orienten återfinns nämligen alla de element jag hittills berört:

beskrivningen av de Andra som en oformlig och hotfull massa (i detta fall en surdeg som väller fram), som utgör ett underlägset främmande element (en skrånande massa). Dessutom befolkas orienten till synes av ohygieniska människor. Smuts och hudfärg blir oskiljaktiga – orientalens mörka hudfärg tycks åtminstone till en del hänga samman med orenhet. Idén att kunna skrubba bort hudfärgen, som vi tidigare mötte i en sjömanshistoria, tycks här inte alltför avlägsen.

Resultatet blir att renlighet framstår som något occidentalt, som något ”vi” har. Typiskt för den orientala diskursen är också hur Sindbad i egenskap av västerlänning kartlägger den illaluktande ”schejkens” doft genom att stega upp den. Vi kan läsa handlingen som ett försök till införande av vetenskaplighet och rationalism i en värld som för Sindbad förefaller kaosartad. Edward Said skriver i *Orientalism*:

Man såg sällan orientaler, man tittade inte på dem. Istället såg man rakt igenom dem och analyserade dem, inte som medborgare eller ens som människor utan som problem som skulle lösas eller begränsas²³³

²³¹ *Scouten* nr 2 1949, s. 25.

²³² *Scouten*, nr 4 1950, s. 68–69.

²³³ Said, *Orientalism*, s. 324–325.

Sindbad fortsätter följetongen med att berätta om staden Alger: ”Grann på ytan. Bländande vita hus, ståtliga moskéer”. Här finns civilisationen, men så:

Där går en trappa upp från den fina gatan. Och du ramlar på en minut in i Orienten. ”Tusen och en natt.” Där sitter skrivare på gatan. Sand, fjädrar och papper och kunder strömmar till. Blinda och utmärglade typer trängs bland skrikande hopar av arabungar. [...] Då tar man klokast sin mats ur skolan och försöker komma ned i den europeiska staden igen. Men synerna glömmar man aldrig.²³⁴

Här gör Sindbad resan in i sin bild av orienten via en gränd i staden. Mötet med orienten sker först när Sindbad möter *den förväntade bilden* av densamma, den kaosartade tillvaron ”bland skrikande hopar av arabungar”. Den andra delen av staden, den lugna och stillsamma kan inte vara orientalistisk. Den bli istället ”den europeiska staden”, trots att den delvis består av ståtliga moskéer. Det tycks vara deras bländande vithet som gör staden europeisk, då denna renhet representerar motsatsen till de orientalistiska föreställningarna. Det sammantagna intrycket är också intressant. Bilden av Orienten etsar sig fast i artikelförfattarens minne som en nyttig påminnelse om ”det andra” och följaktligen också som en förtydligande bild av vad ”vi” är och representerar. Sindbad kan som västerlänning obehindrat röra sig mellan de två världarna; han kan stega upp, mäta och kategorisera – allt i syfte att skapa sig en bild av Orienten.

Men Sindbads möte med orienten kan ses som något av en peripeti när det gäller representationen av omvärlden i scoutdiskursen.

2.2.4 Sveriges nya plats i en värld av nationer

I majnumret av *Scouten* från 1945, alltså parallellt med de allierades ”victory in Europe”, behandlar en osignerad artikel på tidningens förstasida scoutlagens andra bud att söka göra sin plikt mot Gud och fosterlandet.²³⁵ ”Vi har vårt land orört. Det kan finnas skäl att påminna om den lyckan. En sådan sak förpliktar. Låt se att du inte är en onyttig medborgare i vårt land.”²³⁶ Det står följaktligen klart, att det faktum att Sverige undkommit kriget i denna diskurs uttrycks som en anledning till djupare tacksamhet gentemot fosterlandet. Plikten mot Gud och fosterlandet skulle inom den svenska scoutrörelsen genomgå en förändring under de närmaste årtiondena. I 1968 års nya scoutlag fanns budet över huvud taget inte med, och i scoutlöftet, där samma formulering tidigare funnits med, ströks det också. Betoningen av att känna tacksamhet inför att vara svensk skulle emellertid inte försvinna.

Komministern Mårten Werner rapporterar 1961 från en konfirmationsresa till mellanöstern. I mötet med svälten i de palestinska flyktinglägren framkommer bilden av Sverige:

²³⁴ *Scouten* nr 5, maj 1950, s. 91

²³⁵ *Scouten* nr 5, maj 1945, s. 95.

²³⁶ *Scouten* nr 5, maj 1945, s. 95.

Läraren hälsade den ovanlige gästen och barnen tittade på mig med vidöppen mun där jag stod tjock och präktig och välklädd med kamera på magen. Jag skulle säga några ord om mitt land. Det måste i den här miljön ha låtit som en beskrivning av paradiset.²³⁷

Svensken framstår här som malplacerad i sin präktighet, kameran blir en symbol för ett välstånd som sticker i ögonen. Men bilden av Sverige är fortfarande paradisisk, och den definieras fortfarande i förhållande till omvärlden. Men nu är det inte så mycket något att vara stolt över, men däremot tacksam: ”Samma år som du fem gånger fräste åt middagsbordet där hemma ’Pyttipanna nu igen! Det hade vi ju i torsdags!’ dog 35 miljoner människor i svält. *Tur*, det är vad vi haft, en fantastisk tur!”²³⁸ Påminnelsen om tacksamheten definieras inte längre i förhållande till plikten mot fosterlandet och ens förfäder, istället sker denna påminnelse genom Sveriges materiella välstånd i förhållande till en turbulent omvärld.

I texten framstår inte det svenska välståndet som hotat, som något som måste försvaras aktivt. Istället kan krafterna läggas på att hjälpa de som inte är lika lyckligt lottade: ”Och nu är det verkligen vår *tur* att träda in på arenan och ta upp kampen med svältens dräglände drake”.²³⁹ Om den tidigare omvärldsdiskursen grundade sig i en nationalistisk föreställningsvärld är den nya diskursen i scoutretoriken i högre grad präglad av ett kristet synsätt:

Jag frågade till slut: ’Har ni fått något att äta idag?’ Barnen förstod inte genast min fråga, läraren ingrep artigt: ’Nej inte än, men igår vet jag att flera i klassen fick mat.’ Det var i Emmaus, där Jesus bröt ett bröd en gång.²⁴⁰

Kopplingen till Jesus, han som ”ägnade sin arbetsdag främst åt fattiga, sjuka, eländiga och små människor”,²⁴¹ och Nya testamentets predikningar är mycket stark i texten. De som äger skall hjälpa människor som inte äger. Också Göran Sidebäck observerar denna tilltagande religiösa retorik under 1900-talets senare hälft. Han menar att den gamla scoutideologin tonar bort och att ett kristet synsätt blir mer dominerande i scouthandböcker från 1960-talet och framåt.²⁴² Vi kan förstås fråga oss vad denna skiftning gentemot en mer religiöst betonad omvärldssyn beror på. Något enkelt svar går knappast att ge, men *ett* svar i sammanhanget är att en mer nationalistiskt präglad retorik inte längre var möjlig efter andra världskriget. Detta ideologiska tomrum kom att ersättas av en mer religiöst präglad retorik.

Under 1930-talet hade scoutrörelsen inte bara, som tidigare, kritiserats från vänsterhåll. I de fascistiska länderna motarbetades eller förbjöds rörelsen. Det förefaller något ironiskt, att den nationalistiskt präglade scoutrörelsen kom att förbjudas i Tyskland med motiveringen att den

²³⁷ *Scouten* maj 1961, s. 97.

²³⁸ *Scouten* maj 1961, s. 96.

²³⁹ *Scouten* maj 1961, s. 96.

²⁴⁰ *Scouten* maj 1961, s. 97.

²⁴¹ *Scouten* maj 1961, s. 96.

²⁴² Sidebäck, s. 121.

hotade de nationalistiska intressena. Enligt Göran Sidebäck kan det förklaras med att rörelsen av fascister och nazister betraktades som en förgrening av den brittiska kolonialismen.²⁴³ Vi skulle kunna utvidga detta påstående något, och tillägga att rörelsens internationella och internationalistiska organisation måste ha tett sig hotfull för nazisterna.

I oktober 1945 skriver signaturen ”Långa lassot” (förbundsinstruktören Torvald Wermelin) att ”*Stolt är jag, glad åt att få räkna mig som medlem i ett jordklotsgäng, som visst har grabbar med goda muskler och skarpa hjärnor men också med hjärta i kroppen, grabbar, som vill renhårighet*”.²⁴⁴ Artikeln berättar om att scouting förbjudits i de ockuperade europeiska länderna, men att rörelsen hållits vid liv ”vid *hemliga möten*” och att scouter ”*med fara för eget liv*” gjort viktiga insatser under kriget, och om scouter som ”dödats, därför att de trots hot och förföljelse kämpat vidare för scoutsaken”.²⁴⁵ Trots det, skriver artikelförfattaren, finns det svenska scouter som gnäller när de blir blöta om fötterna och ”ger opp och lämnar in, bara för att det blir lite motigt”.²⁴⁶

Scouternas insatser under kriget beskrivs här i romantiska ordalag, och scoutrörelsen framställs som en aktiv rörelse på *ena* sidan kriget. Scouting hade förbjudits av nazisterna i Tyskland, och scoutrörelsen hade därigenom blivit dess fiende. Genom att skriva in sig i berättelsen om kampen mot nazismen blir scoutrörelsen på samma gång antifascistisk, och vi kan se detta som ett brott i diskursordningen, där det efter nazismens fall blev omöjligt att förhålla sig neutral till dess politik. Detta kan åtminstone tolkas som en av anledningarna till att scoutrörelsen efter andra världskriget blir mindre nationalistisk.

Vi kan också knyta an till Herbert Tingstens tes om en svensk ”underlägsenhetsnationalism” i början av 1900-talet. Då var Sverige ännu fattigt och utrikespolitiskt svagt, varför det blev svårt att projicera de nationalistiska yttringarna på något konkret.²⁴⁷ I scoutretoriken framstod den internationella arenan ofta som ett forum för kamp på liv och död, vilket också exemplifierats i analysavsnittet ovan. Efter andra världskriget råder dock helt andra förhållanden. Sveriges ekonomiska styrka förefaller självklar och ohotad, det finns inte längre en känsla av underlägsenhet i den svenska självbilden. Tvärtom har det ofta påpekats att det svenska under 1900-talets andra hälft ofta associerats och legitimerats med begrepp som modernitet och framåtskridande.²⁴⁸ Den nya svenska bistånds- och solidaritetsdiskursen på den internationella arenan kan således betraktas som en konsekvens av ett ideologiskt och aktivt avståndstagande från nazismen efter andra världskriget, samt som en konsekvens av att underlägsenheten inte längre

²⁴³ Sidebäck, s. 119.

²⁴⁴ *Scouten*, nr 10, oktober 1945, s. 202.

²⁴⁵ *Scouten*, nr 10, oktober 1945, s. 202 – (kursiveringar i original).

²⁴⁶ *Scouten*, nr 10, oktober 1945, s. 202

²⁴⁷ Tingsten, s. 139.

²⁴⁸ Jämför exempelvis Alf W Johansson, s. 8.

var ett framträdande element i den svenska nationella diskursen. Maria Eriksson Baaz har analyserat synen på det svenska biståndet ur ett postkolonialt perspektiv. Också hon tar upp den ”anti-imperialistiska identitet” som präglat svensk biståndsverksamhet.²⁴⁹ Denna förskjutning har också kommit att innebära att svenska biståndsgivare framställt sig som mindre kolonialt anstrukturerna än biståndsgivare från andra västländer. Därmed definieras också de före detta kolonisatörerna som ”de andra”, gentemot vilket ”det svenska” framträder.²⁵⁰ Här ser vi en tydlig skillnad där Sverige inte längre fullt ut och oproblematiskt vill associeras med ”det västerländska”. Även detta avståndstagande från kolonisatörerna har förstås sitt ursprung i den koloniala historien, vilket Eriksson Baaz också påpekar:

Att den koloniala historien har format försöken att definiera ”det svenska” och ”svenskheten” reflekteras inte minst i den ”anti-imperialistiska identitet” som präglar det svenska biståndet.²⁵¹

Eriksson Baaz påpekar dock att denna typ av identifikation är tydligt missvisande. Att vara svensk innebär också fortsättningsvis att vara europé och västerlänning.²⁵²

2.2.5 Internationalism efter andra världskriget

I och med att nationalismen tonas ned i scoutretoriken framträder en ny internationalism inom scoutrörelsen, i hög grad präglad av en idé om internationell solidaritet: ”Två tredjedelar av världens människor svälter. Antalet hungrande ökar för varje dag. Världshungern växer”, konstaterar texten till en insamlingskampanj i *Scouten* från april -55, och fortsätter: ”Vi måste hjälpa”.²⁵³ Detta imperativ tas också på allvar under kommande decennier. Gång på gång möter vi nu i *Scouten* samma tanke i olika former. Man informerar om svält och hungersnöd, om fattigdom och analfabetism. Ständigt påminns i dessa sammanhang *Scoutens* läsare om hur lyckliga ”vi” är, som bor i Sverige:

För oss är skolan ofta en trist verklighet, men för Lee Lan och Hing och deras vänner [i Kina] är den ett underbart äventyr, en saga i vår tid. Tänk på det någon gång när plagget verkar ovanligt visset och skolklusten tränger sig på.²⁵⁴

De här pojkarna är födda i Singapore i Indien [sic]. Därför får de hålla tillgodo med avskrädesplatsen att leka på. Därför får de inte tillräckligt med mat och näringsämnen. Därför kan de inte räkna med att få leva mer än hälften så länge som du och alla vi andra som har haft ’turen’ att födas i ett rikt land.²⁵⁵

²⁴⁹ Maria Eriksson Baaz, ”Biståndet och partnerskapets problematik” i Mc Eachrane, Michael & Faye, Louis (red.) *Sverige och de Andra: postkoloniala perspektiv*, Stockholm 2001, s. 164.

²⁵⁰ Eriksson Baaz, s. 164.

²⁵¹ Eriksson Baaz, s. 164.

²⁵² Se Mc Eachrane & Faye, s. 9.

²⁵³ *Scouten* april 1955/1956, s. 55.

²⁵⁴ *Scouten* december 1961, s. 279.

²⁵⁵ *Scouten* april 1961, s. 59.

Vi kan också se att föreställningen om mänskliga rättigheter gör intåg i scoutrörelsens omvärldsdiskurs. I viss mån bryter detta mot det nationella subjektets absoluta suveränitet på den världspolitiska arenan. Det blir nämligen en allmänmänsklig angelägenhet, oberoende av nationell tillhörighet, att hindra människor från att svälta:

Om du funderar ett slag över de här siffrorna förstår du nog att något måste göras och att vi, som tillhör världens ekonomiska 'överklass' har en moralisk förpliktelse därvidlag.²⁵⁶

Den som kan hjälpa bör alltså hjälpa. Flera av dessa texter publiceras också i anslutning till olika insamlingar i syfte att förhindra världssvälten, som scoutrörelsen antingen stödjer eller tagit initiativ till. Man informerar om UNICEF och vad Sverige bidrar med i biståndsväg för att minska världssvälten.²⁵⁷ Således motiveras Sveriges position på den internationella arenan delvis moraliskt. Men den moraliska förpliktelsen är också individuell. Genom Operation Dagsverke får svenska skolbarn nu möjlighet att göra en god gärning i denna anda och "innan skolan började på lördagsmorgonen, visste de att deras Operation Dagsverke hade inbringat omkring 250.000 kronor till de färgade kamraterna i Afrika".²⁵⁸ Vi kan se hur denna biståndsinriktade omvärldsdiskurs har dels en ekonomisk aspekt där hjälpen ofta mäts i kronor och dels en moralisk aspekt, där hjälpen blir en samvetsfråga. Men hudfärg är fortfarande, som citatet här ovan visar, en viktig markör. Men nu refererar hudfärg snarare till ekonomisk status än civilisationsnivå.

En ökad internationalisering kan helt klart skönjas i materialet från denna tid. Patrulltävlingen "Vi vidgar vår värld" i *Scouten* 1961–1962 ligger således i tiden: "VI VILL VETA mera om folk i andra länder" och "VI VILL VERKA för kontakt med scouter i hela världen" är tävlingens motton.²⁵⁹

Fram växer i scoutdiskursen en tydlig självbild av Sverige som rikt och välmående. En intressant konsekvens av denna världsbild är också att orättvisor och fattigdom endast ibland endast tycks existera utanför det egna landets gränser. När Sverige och svenskarna beskrivs som rika och välmående, i kontrast till de svältande folken, blir en indirekt konsekvens att alla svenskar framstår som lika rika och lika välmående i sammanhanget. Scoutredaktören Tummis skriver i december 1970:

Vi måste vara rättvisa mot varandra när vi leker och tävlar – annars är det fusk. Det här tycker du är självklart. [...] Men borde det då inte också vara självklart att dina jämnåriga kamrater från Sydamerika som du ser på bilden nedanför fick äta sig mätta som du, fick gå i skolan som du, fick lika mycket grejer som du...²⁶⁰

²⁵⁶ *Scouten* april 1961, s. 59.

²⁵⁷ *Scouten* januari 1962, s. 325.

²⁵⁸ *Scouten* maj 1962, s. 92.

²⁵⁹ *Scouten* oktober 1961, s. 202.

²⁶⁰ *Scout*, dec 1970, s. 11.

Här framträder en bild där det betraktas som självklart att rättvisa redan råder mellan ”oss”, och där orättvisa är något som framför allt existerar i förhållande till omvärlden. På så vis reproduceras, avsiktligt eller inte, den från den tidiga scoutrörelsen återkommande tanken om scoutrörelsen som ett klasslöst brödraskap. Genom att framställa ”oss” som rika och välmående i motsats till ”de andra”, blir resultatet att ”vi” blir mer jämlika och ett mer homogent kollektiv. Därigenom reproduceras också indirekt en föreställning om nationell gemenskap. Återigen kan vi anknyta detta till det banala flaggandet av nationen. Trots att nationen inte ens uttalas i sammanhanget får idén om ”vår” rikedom och ”deras” fattigdom konsekvenser för uppfattandet av nationell tillhörighet. Dessutom ligger denna idé helt i linje med den nationella självbilden av ett rikt och solidariskt Sverige på den internationella kartan.

Däremot är det inte självklart att vi bör tala om bilden av fattigdomen som en stereotyp, om vi med stereotypisering avser en reducering av en individ eller ett kollektiv till en eller ett fåtal *egenskaper*. Det är över huvud taget materiella villkor, snarare än ett ”folklynne” eller ett kollektivs förmodade egenskaper, som kommer till uttryck i beskrivningen av relationen mellan ”oss” och ”de andra”. Ett folk är inte längre primitivt, inte ens inom citationstecken, utan bara fattigt eller levande under enkla/fattiga förhållanden.

Innan andra världskriget framställdes den internationella arenan i allmänhet som en arena för tävlan och konkurrens. Sverige och svenskarna hade till uppgift att visa vad de duger till på denna arena. Att stå stilla är att backa. Nationerna utvecklas och det gäller att ge sig in i konkurrensen.

Denna position förändras efter andra världskriget. Den bistånds- och givardiskurs som uppträder under 1960-talet hade varit otänkbar innan världskriget. Den förutsätter en trygghet i det egna landets ekonomiska resurser.

Den koloniala diskursens stereotypa persongalleri försvinner gradvis efter andra världskriget. Innebär det att vi inte längre kan tala om en kolonial diskurs? Svaret beror på vad vi avser med frågan. Avståndet mellan ”vi” och ”de andra” utplånas inte utan reproduceras genom nya, materiella föreställningar. Samtidigt grundas denna ordning i en idé om solidaritet. ”Deras” materiella underlägsenhet visas upp i syfte att få människor att engagera sig för att arbeta mot orättvisor. Det gör att vi kan återkomma till Michael Azars resonemang om den relativa gränsdragningen. En aspekt av denna var som bekant att den var temporär till sin natur, när ”vildarna” lärts upp och klarat det civilisatoriska provet skulle de garanteras en plats i mänsklighetens finrum. Den internationellt inriktade biståndsdiskursen har vissa likheter med detta resonemang – ”deras” underlägsenhet är övergående, men om också ”vi” fortsätter att utvecklas materiellt kommer jämlikhet aldrig uppnås. Det är också viktigt att påminna om Maria Eriksson Baaz konstaterande att även den anti-imperialistiska identiteten har sitt ursprung i en kolonial historia.

2.2.6 ”En näve ris”: Diskursens fysiska disciplinering

I *Scout* från 1975 berättas om att scouter som varit på läger genom att på en hel dag endast få äta en näve ris fått ”prova på hur det känns att leva som folket i u-länderna”.²⁶¹ Genom ”en näve ris”-aktionen manifesteras svenskarnas rikedom och de fattiga ländernas fattigdom med fysisk tydlighet. Genom hungern tar skillnaderna mellan rik och fattig kroppen i besittning, en fysisk implementering av världens orättvisa med det önskade resultatet att scouterna både känner tacksamhet över sin egen rikedom och vilja att hjälpa de fattiga i deras fattigdom.

I boken *Woodcraft – en livsstil* från 1995 finns en rad konkreta tips på aktiviteter, som likt ”en näve ris” syftar till att åskådliggöra de globala orättvisorna och dess orsaker. Om ”i-lands – u-landsleken”, en raffinerad variant av ”en näve ris”-leken där en femtedel av barnen får fyra femtedelar av maten/godiset och de övriga således får dela på resten, står det att det är viktigt att den ilska och frustration som kan uppstå över den orättvisa fördelningen kanaliseras på ett konstruktivt sätt.²⁶² Återigen är syftet att med hungern som medel fysiskt åskådliggöra orättvisorna i världen.

Dessa lekar är intressanta att analysera just med tanke på deras fysiska konsekvenser för deltagarna. Hungern som uppstår i scouternas kroppar är tänkt att väcka empati – men också tacksamhet över deras egen välmående vardag. Således reproduceras föreställningen om det rika, välmående Sverige också här. Hungern är så avlägsen från vardagen att den kan bli föremål för lek. Också här kan vi i någon mån tala om diskursens fysiska disciplinering eftersom tacksamhetsbegreppet, som framstår centralt i scoutretorikens nya omvärldsdiskurs, härigenom implementeras i kroppen. Leken påminner om att ”vi” svenskar har det gott ställt och (föreställningen) att svenskar alltid får äta sig mätta. Också här reproduceras alltså föreställningen om det svenska som kopplat till materiella villkor och hög levnadsstandard.

2.2.7 Scoutrörelsens ideologiska positionering

Göran Sidebäck driver i *Kampen om barnets själ* tesen att scoutrörelsen genomgick en ideologisk avmattning under 1900-talets senare hälft.²⁶³ Det är också enkelt att se bakgrunden till detta resonemang: scoutretoriken gick under perioden från utpräglad nationalism till en väsentligen uttunnad eller rentav försvinnande nationalism. Det finns emellertid uttryck i scoutretoriken under 1970-talet och 1980-talet som pekar på det rakt motsatta, att scoutrörelsen snarare blev föremål för en ideologisk radikaliserings under den här perioden.

²⁶¹ *Scout*, okt 1975, s. 19.

²⁶² Britta Brügge & Klas Sandell (red.), *Woodcraft – en livsstil*, Stockholm 1995, s. 262.

²⁶³ se Sidebäck, s. 121.

I ett nummer av *Scout* från 1970 berättar Tomas Hammarberg om svältkatastrofen och det ödeläggande kriget i Biafra. I anslutning till denna artikel frågar sig redaktören Tummis hur det kommer sig att människor startar krig. ”Så länge det finns stora orättvisor i världen – så länge är det risk för nya krig”,²⁶⁴ sammanfattar han. Den internationella politiska scenen – kalla krigets ständiga hot om ett kärnvapenkrig – tycks ställa särskilda krav på internationell rättvisa:

Nöden och folkökningen kan bli det som utlöser ett nytt storkrig, ett storkrig som kanske utplånar hela världen. Så fruktansvärda är de vapen som nu finns. [...] Får klyftan mellan rika och fattiga folk i världen fortsätta att öka så leder det till en oundviklig katastrof.²⁶⁵

Eilertz Fryland, rektor på scoutfolkhögskolan Kjesäter, skriver i samma nummer också en artikel angående svältkatastrofen: ”Världen är liten. Vi håller på att bli för många, vi förgiftar oss med miljölord, de flesta av oss hungrar. Vi kan inte fortsätta att bara samla frimärken och baka pinnbröd medan de flesta av oss svälter”.²⁶⁶

Denna uppmaning till aktivism är intressant. Scoutrörelsen har gärna betraktat sig som just en rörelse och ett forum för praktik, snarare än som en stel organisationsstruktur. I detta sammanhang får uppmaningen att engagera sig aktivt en radikal underton. Eilertz Frylands artikel sammanfattar också upp de två teman i scoutrörelsens nations- och omvärldsdiskurser som är mest utmärkande under decennierna efter andra världskriget: engagemangen för u-landsfrågor och miljön.

I inspirationsboken *Daggdroppen* från 1981 görs ett försök att ringa in scoutrörelsens ideologi.²⁶⁷ I avsnittet ”Varför friluftsliv” tecknar Klas Sandell en dystert historisk linje där det kapitalistiska samhället förefaller dömt att haverera:

Den här processen som brukar kallas industrialisering spred sig ut från Europa med koloniernas erövare till USA och vidare ut över jorden. Europa ville ha mycket råvaror till sina fabriker, men också nya marknader att sälja på.

Den här processen fortsätter också idag över hela jorden. Kurvorna pekar brant uppåt. Många människor har fått mycket högre materiell standard än vad som tidigare varit möjligt. Många har fått sämre, framförallt i u-länderna.

Nu börjar den här utvecklingen ’slå huvudet i taket’, och vi fortsätter att slå oss allt blodigare! Det är ett tak bestående av både miljö och politik:

- Naturen klarar inte av att ta emot mera avfall.
- Flera råvaror håller på att ta slut (bl.a. ren luft och rent vatten).
- Det finns inte många fler u-länder att ekonomiskt lägga under oss och ta råvaror ifrån. En del u-länder börjar också göra motstånd mot utsugningen.
- Det blir allt svårare att sälja industrins produkter. Vi i i-länderna har ofta mer än vi behöver och u-

²⁶⁴ *Scout*, feb-mars 1970, s. 17.

²⁶⁵ *Scout*, feb-mars 1970, s. 17.

²⁶⁶ *Scout*, feb-mars 1970, s. 17.

²⁶⁷ Britta Brügge, Carin Grundberg m.fl. (red.), *Daggdroppen*, Scoutförlaget 1981, s. 3.

länderna har inte råd att köpa dem.

Nu när detta tak syns allt tydligare ökar behovet av ekologisk kunskap.²⁶⁸

Miljöproblem och globala rättvisefrågor beskrivs här som motstånd mot den fortsatta kapitalistiska/ekonomiska utvecklingen, vilken enligt denna närmast deterministiska analys omöjligt kan fortsätta. Ett ohållbart samhälle kommer så att säga per definition att haverera förr eller senare, därför befinner sig människan i en brytningstid.²⁶⁹ Som alternativ till konsumtionssamhället öppnar sig nämligen ett alternativ: det hållbara samhället. I idén om det hållbara samhället smyger sig ett tydligt drag av utopism in.²⁷⁰

Scoutrörelsens uppgift blir här att presentera ett ekologiskt hållbart samhälle som alternativ. I den utopistiska idén om det hållbara samhället kan vi skönja en alternativ berättelsestruktur. I den tidiga svenska scoutrörelsens retorik fann vi en berättelse om nationen: ett ärorikt förflutet, ett hotande tillstånd i nuet och en blomstrande framtid. I berättelsen från 1900-talets slut finner vi likaså ett skimrande förflutet i form av det förindustriella samhället där människan levde i samklang med naturen och en ytterst hotfull nutid med tydliga dystopiska inslag. Samtidigt presenterar sig en ljus alternativ framtidsbild: ett ekologiskt hållbart samhälle. Dess förespråkare är också noga med att påpeka att denna framtidsbild inte är ett steg tillbaka, mot det förindustriella samhället:

Det handlar *inte* om att välja mellan god materiell levnadsstandard med förgiftade sjöar å ena sidan och torparliv med fågelkvitter och hög spädbarnsdödlighet å den andra. Det handlar om att välja vad vi verkligen anser oss behöva, av teknik och resursutnyttjande. Det handlar om att utveckla en livsstil, som vi kan försvara inför Moder Jord och inför förtryckta människor här hemma och i u-länder.²⁷¹

Woodcraft – en livsstil från 1995 är en väsentligt reviderad och uppdaterad utgåva av *Daggdroppen*.²⁷²

Här återfinns Sandells kapitel från *Daggdroppen* i reviderad form, men med samma budskap. Dessutom återfinns ett kapitel med tydligt internationellt perspektiv, ”Utan gränser” av Johan Strid.²⁷³ I kapitlet betonas miljö- och u-landsfrågor och här framställs rörelsens internationella spridning som en viktig resurs i det globala miljöarbetet. Också här framställs i-ländernas konsumtionsekonomier som ohållbara – och lösningen blir minskad konsumtion för ett hållbart samhälle:

Det finns tre goda skäl för att vi i i-länderna bör dämpa vår materiella konsumtion och verka för en mer rättvis fördelning av jordens resurser. För det första, det finns en ”skuld” att betala tillbaka som handlar om kolonialism, u-ländernas skuldfälla, m.m. [--] För det andra, det är i längden inte

²⁶⁸ Klas Sandell, ”Varför friluftsliv?” i Brügge, Grundberg m.fl. (red.), *Daggdroppen*, Scoutförlaget 1981, s. 156. Observera att den världsbild som här presenteras också kan ses i ljuset av 70-talets oljekriser.

²⁶⁹ Sandell, ”Varför friluftsliv?”, s. 157.

²⁷⁰ Jfr illustrationer i *Daggdroppen*, s. 158–159.

²⁷¹ Sandell, ”Varför friluftsliv?”, s. 158–159.

²⁷² Britta Brügge & Klas Sandell (red.), *Woodcraft – en livsstil*, Stockholm 1995.

²⁷³ Johan Strid, ”Utan gränser”, i Brügge & Sandell (red.), *Woodcraft – en livsstil*, Stockholm 1995, s. 255–268.

hållbart med ökande klyftor i världen och en stor användning av icke-förnyelsebara resurser. Förändringar måste komma och det är bättre att frivilligt vara med och göra förändringarna än att bara vänta och se vad som händer. [---] För det tredje, vi vet från historien att den viktigaste orsaken till en minskande befolkningstillväxt är att människor får det materiellt bättre. [---] Inte minst för oss scouter tillkommer ytterligare ett viktigt skäl för att vi ska bry oss om dagens globala resursfördelning – den är orättvis!²⁷⁴

Dessa teman; 1) världen är orättvis 2) samhället är ohållbart och en förändring är oundviklig samt 3) världen är (eller är på väg att bli) överbefolkad, karakteriserar scoutretoriken när det gäller synen på omvärlden och dess problem från 1900-talets andra hälft. Här vävs de in i varandra och konsumtionssamhället framställs som den samlade orsaken till dessa miljöproblem och globala orättvisor. 1995 har befolkningsproblemet dock tonats ner något och istället framställs den globala befolkningsfrågan som en aspekt av den ojämna resursfördelningen. Strids text behandlar också uttryckligen ”skulden” den rika världen har i förhållande till den fattiga, och nämner kolonialismen. *Scoutuppslagsboken* går än längre och tecknar under uppslagsordet ”u-länder och i-länder” bilden av ett kontinuerligt och aktivt upprätthållande av den globala orättvisan:

Men u-länderna är inte fattiga bara därför att de inte utvecklats till i-länder. Ibland har de ’utvecklats’ så att de har blivit ännu fattigare än förut! Det beror på att de varit kolonier under olika i-länder, och ofta på att storbolag har stor makt över dem. I-länderna köper billiga råvaror från u-länderna och säljer dyra industriprodukter till dem. På så vis hålls u-länderna kvar i fattigdom.²⁷⁵

I denna världsbild framställs det som den rika världens börda att ställa tillräta de oförrätter som den koloniala ordningen orsakade. Konsekvensen av denna tanke riskerar likväl att bli, att ”vi” i västvärlden blir aktiva subjekt, medan ”de andra” blir passiviserade. I Sandells text är det ”vi” rika som kan och skall tänka och agera, eftersom endast ”vi” är mätta nog att klara av det:

Vi i den industrialiserade delen av världen bör ta på oss en större del av ansvaret för allas vår framtid. Vi har mat i magen, så vi kan tänka på annat än livsuppehållet [...]. De mesta av tekniska kunskaper, politisk makt och industriella metoder är också koncentrerade hit.²⁷⁶

På så sätt manifesteras och förtydligas skillnaderna mellan ett ”vi”, där Sverige är en del av den rika världen, och ”de andra”, bestående av den fattiga delen av världen. Budskapet från *Daggdroppen* är detsamma; ”vi” i den rika världen är de som kan förändra världen; det är ”vi” som har makten och medlen. Observera att jag inte bestrider den eventuella riktigheten i dessa påståenden – det är inte alls min avsikt. Men det är likväl intressant att peka på de språkliga och diskursiva konsekvenserna av denna retorik. Återigen dras nämligen den koloniala diskursens gränsdragning upp i någon mening. Återigen handlar det om ett temporärt särskiljande mellan ”vi” och ”de andra”. Skillnaden är att nu är det ”vi” som har ansvaret för att häva u-ländernas

²⁷⁴ Johan Strid, ”Utan gränser”, s. 258–259.

²⁷⁵ *Scoutuppslagsboken*, Göteborg 1993, s. 264.

²⁷⁶ Klas Sandell, ”Woodcraft som livsstil”, i Brügger & Sandell (red.), *Woodcraft – en livsstil*, Stockholm 1995, s. 273.

utanförskap. Å andra sidan fortsätter den fattiga delen av världen att framställas som nödvändigt passiv. I ett nummer av *Scout* från december 1970 behandlas biståndsorganet Sidas insatser för att bryta de globala orättvisorna: ”Här har Sverige gjort stora insatser genom Sida för att lära människor att inte skaffa fler barn till världen än de har råd med”.²⁷⁷ I detta synsätt behöver u-länderna fortfarande ”västerlandets” undervisning. Den explosionsartade befolkningstillväxten framställs som orsakad av okunnighet hos tredje världens folk. Därmed framstår ”de andra” åter som mindre bildade och förnuftiga. Och ”vi” tillskrivs egenskaper som upplysthet och förnuftighet.

Också den världsbild som tecknats här ovan söker och finner stöd i ett kristet tänkande. I Strids kapitel citeras ett öppet brev från svenska kyrkans biskopar om moral och global ekonomi, som konstaterar att i ”enkelhetens livsstil finns en samklang med skapelsens givna ordning” och att denna står i samklang med ”naturens givna ordning”.²⁷⁸ Detta visar ytterligare hur den kristna diskursen blivit allt starkare i scoutretoriken efter andra världskriget – särskilt i förhållande till det nationella.

Sammanfattningsvis har jag nu förhoppningsvis bidragit till att nyansera bilden av scoutrörelsen som ideologiskt uttunnad under 1900-talets andra hälft. I scoutretoriken kan klart radikala tendenser skönjas, om vi med ordet radikal menar en positionering i förhållande till samhället med betoning på förändring istället för kontinuitet eller bevarande.

2.2.8 Flaggandet av nationen

I takt med att den explicita nationalismen tynar bort ur scoutretoriken förändras också relationen till olika nationella symboler och ritualer. Ett tydligt exempel på detta är förhållandet till den svenska flaggan.

I den tidiga scoutrörelsen var nationsflaggan en viktig symbol för rörelsen. Både *Handbok för scouter*²⁷⁹ och *Handbok för flickscouter*²⁸⁰ från 1928 respektive 1930 innehåller också avsnitt om hur den svenska flaggan hanteras korrekt. *Handbok för scouter* fastslår: ”Fosterlandets symbol är Sveriges blågula flagga. Genom att visa den vördnad hedrar du ditt land och dig själv”,²⁸¹ medan *Handbok för flickscouter* konstaterar ungefär detsamma, samt ger flaggan historisk legitimitet genom att fastslå att den svenska flaggan är en av världens äldsta.²⁸²

60 år senare har nationsflaggan ännu viss betydelse inom rörelsen och står i *Scoutuppslagsboken* som eget uppslagsord. I *Scoutuppslagsboken* återfinns de båda orden *fana* och *flagga* som uppslagsord

²⁷⁷ *Scout*, dec. 1970, s. 13.

²⁷⁸ Johan Strid, ”Utan gränser”, s. 259.

²⁷⁹ *Handbok för scouter*, Sveriges scoutförbund: Stockholm 1928.

²⁸⁰ *Handbok för flickscouter*, Sveriges flickors scoutförbund: Stockholm 1930.

²⁸¹ *Handbok för scouter*, s. 41.

²⁸² *Handbok för flickscouter*, s. 51.

och därunder förklaras den svenska flaggans korrekta proportioner, hur korrekt flaggning sker samt hur en flagga hissas och halas på korrekt sätt. Varför det är viktigt att flaggan hanteras på ett korrekt sätt, samt vad och varför den används som symbol inom rörelsen motiveras dock inte. I den bemärkelsen har flaggan blivit en artefaktisk symbol liksom de ritualer som omger den. Samtidigt representerar förstås nationsflaggan fortfarande nationen och föreställningar om nationen förmedlas genom användandet av dess mest grundläggande symboler. Genom brukandet av nationalsymbolen legitimeras nationen ceremoniellt, även om vi snarare kan betrakta det som en banal flaggning av nationen, än en explicit.

När Michael Billig hävdar att bilden av den banala nationalismen snarare representeras av en flagga hissad på en offentlig byggnad än en flagga som viftas passionerat, skall bilden inte tolkas bokstavligt. Billigs analys är framför allt språkligt inriktad (även om också bilder och symboler kan tolkas diskursivt) och handlar om att vi kan läsa av den banala nationalismens föreställningsvärld i dagligt språkbruk kring hur vi talar om nationen. Men också den språkliga aspekten av den banala nationalismen kan vi avläsa i scoutmaterialet från tiden efter andra världskriget. Den föreställning om svenskhet som produceras genom de upprepade hänvisningarna till världsfattigdom och globala orättvisor, och där Sverige fungerar som ett internationellt världssamvete, definierar Sverige materiellt och utvecklingsmässigt gentemot u-länderna samtidigt som Sverige positionerar sig moraliskt gentemot världens andra rika länder. På så sätt blir Sverige något unikt på världskartan, vilket beskrivits som en grundförutsättning för att legitimera nationell existens.

2.2.9 Nationen och naturen, del II

Jag har redan redogjort för woodcraft-begreppets betydelse i scoutsammanhang. I och med begreppets centrala betydelse för scoutrörelsen kan vi använda relationen till naturen och friluftslivet för att analysera förmedlingen av nationella föreställningar i den senare delen av min undersökning.

Hur viktigt miljötankandet utvecklades till att bli i den svenska scoutrörelsens retorik efter andra världskriget har analyserats utförligt här ovan. Jag har också tidigare berört hur den tidiga scoutrörelsen delvis motiverade den naturnära praktiken som ett medel att lära känna Gud. Denna tanke fortlever i högsta grad. I *Scouting – en idéörelse* från 1989 skriver Egil Boräng: ”Att hjälpa våra scouter att ana ’Guds fotspår’ i naturen är en betydelsefull sida av friluftslivet i scouting”²⁸³.

²⁸³ Egil Boräng, *Scouting – en idéörelse*, 1989, s. 39.

Det kristna synsättet intar en central position i scoutretoriken och fungerar liksom friluftslivet som samlande ideologisk nod när det gäller att belysa de centrala aspekterna (miljötänkande och global rättvisa) av scoutrörelsens omvärldsdiskurs:

Kristen tro har en djupt grundad positiv livssyn. Den bygger på att Gud är alltings skapare och livets centrum. Människan måste ansvara för sitt liv och har fått till uppgift att bruka och förvalta naturen, inte förstöra den ekologiska kedjan eller förbruka naturresurserna. Det blir en förvaltning under ansvar där människans uppdrag blir att fördela jordens gåvor och resurser mellan folk och länder på ett rättvist sätt.²⁸⁴

Nu syftar friluftslivet inte till att betona en nationell kallelse utan som påminnelse om den internationella ordning som vi analyserat ovan. Naturnärhetens syfte följer således den förskjutning från nation till omvärld som skett inom scoutrörelsen efter andra världskriget. I *Scouting – en idérelse* fastslås att en aspekt av friluftslivet är att det:

ger möjlighet att lära sig uppskatta det enkla och se med nya ögon på det, som de flesta av oss tar för givet, vatten i kranar, elektricitet och telefon. En stor del av jordens befolkning lever helt utan den sortens bekvämligheter. Kanske kan vi förmedla en aning om vad detta innebär till våra scouter. En sådan insikt kan också ge inspiration till att se möjligheterna av en alternativ livsstil, som motkraft till de konsumtionsideal, som är dominerande i vår kultur.²⁸⁵

En mer sammanhållen ideologi kan här skönjas. Genom naturnärhet påminns scouten om förpliktelsen gentemot Gud (förvaltning av naturen), om internationell gemenskap/solidaritet (rättvis fördelning av resurser) och om kampen mellan natur och kommersialism (inte förbruka naturresurser). Vi skulle mycket väl kunna tala om ett tvärt kast gentemot 1900-talets första hälft. Det scoutrörelsen kallar woodcraft finns kvar, idén om dess möjligheter till gudsnärhet finns också kvar, men den fosterländska aspekten av naturnärheten har ersatts av idén om dess möjligheter att verka för internationell solidaritet. Detta kan sammanfattas som att den religiösa aspekten av scoutideologin liksom idén om att vara ute i naturen har bestått, medan de nationella föreställningarna banaliserats och blivit, med ett något slarvigt ordval, undermedvetna.

Ändå fortlever föreställningen om den svenska naturen som något typiskt svenskt, och som påminnare om nationell tillhörighet, inom scoutrörelsen. Om att skaffa sig en vänkår utomlands står det i *Woodcraft – en livsstil*: ”Glöm inte heller att motsvarande aktiviteter och inbjudningar med minst lika spännande kulturmöten kan ordnas genom att ni tar kontakt med invandrare i ert område. Allemansrätt och svenskens förhållande till naturen är inte lätt att förstå för människor från andra kulturer som aldrig haft samma tillgång till naturen som vi”.²⁸⁶

²⁸⁴ *Scoutuppslagsboken*, s. 142.

²⁸⁵ Boräng, s. 38–39.

²⁸⁶ Brügge & Sandell (red.), *Woodcraft – en livsstil*, s. 264.

Bilden av förhållandet till naturen som en typisk egenskap för ”svensken” liknar mycket den tidiga scoutrörelsens. Förhållandet till naturen används ännu för att definiera det typiskt svenska – och denna definition sker med tydlighet i förhållande till ”de andra”, i detta fall ”invandrare”.

Enligt resonemanget får de svenska scouterna genom det mångkulturella samhället möjlighet att lära ”de andra” / invandrarna något om Sverige och det typiskt svenska. Varför skulle invandrare egentligen specifikt sakna kunskap om naturen, jämfört med ”svenskar”? Kanske är föreställningen om invandrarens okunskap om naturen snarast ett resultat av föreställningen om kärleken till naturen som något specifikt svenskt. ”De” kan rimligtvis inte känna naturen, eftersom det är vad ”vi” är specifikt bra på. Här kan skönjas ett dikotomiskt förhållande mellan lärare/elev, aktiv/passiv och upplyst/ovetande – som dessutom har en etnisk dimension. Artikeln presenterar en ny uppsättning diskursiva gränsdragningsproblem som uppstår när de exotiska Andra inte längre befinner sig i Borneos djungler eller Sydamerikas regnskog – utan inom nationalstatens gränser.

3.0 Avslutande diskussion

3.1 Sammanfattande slutsatser

Denna uppsats tog avstamp i de koloniala aspekterna av Robert Baden-Powells ursprungliga vision med scouting, såsom den presenteras i boken *Scouting for Boys*. Uppsatsen frågeställningar härrör från en undran kring hur dessa förhållanden inverkat på den svenska scoutrörelsen och dess retoriska förhållande till nationen. Frågorna kan upprepas:

- För det första, hur har föreställningar om det nationella artikulats inom den svenska scoutrörelsen. Vilka föreställningar om nationen, om Sverige och svenskhet kommer till uttryck?
- Vilka konsekvenser får representationen av omvärlden i scoutrörelsens material när det gäller skapandet av en nationell självbild? Eller med andra ord, hur används ”de andra” och ”det andra” för att artikulera föreställningar om nationen, om ”oss”.

Således har denna uppsats haft till syfte att behandla hur nationella föreställningar producerats och reproducerats inom scoutrörelsen. Nationella föreställningar kan givetvis studeras på olika sätt och utifrån olika perspektiv. Denna uppsats har utgått från att föreställningar om nationen konstrueras i förhållande till något annat, att Sverige och ”svenskhet” formuleras med utgångspunkt i föreställningar om begreppens motsatser. ”Vi” uppstår i relation till ”de andra”. I denna uppsats har jag framför allt analyserat koloniala föreställningars närvaro i scoutmaterialet och använt dessa för att på så sätt dyrka upp föreställningarna om nationen och om ”oss”. Detta har i sin tur gjorts utifrån en diskursanalytisk utgångspunkt med inspiration från postkolonial teori som erbjuder en teoretisk ansats till förklaring av den interaktion i föreställningarna mellan ”vi” och ”de andra” som presenteras i fråga 2.

När det gäller analysen av nationalism och föreställningar om nationen har jag även hämtat inspiration från Michael Billigs teori om banal nationalism. Billigs teori belyser den icke-explicita eller omedvetna nationalismen och erbjuder en tolkningsram för hur föreställningar om nationen reproduceras även när syftet inte är explicit nationalistiskt. Enligt Billig reproduceras idén om nationen kontinuerligt och överallt – och kan således avläsas i en mängd olika kontexter. Jag har också funnit att Billigs teori i denna uppsats tydligt belyser den koloniala diskursens interaktion med nationen och nationalismen.

Uppsatsens analysavsnitt inleddes med en redogörelse för den nationalistiska retoriken i den tidiga scoutrörelsen. Jag har i denna retorik funnit en berättelsestruktur där scoutrörelsen vävs in i det nationella projektet; vi kan identifiera föreställningen om ett ärorikt förflutet, en dyster och

hotfull nutid och en ljus framtid. Det är i bilden av den dystra nutiden som scoutrörelsen stiger in i berättelsen, som en försvarare av nationen banar rörelsen väg för en evigt framgångsrik morgondag. Jag har också sökt påvisa hur krigets metaforik även i fredstid är ett påfallande inslag i den nationella retoriken. Denna redogörelse kan tyckas ha litet att göra med frågeställningarna i denna uppsats, eftersom inget av detta berör ”omvärlden”. Kopplingen mellan krigsmetaforiken och rapporteringen om de svenska officerare i Persien som deltar i ett militärt uppdrag visar dock att beskrivningen av kriget också fungerar som en påminnelse om det specifikt svenska. Kriget framstår som nationalismens yttersta prövning, men nationalismen är också förankrad i krigets språk. På så vis vilar kriget latent i det nationella medvetandet och genom krigsmetaforiken flaggas denna nationalism också i ett banalt avseende.

Detta leder också resonemanget in på mötet med ”de andra”. Genom att analysera en rad svenskars möten med exotiska främlingar framträder bilden av det svenska, som framstår som rationellt och civiliserat. Mot en fond av platser i Afrika, Sydamerika och ”Söderhavet” framträder bilden av Sverige som utvecklat och organiserat. Mot bilden av ”de andra” som ofta feiga, irrationella och barnsliga tecknas bilden av svensken som handlingskraftig, modig och manlig. Det senare gör att vi kan tala om en etniskt betingad syn på manlighet, något även etnologen Bo Nilsson iakttagit i sin studie av den svenska scoutrörelsen. I denna del av analysen har jag också hämtat inspiration från Christian Catomeris galleri över stereotyper och funnit att dessa i mångt och mycket återkommer också i scoutretoriken. Men stereotyperna fungerar inte bara som generaliserande föreställningar om ”de andra” – de utgör också motbilder till den egna nationella identiteten.

En specifik representation av ”de andra” skiljer sig dock tydligt från övriga och det gäller de nordamerikanska indianerna. Indianerna framställs ofta som genuint mänskliga, även om tendenser till positiv stereotypisering också förekommer. Då får indianerna representera en civilisationskritisk tendens inom scoutideologin - som motståndare till det moderna industrisamhället. I den meningen tenderar alltså även bilden av indianen att vara stereotyp – jag påminde i inledningskapitlet om Homi Bhabhas teori om hur stereotyper inte bara värderas i termer av positivt och negativt; stereotypen i sig måste ses som pådyvlat uppifrån där en grupp människor ikläds en viss dräkt. Scoutretorikens framställning av ”en fosterlandsälskande indian” belyser också en aspekt av den nationella diskursen där patriotism och nationell tillhörighet utgör viktiga aspekter när det gäller värderingen av en människa eller ett folk. Indianen framstår också som en representant för ursprunglighet och naturnärhet. Jag har argumenterat för att denna motsättning kan förklaras utifrån scoutretorikens ambivalenta förhållande till civilisationsbegreppet. Å ena sidan skrivs Sverige in i ett västerländskt upplysningsprojekt där ”de andra” presenteras som

vilda, ociviliserade och/eller lägre stående. Å andra sidan står den fosterlandsälskande indianen som representant för kampen mot modernitet och dekadens, mot industrialiserad feighet och den ”överciviliserade” människan. Märk väl hur de olika stereotyperna har sitt geografiska ursprung i olika delar av världen och hur båda principerna därför kan framföras i olika miljöer, till synes utan motsättningar och paradoxer. Den idealiserade bilden av indianen belyser således en motsättning i materialet där också kolonistören förvandlas till ”de andra”. Kolonistörerna som ”de andra” återkommer också indirekt efter andra världskriget, i en omvärldsdiskurs präglad av en mer solidarisk inställning till tredje världen. Kritiken av världens orättvisor innefattar också en kritik av det eller dem som orsakat orättvisorna.

Civilisationskritiken inom scoutrörelsen är också intressant därför att den öppnar upp för kritik av det koloniala projektet. Profithunger och industrialisering kommer att förknippas med exploatering av naturen, varpå ”civilisationen” framstår som ”överciviliserad” eftersom den förlorat kontakt med naturen och dess givna ordning. Indianen som representant för patriotismen hänger på så sätt samman också med indianens närhet till naturen. Genom denna koppling mellan nationalism och naturnärhet får scoutrörelsens pedagogik ett särskilt nationellt förankrat syfte i scoutretoriken före andra världskriget.

Genom den koloniala diskursen och gränsdragningen mellan ”vi” och ”de andra” artikuleras också föreställningar om det svenska antingen direkt, genom olika svenskars möte med ”de andra”, eller indirekt genom inplacerandet av det svenska i ett större västerländskt sammanhang. Således får också den koloniala diskursen en nationell dimension; stereotypernas gränsdragning upprätthåller inte bara en etnisk eller civilisatorisk dikotomi utan bidrar också till att reproducera gränsdragningen av den egna nationen och dess förmodade utmärkande drag. Därför menar jag att teorierna om kolonial diskurs och banal nationalism i detta sammanhang kan sammanlänkas, eftersom nationen manifesteras ”banalt” genom den koloniala diskursens gränsdragningar.

Vad gäller analysen av perioden innan andra världskriget har jag sammanfattningsvis visat hur en kolonial diskurs tydligt kan avläsas i scoutretoriken, samt hur de koloniala föreställningarna haft inverknings på konstruktionen av en nationell självbild.

Efter andra världskriget försvinner det stereotypa persongalleriet gradvis. Det sker dock inte direkt, vilket exempelvis ”Sindbads” möte med orienten tydliggör. I hans rapport sammanflätas en rad av de trådar som nystades upp i analysen av den koloniala diskursen under 1900-talets första hälft: vi möter den smutsiga orienten, det kaosartade, orena och ociviliserade - och vi ser tydligt hur denna bild kontrasterar mot ”det europeiska”.

Gradvis vinner så en solidarisk och anti-fascistisk omvärldsdiskurs insteg i scoutrörelsens material. Jag har sökt koppla den diskursiva förändringen till en kontext där flera svenska forskare

hävdad ungefär samma ståndpunkt: att det i Sverige, på grund av nazismens förbrytelser, uppstod ett behov av att ta avstånd från den nationalistiska ideologi som legat till grund för både nazism och fascism. Eftersom Sverige inför och under kriget förhållit sig neutralt blev behovet till avståndstagande särskilt starkt - vilket i sin tur innebar en mer solidariskt grundad omvärldssyn. Jag har sökt visa hur denna hållning anammades även i tidningen *Scouten*, där man efter kriget skyndsamt framhävde rörelsens motstånd mot nazismen under kriget och därmed anslöt sig till den anti-fascistiska hållningen. Jag har också argumenterat för att nya materiella förutsättningar i Sverige låg till grund för en ny omvärldsdiskurs. Landets ekonomiska välstånd kan ses som en förutsättning för brytandet av den ”underlägsenhetsnationalism” som präglade 1900-talets första hälft.

Det svenska välståndet återkommer i den nya omvärldsdiskursen. Gång på gång framhävs hur rikt Sverige är i jämförelse med hur fattiga de fattiga är. *Scoutens* skribenter påminner också om den tacksamhet ”vi” ska känna inför detta välstånd. Scoutretoriken förstärker således bilden av det rika och välmående Sverige. Denna föreställning kan sägas reproducera en banal nationell diskurs – trots att scoutrörelsen ideologiskt intagit en alltmer internationalistisk hållning. Idén om nationen i en värld av nationer försvinner således inte heller. Ett exempel på detta är att nationsflaggan fortsätter vara en viktig symbol inom rörelsen, om än på ett banalt plan. Jag har också argumenterat för att scoutrörelsen efter andra världskriget genomgår en ideologisk radikalisering, delvis i motsats till vad tidigare forskning hävdade. Scoutrörelsen presenterar i ett antal handböcker under 1980- och 1990-talen en radikal syn på hur samhället bör omvandlas i hållbar riktning. Utifrån detta perspektiv kan, som jag ser det, en bakomliggande berättelsestruktur skönjas. Berättelsen liknar i vissa avseenden den nationella berättelse jag analyserade i den tidiga scoutrörelsens retorik, återigen kan mönstret med ett vackert förflutet, en dyster samtid och en lovande framtid skönjas. I båda berättelserna förväntas också scoutrörelsen vara med och bidra till den positiva framtidsutvecklingen. Samtidigt är det också viktigt att beakta skillnaderna. I den senare berättelsen betonas inte nationen och dess utveckling, utan miljön och samhället ur ett bredare perspektiv. I denna berättelse är den globala anknytningen tydligare. Det explicit nationella har tynat bort. Kvar återstår sammanfattningsvis föreställningarna om Sverige som materiellt välmående samt det speciella svenska förhållandet till naturen. Denna utveckling följer tidigare forskning, exempelvis Alf W. Johanssons och Rune Johanssons redogörelser för svensk nationell identitet under 1900-talets andra hälft.²⁸⁷

Avslutningsvis kan vi knyta an till undertiteln i denna uppsats, ”nationalism och kolonial diskurs i svenska scoutrörelsen”. Genom hela uppsatsen har förhållandet mellan nationella

²⁸⁷ se 1.7 Forskningsläge, s. 31–32.

föreställningar och kolonial diskurs löpt som en röd tråd, utifrån postkolonial teori och tidigare forskning har jag analyserat den koloniala diskursen utifrån begrepp som stereotypisering och gränsdragning. Jag har här visat hur gränsdragningen mellan ”vi” och ”dom” inte enbart reproducerar ett dikotomiskt förhållande mellan dessa kategorier utan också indirekt legitimerar nationella föreställningar, utifrån Michael Billigs teori om banal nationalism. Det främsta resultatet av denna undersökning är kanske därför påvisandet av hur nationella föreställningar skapats och förmedlats via föreställningar om ”de andra” i en kolonial diskurs.

Efter andra världskriget försvinner gradvis både den explicita nationalismen och den koloniala stereotypiseringen. Utifrån teorin om banal nationalism har jag visat hur nationella föreställningar fortlever ”outtalat” även under en internationellt präglad scoutideologi - samt hur även den solidariskt och internationalistiskt präglade omvärldsdiskursen innehåller en gränsdragningsproblematik som liknar den koloniala diskursens relativa gränsdragning.

Härigenom hoppas jag ha bidragit till nya perspektiv på den svenska scoutrörelsens historiska förhållande till nationen och omvärlden, samt visat hur nationella föreställningar och föreställningar om omvärlden kan studeras i förhållande till varandra.

4.0 Källförteckning och litteraturlista

4.1 Källor:

Tidskrifter:

Scouten – Officiellt organ för Sveriges scoutförbund, utgiven 1912–1965. Diverse årgångar.

Scout – Svenska scoutförbundets tidning. 1965–1990. Diverse årgångar.

Böcker och handböcker:

Baden-Powell, Robert, *Indian Memories*, London 1915

Baden-Powell, Robert, *Scouting for Boys*, Stockholm 1910

Baden-Powell, Robert, *Scouting for Boys*, Stockholm 1917

Boräng, Egil, *Scouting – en idérorelse*, Stockholm 1989

Brügge, Britta & Grundberg, Carin m.fl. (red.), *Daggdroppen*, Scoutförlaget 1981

Brügge, Britta & Sandell, Klas (red.), *Woodcraft – en livsstil*, Stockholm 1995

Hales, A G, *Bland farmare och kaffrer: Äventyr i Sydafrika*, Fritzes scoutbibliotek nr 4, Stockholm 1913

Handbok för flickscouter, Sveriges flickors scoutförbund: Stockholm 1930.

Handbok för scouter, Sveriges Scoutförbund, Stockholm 1928

Lieberath, Ebbe, ”Förord”, ur Robert Baden-Powell, *Scouting for Boys*, Stockholm 1917

Sandell, Klas, ”Varför friluftsliv?” i Brügge, Grundberg m.fl. (red.), *Daggdroppen*, Scoutförlaget 1981

Sandell, Klas, ”Woodcraft som livsstil”, i Brügge & Sandell (red.), *Woodcraft – en livsstil*, Stockholm 1995

Scoutuppslagsboken (utarbetad av scoutrörelsens arbetsgrupp), Göteborg 1993

Strang, Herbert, *Vita män och svarta: Äventyr i Ostafrika*, Fritzes scoutbibliotek nr 7, Stockholm 1915

Strid, Johan, ”Utan gränser”, i Brügge & Sandell (red.), *Woodcraft – en livsstil*, Stockholm 1995

Westerman, Percy, *Den vita araben som kunskapare i Central-Afrika*, Fritzes scoutbibliotek nr 42, Stockholm 1934

Internetresurser:

”Scoutsången (text)”, <<http://www.scout.se/fakta/div/scoutsangen.html>> (2006-05-04)

”Kommentar: Graeb”, <<http://www.philo.de/moderne/graeb.htm>> (2006-04-18)

4.2 Litteratur:

- Anderson, Benedict, *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg 1993
- Azar, Michael, ”Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt” i Sernhede, Ove & Johansson, Tomas (red.), *Identitetens omvandlingar: black metal, magdans och hemlöshet*, 2001
- Bhabha, Homi, ”The Other Question”, in Padmini Mongia (red.), *Contemporary Postcolonial Theory*, New York 1997, s. 37–54.
- Billig, Michael, *Banal Nationalism*, London 1995
- Catomeris, Christian *Det obyggliga arvet*, Stockholm 2004
- Ehn, Billy Frykman, Jonas & Lövrén, Orvar, *Försvenskningen av Sverige: Det nationellas förvandlingar*, Natur och kultur: Stockholm 1993
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, *Kulturanalyser*, Malmö 2001
- Ekenstam, Claes, ”Kultur, kön och känsla. Den moderna manlighetens förvandlingar, med tonvikt på sekelskiftet 1900” i Sernhede & Johansson (red.) *Identitetens omvandlingar – Black metal, magdans och hemlöshet*, Göteborg 2001
- Eriksson Baaz, Maria, ”Biståndet och partnerskapets problematik” i Mc Eachrane, Michael & Faye, Louis (red.) *Sverige och de Andra: postkoloniala perspektiv*, Stockholm 2001
- Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis*, Harlow (England) 1995
- Fazlhashemi, Mohammad, ”Svenskarna moderniserar de äkta mattornas land” i Faye & McEachrane, *Sverige och de Andra – Postkoloniala perspektiv*, Stockholm 2001
- Formark, Bodil, ”Flickscouter på drift i det ideologiska tomrummet – Genusrelationer och genusyrsel i den tidiga svenska scout rörelsen”, C-uppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet, 2003-06-05.
- Fredrickson, George, *Rasism – En historisk översikt*, Lund 2005
- Hall, Stuart, ”Gramsci’s relevance for the study of race and ethnicity”, in David Morley & Kuan-Hsing Chen (red.), *Stuart Hall, Critical Dialogues in Cultural Studies*, London 1996, s. 411-440
- Hall, Stuart, ”New ethnicities”, in David Morley & Kuan-Hsing Chen (red.), *Stuart Hall, Critical Dialogues in Cultural Studies*, London 1996
- Hobsbawm, Eric, *Nationer och nationalism*, Stockholm 1994

- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (red.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983
- Jeal, Tim, *The Boy-Man: The life of Lord Baden-Powell*, New York 1990
- Johansson, Alf W, ”Inledning, Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget” i Alf W Johansson (red.) *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001
- Johansson, Rune, ”Nationer och nationalism: Teoretiska och empiriska aspekter” i Sven Tägil (red.), *Den problematiska etniciteten*, Lund 1993
- Johansson, Rune, ”Konstruktionen av svenskheten” i Kurt Almqvist & Kay Glans (red.), *Den svenska framgångssagan?*, Stockholm 2001
- Larsson, Ulf, ”Bilden av Sverige – Värner Rydén's bok om medborgarkunskap”, i Alf W Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001
- Lundberg, Björn, ”Blåvingar och vargungar. Genusordningar och genuskonstruktion i den svenska scoutrörelsen”, C-uppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet, 2005-01-13
- Mc Eachrane, Michael & Faye, Louis (red.) *Sverige och de Andra: postkoloniala perspektiv*, Stockholm 2001
- Metzger, Jonathan, *I Köttbullslandet – Konstruktionen av svenskt och utländskt på det kulinariska fältet*, Stockholm 2005
- Mosse, George, *The Image of Man*, New York 1996
- Nilsson, Bo, *Maskulinitet – Representation, ideologi och retorik*, Umeå 1999
- Puke, Margareta, *Scoutings historia*, Stockholm 1982
- Rosenthal, Michael, *The Character Factory: Baden-Powell and the Origins of the Boy Scout Movement*, London 1986
- Said, Edward, *Från exilen – essäer 1976–2000*, Stockholm 2006
- Said, Edward, *Orientalism*, Stockholm 2004
- Sidebäck, Göran, *Kampen om barnets själ: barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980*, Stockholm 1992
- Tingsten, Herbert, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, Stockholm 1969
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2000